

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiei de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

- Dr. CARMEN SORINA RÎJNOVEANU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Dr. HAROLD E. RAUGH, Jr., EU-COM, vicepreședinte al Comisiei Internaționale de Istorie Militară
- Dr. JÖRG ECHTERNKAMP, Centrul de Istorie Militară și Științe Sociale, Potsdam, Germania
- Dr. RANDY PAPADOPOULOS, United States Department of the Navy
- Prof. dr. MIHAIL E. IONESCU, Școala Națională de Studii Politice și Administrative
- Col. dr. FLORIN ȘPERLEA, lect. univ., Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, președinte al Comisiei Române de Istorie Militară
- Dr. JAN HOFFENAAR, președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ION ȘISCANU, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
- Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC
- Conf. univ. dr. FLORIAN BICHIR, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

SUMAR

• Istorie modernă

- ALEXANDRU MADGEARU – Bătăliile de la Plevna și Vidin descrise de un voluntar englez în armata otomană 3
- CERASELA MOLDOVEANU – Alianța româno-bulgară în lupta comună pentru emancipare națională: 150 de ani de la moartea revoluționarului bulgar Vasil Levschi și testamentul său politic (19 februarie 1873) 17
- SORIN CRISTESCU – Despre situația armatei române în deceniile premergătoare Războiului de Întregire așa cum se reflectă în presă, memorialistică și statistici oficiale 28
- COSTIN SCURTU – Bătălia de la Turtucaia. Context și implicații politico-militare 45
- CONSTANTIN NEAGU – Prezența preoților de armată în timpul campaniei militare din Transilvania și Ungaria (1918-1920) 55

• Istorie contemporană

- GEORGE-VALENTIN RADU – Al Doilea Război Mondial – Invadarea Franței. Operația „Fall Gelb” 69
- MORGANE BAREY – Servir Vichy après novembre 1942 : l’ambiguïté de la Marine (novembre 1942 – été 1944) 89
- CRISTINA BRĂGEA – La Roumanie et l’Espagne : les défis d’un nouveau début lors des troublantes années ‘60 97
- DRAGOȘ ILINCA – Developing NATO’s Capacity to Provide Collective Defence. Sustainability Elements and Rapid Reaction Potential in the Context of Implementing the Flexible Response Strategy 108
- SORIN GRUMUȘ – 140 ani de la înființarea Diviziei 7 Infanterie „Roman” (1883-2023) 120

• Recenzii

- Documente privind Istoria Românilor, Colecția Eudoxiu Hurmuzaki, volumul VII, *Rapoarte consulare și diplomatice austro-ungare din România 1877-1881* (Berichte österreichisch-ungarischer Konsuln und Diplomaten aus Rumänien 1877-1881), Editura Academiei Române, Editura Istros, București-Brăila, 2022, 700 p. – SORIN CRISTESCU 132
- Lucian Vasile, *Războiul spionilor: acțiunile secrete ale exilului românesc la începutul comunismului*, Editura Corint, București, 2022, 784 p. + 8 p. colică ilustrații – TUDOR VIȘAN-MIU 134

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C”.

• Revistă indexată în bazele de date EBSCO Publishing, CEEOL și ERIH PLUS.

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017
ISSN 1220-5710

CONTENTS

• Modern History

- *ALEXANDRU MADGEARU* – The Battles of Plevna and Vidin as Described by a British Volunteer in the Ottoman Army 3
- *CERASELA MOLDOVEANU* – The Romanian-Bulgarian Alliance in the Common Struggle for National Emancipation: 150 Years since the Death of the Bulgarian Revolutionary Vasil Levski and His Political Testament (February 19, 1873) 17
- *SORIN CRISTESCU* – On the Situation of the Romanian Army in the Decades Prior to the War of Unification, as Reflected in the Press, Memoires and Official Statistics 28
- *COSTIN SCURTU* – The Battle of Turtucaia. Background and Political-Military Implications 45
- *CONSTANTIN NEAGU* – The Presence of Army Priests during the Military Campaign in Transylvania and Hungary (1918-1920) 55

• Contemporary History

- *GEORGE-VALENTIN RADU* – World War II – Invasion of France. Operation “Fall Gelb” 69
- *MORGANE BAREY* – Serving Vichy after November 1942: The Ambiguity of the Navy (November 1942 – Summer 1944) 89
- *ELENA CRISTINA BRĂGEA* – Romania and Spain: The Challenges of a New Beginning during the Troubled 1960s 97
- *DRAGOȘ ILINCA* – Developing NATO’s Capacity to Provide Collective Defence. Sustainability Elements and Rapid Reaction Potential in the Context of Implementing the Flexible Response Strategy 108
- *SORIN GRUMUȘ* – 140 Years since the Establishment of the 7th Infantry Division “Roman” (1883-2023) 120

• Reviews

- Documente privind Istoria Românilor, Colecția Eudoxiu Hurmuzaki, volumul VII, *Rapoarte consulare și diplomatice austro-ungare din România 1877-1881* (Berichte österreichisch-ungarischer Konsuln und Diplomaten aus Rumänien 1877-1881), Romanian Academy Publishing House, Istros Publishing House, Bucharest-Brăila, 2022, 700 p. – *SORIN CRISTESCU* 132
- Lucian Vasile, *Războiul spionilor: acțiunile secrete ale exilului românesc la începutul comunismului*, Corint Publishing House, Bucharest, 2022, 784 p. – *TUDOR VIȘAN-MIU* 134

• Redactor-șef: MANUEL STĂNESCU

• ALEXANDRU VOICU – redactor

• ION MIHAIU – coperta

• ELENA LEMNARU – tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955, <http://ispaim.mapn.ro/pages/view/88>

ISTORIE MODERNĂ

BĂTĂLIILE DE LA PLEVNA ȘI VIDIN DESCRISE DE UN VOLUNTAR ENGLEZ ÎN ARMATA OTOMANĂ

ALEXANDRU MADGEARU *

Abstract

Frederick William von Herbert, a volunteer in the Ottoman army, published two volumes in which he recalled his participation in the war of 1877-1878. That one about Vidin includes precious testimonies about the situation of the city and of the Ottoman garrison in the first three months of the conflict, and also about the siege laid by the Romanian army in January-February 1878 (the author was not present during the siege). The book about Plevna provides several data from the point of view of the enemy about the actions of the Romanian army at Plevna and Rahova, and about its relations with the Russian army. The author appreciated the bravery of the Romanian soldiers and the fairness of the treatment of the prisoners taken at Plevna (including him), although Romania was from his point of view a vassal state which allowed to Russia to attack the Ottoman Empire. The two volumes are very well informed about the general history of the war and about its consequences for Romania.

Keywords: *Russian-Romanian-Turkish war of 1877-1878, Plevna, Rahova, Vidin, Osman Nuri Pasha, Mehmed Izzet Pasha, General Alexandru Cernat, Colonel George Slăniceanu*

Printre numeroasele cărți publicate în Franța, Germania, Anglia și în alte state europene imediat sau după o vreme mai îndelungată după desfășurarea războiului ruso-româno-otoman din 1877-1878 (și care sunt menționate într-o bibliografie apărută cu ocazia aniversării a 50 de ani de la proclamarea independenței României), cele două scrise de Frederick William von Herbert au fost neglijate de istoriografia românească, deși sunt inclu-

se în respectiva bibliografie.¹ Prima dintre ele, *The Defence of Plevna, 1877*, a apărut în 1895 și a fost reeditată cu unele prescurtări în 1911. A doua (*The Chronicles of a Virgin Fortress*), dedicată istoriei Vidinului, a apărut în 1896. În prezent, aceste volume sunt disponibile pe www.archive.org. Deși au fost publicate relativ târziu după evenimente, ele sunt utile fiindcă aduc mărturii prețioase, bazate pe însemnările făcute de autor în timpul războiului și pe când

* Cercetător științific gr. I, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

s-a aflat în prizonierat. Informațiile respective se referă și la participarea armatei române la bătăliile de la Plevna, precum și la operațiunea de cucerire a Vidinului, care a fost misiunea exclusivă a armatei române. Ca o observație de ordin general, trebuie să precizăm că von Herbert îi considera pe români ceea ce erau din perspectiva Imperiului Otoman: niște rebeli care au rupt legătura de vasalitate și au permis Rusiei să se folosească de teritoriul lor pentru a-l ataca. De aceea, de regulă, românii ca popor nu au o imagine favorabilă în opera sa. Cu toate acestea, după cum se va vedea mai jos, el a apreciat vitejia ostașilor români care au luptat la Plevna și Vidin, precum și modul corect în care armata română i-a tratat pe prizonierii luați la Plevna, inclusiv pe el (ajuns însă în final în Rusia, la Harkov).

După cum o mărturisește în primul capitol al cărții despre Plevna, autorul provenea dintr-o familie germano-engleză. S-a născut la Berlin în 1859, tatăl lui fiind un mic comerciant. Dezgustat de munca anostă pe care o îndeplinea ca funcționar comercial și dornic de aventură, tânărul Frederick William von Herbert s-a hotărât să se înroleze voluntar în armata otomană, după izbucnirea revoltei sârbilor din iulie 1876. După ce a reușit să-și convingă familia să i se permită plecarea (avea abia 17 ani!), a început să învețe limba turcă la un nivel elementar, și a pornit spre Constantinopol, unde a ajuns la 2 februarie 1877². Cu unele dificultăți, a reușit să fie acceptat ca voluntar, după ce a depus jurământ de credință Sultanului Abdul Hamid II, în cazarma infanteriei de la Selimié. Cazul său era excepțional, deoarece de regulă doar musulmanii puteau fi înrolați în armata otomană. A urmat o perioadă de instrucție la școala de război Mekteb Harbi situată la nord de Pera. Beneficiind de educația superioară de care a avut parte în Germania, s-a remarcat ca unul dintre cei mai buni studenți, și și-a perfecționat folosirea limbii turce. Consemnările sale sunt foarte interesante pentru cunoașterea situației dificile în care se afla

armata otomană în preajma declanșării războiului ruso-otoman. Von Herbert a primit gradul de *mulazim zani* (locotenent de gradul II), iar la 27 martie 1877 a primit ordinul să se deplaseze în cetatea Vidin, în fruntea unui detașament de 180 de soldați, destinați completării efectivelor acelei garnizoane. Pe parcursul drumului a dovedit că este capabil să comande trupa compusă atât din tineri recruți cât și din militari mai experimentați. Descrierea călătoriei conține diverse informații despre starea de spirit și acțiunile populației bulgare, care se răzvrătise în anul precedent. Ajuns la Vidin la 23 aprilie 1877, s-a prezentat comandantului garnizoanei, mușirul Osman Pașa³.

Perioada în care a staționat la Vidin a fost descrisă sumar în cartea despre Plevna și pe larg în cartea dedicată istoriei acestui oraș, care era supranumit „cetatea virgină”, deoarece fortificația construită începând din 1689 de către armata austriacă și apoi de către turci până în 1735 nu a fost niciodată cucerită. Cartea a fost scrisă la mult timp după războiul din 1877-1878, ceea ce i-a permis autorului să se documenteze temeinic atât asupra istoriei orașului Vidin, cât și asupra asediului efectuat de armata română. Relatarea despre perioada în care a activat ca ofițer în garnizoana comandată de Osman Pașa, până la deplasarea la Plevna, se bazează pe însemnările făcute atunci în jurnalul pe care von Herbert îl ținea cu regularitate. Nu ne vom opri aici asupra acestor de altminteri foarte interesante informații rememorate de tânărul ofițer despre garnizoana Vidinului și despre viața locuitorilor turci, bulgari, evrei și români din oraș, ci doar asupra acțiunilor desfășurate de trupele comandate de Osman Pașa după începerea bombardamentelor reciproce între Vidin și Calafat la 26 aprilie/8 mai 1877, declanșate după ce s-a aflat că România a încheiat la 4/16 aprilie convenția militară cu Rusia⁴. Osman Pașa se afla la comanda unei grupări de 44 de batalioane (31 în Vidin, iar celelalte dislocate în alte fortificații de pe malul Dunării, până la Lom-Palanka). Până la

începerea războiului, relațiile militarilor otomani cu cetățenii Calafatului și cu garnizoana românească de acolo erau amicale⁵. În privința începutului ostilităților, von Herbert susține că la 26 aprilie/8 mai, „The challenge was a blank shot fired by the Turks from Yeni Tabiya, to which the Roumanians responded immediately by a terrific discharge, and soon all the batteries on both sides of the river, as well as the monitors, spit fire”. Bombardamentele reciproce au continuat cu intensități variabile până la începutul lunii iulie. Autorul își amintea că: „The material effect of two months’ shelling on both banks was practically nil. There were frequent fires in the two towns, but none assumed serious dimensions. In Widdin the soldiers quenched the conflagrations, for want of a fire-brigade. The damage done to the fortifications was always immediately repaired; for we had plenty of engineers, mechanics, and workmen. About a hundred persons were killed or wounded; there was not a whole pane in the town; a few shaky minaret tumbled into back-yards, and dilapidated hovels of Tsintsars and Gypsies collapsed into heaps of dust and rubbish. In Calafat the damage was even less, since that town stands on a higher level than its neighbour, and the Widdin gunners were thus placed at a serious disadvantage. No attack was undertaken or attempted by either belligerent.”⁶

Anterior, în cartea despre Plevna, von Herbert sublinia că: “The first shot fired from Calafat was, politically and historically, a fact of the gravest importance, one that shaped the course of events for decades, probably centuries to come. It dispelled all doubts as to Roumania’s attitude; it broke the ties that bound the vassal State to the sovereign country; it signified for the Widdin army the commencement of hostilities, the certainty of being separated only by a river from an enemy ready and eager to fight. It meant for Roumania independence from the Porte, her mistress during three and a half centuries, and (in any case temporary)

subjugation to the Czar’s will; it meant for Turkey another enemy to reckon with; for Russia, an only too anxious ally to count upon.”⁷ Pe la mijlocul lunii iunie, aflat într-un post de supraveghere în amonte de Vidin la Katova (corect, Kutovo), von Herbert și camarazii săi au furat o barcă românească abandonată cu care s-a dus pe insula situată în fața lor, unde văzuse ră un steag românesc, sperând că se vor bate cu românii. De fapt, pe insulă erau doar câteva oi și un tăuraș, pe care le-au capturat. Pe când se întorceau, au fost surprinși de două nave românești și au fost nevoiți să arunce prada în apă⁸. Am amintit acest incident tragicomic din care tinerii ofițeri turci au scăpat la limită, pentru că el evidențiază vigilența militarilor români din zona Calafatului.

Confruntat cu incompetența conducerii superioare a armatei otomane, mușirul Osman Pașa a cerut în repetate rânduri să declanșeze cu o parte din forțele pe care le comanda la Vidin fie un atac în Oltenia, fie o ofensivă con-

Osman Pașa

tra armatei ruse care opera în nordul Bulgariei. Abia la 1/13 iulie a pornit spre Nikopol corpul de armată comandat de el, compus din 19 batalioane, 6 escadroane și 54 de tunuri (la Vidin a rămas la comandă Mehmed Izzet Pașa, cu 12 batalioane în oraș și 7 dispersate). Aflând însă de capitularea cetății Nikopol la 3/15 iulie, Osman Pașa a decis să se îndrepte cu forțele sale spre Plevna, pentru a întări apărarea acesteia, care era amenințată de ofensiva Armatei Ruse de Vest (general Nikolai Pavlovici Krüdener). Von Herbert se afla printre ofițerii din corpul de armată al lui Osman Pașa, astfel că a avut ocazia de a participa la toate bătăliile de la Plevna, descrise pe larg în cartea apărută în 1895. După un istovitor marș forțat de șapte zile, pe caniculă, trupele lui Osman Pașa au ajuns la Plevna la 7/19 iulie.⁹

După o descriere a orașului Plevna și a compunerii garnizoanei sale întărite prin sosirea trupelor lui Osman Pașa, autorul intră în materia principală a cărții: cele patru bătălii de la Plevna, așa cum au fost percepute de la nivelul unui ofițer inferior, comandant de companie. Relatarea sa aduce diverse clarificări asupra operațiunilor militare, din perspectiva forțelor otomane. De exemplu, în cazul primei bătălii din 8/20 iulie, el arată că efectivele prezente în Plevna erau de doar 15 000 oameni cu 58 de tunuri, adică doar cu puțin peste cei 13.000 de ruși; de asemenea, că în acel moment Plevna încă nu avea completat sistemul de redute. Prin urmare, eșecul atacului rusesc a fost cu atât mai surprinzător. Abia la sfârșitul lunii august acest sistem a fost gata¹⁰. În continuare, von Herbert a prezentat în detaliu modul în care Osman Pașa a organizat apărarea Plevnei în așteptarea noilor ofensive ale armatei ruse, precum și atitudinea sa tolerantă față de populația bulgară care continua să trăiască în oraș.

În a doua bătălie (18/30 iulie), batalionul din care făcea parte von Herbert era amplasat în reduta Janik Bair tabiyalar (el prezintă în amănunt rețeaua celor 4 redute Grivița-Bucova, cu cei 3500 de soldați și 11 tunuri). Lu-

crările de amenajare a redutei efectuate de cele două batalioane și jumătatea de baterie instalate acolo au fost încheiate la 17/29 iulie, chiar atunci când era evident că era iminent atacul forțelor ruse (40.000 cu 176 de tunuri contra a 20.000 de turci cu 57 de tunuri). Reduta unde se afla von Herbert a fost bombardată în cursul dimineții, după care a urmat o serie de trei atacuri frontale, care au fost respinse cu pierderi mici. El a primit misiunea de a întări cu elementele a două companii apărarea pe flancul drept, unde trupele comandate de generalul Schachowskoy (Aleksei Ivanovici Șahovski) au cucerit două redute, dar au fost respinse, iar redutele recucerite („the -enemy's retreat was no better than a flight”). Von Herbert, rănit în cursul acestui contraatac, a încheiat relatarea despre a doua bătălie de la Plevna cu o apreciere de ordin general asupra importanței victoriei otomane: „The active co-operation of Roumania, hitherto contemptuously declined, was now as greedily accepted; ten more divisions were ordered to be mobilised; the pretty and fanciful dream of a personally-conducted military pleasure-excursion to Stamboul was rudely shattered; and for four and a half months the Russo-Turkish war turned upon this one momentous question: ‘Will Plevna stand or fall?’ For four and a half months one man, rising to the sublimest height to which manhood can ascend, proudly bade defiance to all the forces which Russia's inexhaustible resources and vindictive rage could hurl at him, succumbing only to starvation, an auxiliary invoked by the calculating genius of a Todleben, of Sebastopol fame, who succeeded by dint of patience where the impetuosity of a Gourko and a Skobelev had failed; where the halo of glory and victory which surrounds the family name of Hohenzollern had given the lie direct to its bearer, Charles of Roumania; where the Czar learnt, for the first time, that hordes and numbers count as nothing against the indomitable will of the individual. The Grand Duke Nicholas, the Russian Commander-in-Chief, expressed

the situation after the battle with unconscious terseness in his famous telegram to Prince Charles of Roumania: «Come to our aid. Cross the Danube where you like, how you like, under what conditions you like, but come quickly to our aid. The Turks are annihilating us. The Christian cause is lost»¹¹. Înfrângerea suferită de armata rusă și în a doua bătălie de la Plevna a întărit moralul garnizoanei otomane din Plevna, dar unii dintre ofițeri realizau că intrarea în luptă a armatei române putea schimba situația (“The Russian retreat on all points caused immense satisfaction in camp, though the new offensive alliance with the Roumanians and, later, their passage of the Danube, was a source of anxiety to the better-educated officers. «Prince Charles is a Prussian», said some, «and one German general is worth a dozen Russian divisions»”)¹².

După ce s-a vindecat de rănilor suferite în bătălia din 18/30 iulie, von Herbert a revenit la comanda companiei (a fost și avansat la gradul de *mulazim evvel*). Fiind bun vorbitor de franceză, la 3/15 august a fost trimis ca parlamentar pentru clarificarea situației unor medici germani și englezi care fuseseră luați prizonieri de ruși. Un parlamentar rus a fost apoi trimis la Grivița, dar autorul nu știe la ce rezultat s-a ajuns. Această stare de acalmie a durat până la 18/30 august, când Osman Pașa a efectuat o incursiune în direcția Pelișat, la est de Plevna, cu 19 batalioane, 3 baterii și 12 escadroane (la Pelișat se afla rezerva Armatei Ruse de Vest). Autorul nu este sigur dacă se intenționa ruperea dispozitivului inamicului, sau a fost doar o acțiune de recunoaștere. La 20 august / 1 septembrie, s-a declanșat altă ofensivă spre Lovcea (30 km sud de Plevna) cu un corp de armată de 20 de batalioane comandat tot de Osman Pașa. Poziția respectivă controla accesul spre trecătoarea Troian. Operațiunea a fost însă un eșec. După victoria armatei ruse în bătălia de la Lovcea din 22-23 august / 3-4 septembrie, „in one redoubt the Russians killed all the helpless wounded whom

the Turks had been compelled to leave behind. The Christian inhabitants of Lovdcha outraged and massacred numbers of the Turkish residents, men, women, and children alike. The Russians looked on, or plundered Bulgarian and Turkish houses with praiseworthy impartiality”. În aceeași zi, von Herbert a participat la bombardarea românilor care atacau reduta Bash Tabya.¹³

În a treia bătălie de la Plevna care a început la 30 august / 7 septembrie, unitatea lui von Herbert a fost staționată pe linia de redute Janik Bair de la nord-est de oraș¹⁴. El menționează că la 31 august / 8 septembrie „At midday the enemy’s batteries came within 1.500 yards of the Bash Tabiyas; from a suitable position I could see the dark lines through my glasses. During the afternoon Roumanian infantry appeared east of these works, made a demonstration, and retreated on being received with rifle-fire. They left 200 killed and wounded behind; most of the latter were taken prisoners. We heard that in the south also the hostile artillery had approached. The Turkish shelling was more vigorous than on the previous day. In front of our redoubt no enemy was visible; but from Opanetz came the news that strong masses of Roumanian cavalry had been noticed drawing westward”. De asemenea, autorul arată că reduta „Kanli Tabiya had fallen into the hands of the Roumanians, after a desperate resistance”. Este vorba de reduta denumită de români Grivița 1, cucerită la 30 august / 7 septembrie de Divizia 4¹⁵. Trăgând concluziile asupra desfășurării celei de-a treia bătălii, von Herbert observa că „By five all is over, and the third and greatest battle of Plevna has ended, for the Russians, in a total failure. For six weeks they have prepared for the storming; they have hurled every available man against Osman’s stronghold; they have ushered in the attack by four days’ shelling of unprecedented violence; they have called together their most accredited leaders (Sotow, Krylow, Imretinski, Skobelev; Leontieff and Loschkareff

for the cavalry); their Czar, their Commander-in-Chief (Grand Duke Nicholas), the Prince of Roumania, the German Military Attaché (General von Werder), and many diplomatic, political, and military grandees have inspired the troops by their presence, and all they have gained in exchange for the sacrifice of 20.000 men is one small redoubt, of no strategical value, the possession of which did them subsequently more harm than good. And this one dubious success is due principally to the Roumanians, a fact which must have been a galling reflection to the Russian commanders.”¹⁶ În privința prizonierilor luați în cursul bătăliei, autorul consemna că „the Roumanians, being rebels, with hands tied behind them, the Russians, being honest enemies, unbound”¹⁷

Atacul din 6/18 septembrie asupra redutei Grivița 2 (denumită de turci Baş Tabyia), pornit din reduta Grivița 1 de cele trei batalioane comandate de colonelul Oton Sachelarie, a fost descris și el de von Herbert: „On the 18th the Roumanians attacked Bash Tabiya from Kanli Tabiya. My battalion was sent to the former, but arrived when the enemy had already retreated. The onslaught had been furious and the resistance desperate. The affair cost the Turks 100, the Roumanians 500, in killed and wounded. The dead were mixed with the corpses remaining from the third battle, which attracted masses of birds, and proved of horrible interest to the dogs. My battalion was ordered to occupy the trenches, to give those troops who had taken part in the fray time to recover. The stench emitted by the corpse-studded space between the two redoubts was horrible. We were within 100 yards of the enemy's foremost posts. I foolishly climbed the bank of the trench, and received a shot in the leg”¹⁸.

După ce a fost internat în spital fiind bolnav de dizenterie, von Herbert a revenit la comanda companiei sale, care a fost instalată în reduta Baş Tabyia, care a fost din nou atacată fără succes de români la 7 /19 octombrie: „On October 19 the Roumanians attacked Bash

Tabiya, and were repulsed. They renewed their onslaught during the night, with the same result. Their losses amounted to 1000, ours to 200, in killed and wounded. The fighting was of the most desperate and ferocious description. The Roumanians used ladders for climbing the redoubt (thirty feet high), placed at an angle of nearly ninety degrees, whilst the Turks battered the assailants' heads in with butt-ends of rifles, axes, spades, anything that came handy. Reinforcements were sent from my redoubt and from other works, but most of them were not required. This was the last attempt made by the enemy to take Bash Tabiya by assault”¹⁹.

În cursul unei încetări a focului intervenite la 29 octombrie / 10 noiembrie pentru îngroparea morților, unii ofițeri turci și români au luat masa împreună, alături de o soră de la Crucea Roșie. Ba mai mult, „Towards the middle of November the friendly intercourse between Roumanians and Turks became so notorious, in both camps, that the Russian leaders resolved to relieve the Roumanian garrison of Kanli Tabiya by Russian infantry. This took place about November 18, and after that there was no more truce, either official or unofficial, although on both sides the soldiers generally abstained from firing upon relief parties, as well as upon the foremost sentries. (...) Conversation between the sentries, whom only twenty-five yards, or less, separated, was going on continually, as many of the Roumanians understood a little Turkish. In the neighbourhood of the two redoubts digging was done daily, mostly under cover of darkness. If the Roumanians made a fresh trench, a few hours later the Turks were ready with one to counteract it. In the end the zone between and around the two works was a maze of ditches”²⁰

Cucerirea Rahovei de către detașamentul comandat de colonelul George Slăniceanu la 9/21 noiembrie²¹ a fost de asemenea menționată de autor, dar într-un mod care minimizează victoria armatei române: “A combined division under the Roumanian Colonel

Slanitcheano, consisting of eight battalions of Roumanian infantry, three regiments of Roumanian and four of Russian cavalry, total 8 000 men, with thirty guns, started from the encampment at Dolna Netropolié on November 20, and arrived before Rahova on the following day. This town was held by five weak battalions, at the utmost 2.000 men, with no cavalry and no field artillery, and only twenty obsolete muzzle-loading fort guns; three redoubts defended the land side, and a roughly built terrace the river bank. On the 21st the Roumanians began to shell, and the Turks responded. After an artillery duel of some hours' duration, in which the antiquated ordnance of the Turks had no chance against the fine Krupp guns of the enemy, and which cost the former 400 killed and wounded, the garrison evacuated the place by a path leading along the river, the Lom Palankah road being held by Roumanians, taking baggage, train, wounded, and some of the guns with them. This path was occupied by a Roumanian battalion, which was surprised and dispersed. The enemy's artillery shelled the retiring column, and the cavalry started in pursuit, so that the Turks had to abandon the heavier vehicles and some of the guns; the latter were pushed into the river. The troops themselves, with the lighter carts, most of the wounded, and three guns, crossed the Skit and the Ogust close to their mouths by means of bridges built with submerged carts and retreated unmolested to Lom Palankah. Twenty carts, with 100 wounded, and one containing the archives of Rahova, fell into the hands of the Roumanians. The Turks lost, altogether, 500 men killed, wounded, and captured; 1.500 men escaped; the Roumanians had 300 killed and wounded. The abandonment of Rahova was unavoidable, the place being not provisioned, insufficiently armed and manned, and untenable, because isolated; the retreat was effected in a skilful and competent manner. The Roumanians made a ridiculous fuss over what they styled grandiloquently the 'storming

of Rahova', whereas in truth the undertaking was badly planned and badly executed, full of blunders from beginning to end. For allowing the garrison to escape the Roumanian colonel was severely censured and deprived of his command. The Roumanian division followed the retiring column to Lom Palankah, which it reached, found deserted, and occupied on November 30²².

Asediul Plevnei a avut ca efect reducerea drastică a rezervelor de alimente și de lemne de foc. Von Herbert rememorează cumplitele privațiuni prin care au trecut asediații militari și civili. Se murea de foame, de frig și de diverse boli infecțioase. Osman Pașa era însă hotărât să reziste cât mai mult, deoarece spera că va primi întăriri care să rupă blocada. Acestea însă nu au mai venit. În această situație, la 20 noiembrie / 2 decembrie, s-a hotărât să se încerce forțarea ieșirii din Plevna, în direcția Berkovița – Sofia, deoarece armamentul și muniția erau încă suficiente. Desfășurarea evenimentelor care au condus la capitularea forțelor comandate de Osman Pașa la 28 noiembrie / 10 decembrie este bine cunoscută²³. Ne vom limita în cele ce urmează la evidențierea unor aspecte particulare consemnate de von Herbert. Despre soarta civililor rămași în Plevna aflăm că: „To ensure the safety of the worst of the wounded and the invalids, whom it would be necessary to leave behind, the Mushir had summoned the priests and the elders of the Bulgarian community, and made them swear on the Bible and the crucifix that no outrage should be committed by the Christians upon the helpless inmates of the hospitals. The oath was solemnly taken, and violated, after the collapse of the sortie, in a manner for which no words of indignation could be sufficiently severe; almost all the sick and wounded were butchered, and the Russians made no attempt to interfere. In the name of the Saviour the Bulgarians had sworn to protect those who had been laid low in the defence of their homes and their country, and in the name of

the Saviour they slaughtered them”²⁴. Pe de altă parte, “All the wounded, save those whose feet or legs had been amputated or whose condition was hopeless, and all the sick, except those who were actually dying or who suffered from dangerously contagious diseases, were to accompany the army. The doctors in Plevna had their work cut out in making the selection. Those that could not walk, about 1000, were to be accommodated in carts; all that could keep themselves on their legs had to serve as drivers and escort to the huge train, and by this means the number of actual fighters was greatly increased. There were 6,000 of these convalescent non-combatants”²⁵.

În privința predării lui Osman Pașa, relatarea este foarte valoroasă deoarece von Herbert a avut șansa de a-l întâlni chiar cu scurt timp înaintea acestui fapt, pe când fusese deja rănit, adăpostit într-un hambar în apropiere de reduta Opanez: “There were tears in his eyes, tears of grief and rage rather than of physical torture, and on his countenance lay that awful, indescribable expression which says, «The game is up, the end is come» more plainly than words can define it, an expression rendered to perfection on Napoleon’s face in Meissonier’s picture of the retreat after Waterloo. I rose, and gave to my leader for the last time in the campaign the military salute; for when next I greeted him, in the streets of Kharkoff, we were both prisoners. (...) What passed inside the building was hidden from me; but I learnt later that Osman had obstinately refused to give way to the entreaties of his officers to stop the slaughter by consenting to a capitulation, until the continued arrival of messengers from all sides, imploring for a cessation of hostilities, induced him to give, broken-hearted, the order to hoist a white flag on the roof. Numerous messengers were despatched to stop the firing. Parlemaires sent to the Russian general (Ganetzki) commanding the troops that were now coming up from all sides in serried ranks towards the Vid, asked for a capit-

ulation with certain conditions; but Ganetzki demanded unconditional surrender, to which Osman had to agree. Tahir Pasha and General Ganetzki met on the battle-field and concluded the capitulation. This happened after I had left the neighbourhood of the building. I had been on this spot already twenty minutes; that is, twenty minutes too long, for it was my duty to rejoin my battalion whatever the issue might be; so I walked away, with a heavy heart, in the direction of the Opanetz bridge. Soon I was in the midst of the train, which was in a state of terrible confusion, and after a great deal of pushing, dodging, and climbing, I found my battalion, or what remained of it, by the merest accident, much sooner than I had expected, as it had taken up a position along the Grivitza brook, facing north, the right bank of this river being already in the hands of the Roumanians. I reported what I had seen and heard to the major, and had the honour to take part in the last stand made by the remnants of the Sixth Brigade, for Edhem Pasha’s other six battalions had meanwhile surrendered. The two battalions counted no more than four hundred men between them; my company was reduced to forty men. We stood in serried ranks along the little river; the men were cool and collected, and prepared for either alternative: the order to surrender or annihilation. In this position we waited for the enemy to appear. At about 3.30 a dense column of Roumanian infantry came within sight on the opposite hills. Just as the last struggle had broken out a mounted messenger waving a white handkerchief came up from behind and ordered us to stop firing, as the army had surrendered. This we did, and so did, a minute later, the enemy. Almost at the same moment the cannonade in the south ceased of a sudden, and the last shot in the Plevna campaign had been fired”²⁶. După capitulare, „Osman was visited in his shed, on the evening of the 10th, by Generals Ganetzki, Katalai, and Tchernat. A carriage was sent for him, and he was transferred to Plevna. On the

road thither he met the Grand Duke Nicholas and the Prince of Roumania. The former complimented him on his magnificent defence, and treated him with marked distinction. With the rebel Prince Osman refused to shake hands. The officers cheered, and the soldiers presented arms. On the following day Osman was introduced to the Czar, who uttered the words which have become historical, and which the opinion of the world has heartily endorsed: «Je vous félicite de votre belle défense. C'est un des plus beaux faits de l'histoire militaire.» The same afternoon Osman, escorted by a guard of honour composed of Cossacks and Rossiori, was transferred to Bogot, where he stayed in a tent for a fortnight, tended by Hassib, his late surgeon-in-chief, a German doctor, and some sisters of the Red Cross. Thence he was sent, via Sistova and Bukarest, to Kharkoff, where he remained until his liberation in March, 1878²⁷.

Batalionul din care făcea parte von Herbert s-a predat unui colonel român. Întâmplarea a făcut ca printre ofițerii unității române să se fi aflat și unul dintre cei cu care el s-a întâlnit la 29 octombrie / 10 noiembrie. Numele acestuia, transcris Chavjeano, ar putea fi Săveanu. Instalați în reduta Opanez, tinerii ofițeri turci, ruși și români s-au bucurat că pot petrece împreună încheierea războiului. Soldații turci căzuți prizonieri au avut însă de suferit încă de la început tratamentul brutal din partea rușilor: „the spot where my battalion was encamped without fires or tents, in an open, snow-covered field, exposed to the cruel north wind. Cries of distress and rage greeted us, and we ascertained that the Russians, who had meanwhile relieved the Roumanian sentries, had robbed the prisoners, not only of money, watches, and valuables, that was to be expected of the Russian common soldiers, but also of biscuits. I gave away all that I had left, and followed my companions, who were as much distressed as I was. I stepped aside for a moment: some Russians jumped upon me and rifled my pockets; they had my watch

and loose silver in their possession before my shouts had brought my protectors to the spot”. (...)The troops spent the night of the 10th to the 11th on the spots where they had found themselves at the termination of the battle, their arms having been taken from them and also, in most cases, their money, valuables, biscuits, and even their great-coats. No fires were allowed, no victuals or water dealt out. It froze and snowed. (...) When they asked pitifully for food, the men were told that, according to the testimony of their officers, they had six days' biscuits with them; no account was taken of the fact that nine men out of ten had been robbed of their rations. The drinking of Vid water was prohibited, because the river had been polluted by dead bodies thrown into it; but no water was dealt out, and the men had to content themselves with melted snow and pool-water. The Turkish surgeons had been deprived of their instruments and drugs, these being utilised by the Russian doctors for their own wounded. Hundreds of maimed men literally rotted alive. (...) This state of things lasted for a week, when the first batch was sent to Sistova. It was a fortnight before all the prisoners had left the neighbourhood. During this time three to four thousand men succumbed to the privations and sufferings to which their captors exposed them. Only on eight days out of the fourteen food was dealt out, in the shape of doles of bread. To mention but one example of the tortures which the Russians inflicted upon their helpless captives: batches of starving, rag-clad men, during frost and snow, were sent without aim or purpose from one part of the camp to another; for instance, from Grivitza to Gorna Netropolié (13 miles), and back again the same or next day. Many of the officers (but not by any means all) received hospitable treatment from their Russian brethren, who admitted, and were much distressed at, the barbarism displayed by their common soldiers, the complete breakdown of their commissariat, the disgraceful inefficiency

Generalul Alexandru Cernat

of the hospital arrangements, the incapacity of the authorities, and the useless cruelty of some of the regulations”²⁸.

Von Herbert a făcut parte dintr-un grup de circa 2000 de prizonieri care a fost escortat de români pe traseul Verbița-Sviștov-Zimnicea-București. Drumul a durat opt zile, pe timp de viscol: “This journey, which lasted eight days, was the most dreadful part of my experience, lying as it did through snowclad country, in severe frost, with snowstorms and bitter winds. I and fifty or sixty others had seats on carts; the bulk of the prisoners and the escort had to tramp, except when kindhearted Roumanian peasants lent vehicles for short distances. I saw at least 400 men drop, to be taken as little notice of as if they were so much offal, to die of starvation and exposure, or to be devoured by the wolves which prowled around our column”. Dar, ajunși la București, „our sufferings were at an end. In the streets ladies distributed coffee, broth, bread, cakes, tobacco, cigarettes, spirits. Our quarters

in the barracks appeared to us like paradise”²⁹. După câteva zile, von Herbert a fost preluat de o escortă rusă și transportat la Harkov.

Operația de cucerire a Vidinului a fost prezentată de von Herbert, după cum spuneam, fără ca el să fi fost martor ocular, doar pe baza a ceea ce a citit ulterior (el nu a mai revenit la Vidin). Totuși, relatarea este importantă deoarece ea a făcut cunoscute publicului occidental o parte mai puțin cunoscută a războiului din 1877-1878, în care armata română a avut o contribuție de sine stătătoare. Sunt descrise marșul de la Plevna spre Vidin al trupelor din Corpul de Vest constituit sub comanda generalului Nicolae Haralambie, instalarea lor pe aliniamentul Arcear-Belogradcik la 25 decembrie 1877 / 6 ianuarie 1878, încercuirea Vidinului, încheiată la 11/23 ianuarie 1878, bombardamentele, condițiile de viață sub asediu, propunerile de încetare a luptei făcute lui Mehmed Izzet Pașa de către colonelul George Slăniceanu, generalul Ștefan Fălcoianu și generalul Alexandru Cernat³⁰.

În privința efectelor pe care le-au avut bombardamentele intense asupra Vidinului, von Herbert consemna că artileria din cetate „had the advantage of numbers (500 pieces to 200) and their guns were of heavier calibre, and therefore more suited to a stationary duel; but in other respects the Roumanians had the upper hand. They were on higher ground, their ordnance (Krupp) was of the most modern type and the best make, they had the advantage of extended lines and greater mobility. The shelling, though of a less vehement character after the first combat, lasted for some days. In Widdin three or four minarets were shot down, an important bazaar was wrecked, several fires broke out, and a good many peaceful inhabitants received hurt or death. The troops in the bastions, redoubts, and batteries suffered little, except as to Yeni Tabiya, where an explosion of ammunition dealt out extensive destruction, and as to Novoselo, Smerdan, and Inova, where, the range being shorter, the

damage and the losses were severe. In Calafat there was a big flare, and one battery just south of it was entirely demolished. The Roumanian troops in front of the three villages named suffered grievously elsewhere but little. I have no reliable figures to work upon, and estimates in such circumstances are impracticable and misleading; but I aver that, as to the number of men slain or wounded, the Roumanians were the greater losers, whereas to damage done to earthworks and positions their opponents fared the worse⁷³¹.

Foarte importantă este aprecierea asupra acțiunilor armatei române la Vidin, făcute, desigur, din perspectiva cunoașterii evenimentelor ulterioare: „The beleaguering, or even the passive investment, of Widdin was, from the Russo-Roumanian point of view, superfluous, wholly useless whatever its result. Towards the end of December the general position of the war had totally isolated the town, and no further isolation by force of arms was needed. A single division, ay, a brigade, would have been sufficient to neutralise the garrison. Therefore we may take it for granted that the siege was undertaken for political reasons. These may have been of a twofold and reciprocal kind: on the one hand, Roumania, disgusted with the Russian alliance, may, after the fall of Plevna, have desired to operate singly and apart; on the other hand, Russia may have had a natural ambition to capture Constantinople without the somewhat inglorious aid of a third-rate Principality. But these are conjectures, since the motives that sway the *haute politique* are never made known. The facts which come to public knowledge are merely as sand thrust into the eyes of inquisitive persons in order to blind them to the real issues⁷³².

Von Herbert a descris și modul în care s-a efectuat capitularea de la 11/23 februarie 1878, completând din perspectiva inamicului relatările surselor românești: „At dawn on the 12th February the Turkish force, comprising, after the losses incurred during the siege, 8000 men,

assembled in the parade-ground between the two enceintes. (...) The Roumanians had granted their opponents the fullest honours of war, and the division carried colours, arms, and baggage. Mehemed Isset held review, and made, heartbroken, a brief speech. Then the Roumanian detachment destined to occupy the town (a brigade of infantry, a regiment of Rossiori, and one of mounted militia) arrived on the scene, led by General Tchernat in person, who was attended by his entire staff. The two commanders shook hands, wheeled their horses aside, and had a long and earnest conversation without listeners. (...) The Roumanian troops were inspected by the Turkish pasha, the latter's force paraded proudly before the general, and then the Osmanlis marched off gaily, with banners flying and drums beating, through a lane of former enemies presenting arms. The Turkish reign in the Virgin Fortress was over, for ever and a day. Mehemed Isset and his force stopped for a few days at Vidbol, and then proceeded in easy stages to Berkovitz, whence, a month or so later, they were directed via Sofia and Bellova, across the new boundary and the Rhodopé wilds into Macedonia. The Bulgars of Widdin behaved very well to their Turkish fellow-citizens. The awful scenes enacted in Plevna, and in many other towns, where their evacuation by the Turkish soldiery placed the unhappy Moslems at the mercy of an infuriated rabble carrying, locked up in their breasts, the grudge of centuries of feud and oppression and racehatred, found no answering echo in the streets of the old Danube stronghold. A provisional Government was immediately installed by the prominent Bulgarian traders, in which the Turks had a vote, and General Tchernat appointed a capable and honest officer of his force as civil head. The peace was not broken, the old law was respected until a new could be formulated, and the administration of justice was uncorrupted. As a result trade revived wonderfully, and after the lapse of a few months the town was once

more prosperous and contented. On the 3rd March the armistice was confirmed and ratified by the Treaty of San Stefano, which established the autonomy of Bulgaria, and granted to Roumania and Servia the royal crown. Widdin fell to the young Principality. Towards the middle of March the Roumanian troops erected a pontoon bridge to Calafat, and evacuated the town, amid tokens of regret and gratitude from all classes and creeds among the inhabitants; for so well had they fulfilled their duties of police and gendarmerie in town and country, that life and property had been as safe, justice as impartial, commonwealth as well ordered, as in the best-governed British or German township³³.

În privința rezultatelor războiului purtat de România, von Herbert era categoric: „By that time Roumania had had enough of the Russian alliance. The brutal behaviour of the Russian soldiery on Roumanian soil, and afterwards towards their comrades of the Principality in the bivouacs before Plevna; the insolent overbearing of the Muscovite officers; the contemptuous ignoring of the fine Roumanian force in the Russian reports and bulletins issued to the journalists for publication broadcast; these and many other slights rankled in the minds of Wallachians and Moldavians alike, of soldiers, citizens, and peasants, of officers and men. Had not Roumania borne the brunt of the September holocaust? had not Roumanian troops stormed and conquered the much contested Grivitza redoubt? and had not the Roumanian army formed almost one-half of the circle of investment, whereas, in proportion to numbers, it should have furnished a section not larger than a fourth or a fifth? The Muscovite recompense was such base ingratitude as no Roumanian will forget until the crack of doom. When the terms of the Peace of San Stefano became known, and Roumania discovered that Russia was to have a goodly and valuable slice of her territory (part of Bessarabia), in exchange for a sterile and worthless waste (the Dobrudcha), the indigna-

tion grew so poignant that but the smallest additional provocation would have been required to induce the young kingdom to draw her sword against her erstwhile ally. Nor was the Congress of Berlin more generous: it confirmed the terms of the treaty, and gave nor vote nor heed to the injured party. Russia has created in Roumania a formidable barrier against the future southward progress of her Czars³⁴.

Von Herbert a mai publicat și altă carte în care a relatat călătoria pe care a făcut-o în Bulgaria, inclusiv la Plevna, în toamna anului 1903. Sunt de reținut următoarele aprecieri despre armata bulgară: „The ill-planned and abortive partial rebellion of 1875 and 1876 cannot count as a serious attempt at liberation. Bulgarian freedom was won by Russia and Roumania in the war of 1877 and 1878. Since then the nation has had one brief campaign (against Servia in 1885), in which the seven-year-old Army acquitted itself with credit and success, but which cannot compensate for the absence of that most glorious of patriotic possessions, a national struggle for liberty. Her Christian neighbours have that possession. Greece fought long and bravely, and it is impossible to realize that the men who ran away from the Turks, in 1897, are the grandchildren of the men whose aspirations and whose deeds inspired the muse of an English Byron and a German Wilhelm Müller seventy years before. Servia had an equally hard fight for her national existence in the beginning of the nineteenth century, and had to do without European sympathy. The history of Montenegro is a history of Turkish-Montenegrin wars. Roumania offered sacrifices for her freedom at Plevna, Grivitza, and Widdin. Bulgaria, alone, has been unable to fight her own battles, until Milan of Servia gave her manhood the chance of proving their virility. Russia made good use of the opportunity which presented itself, and created a small army, as Russian in organization and administration as it is in appearance, in the feeble young principality which had to lean on her

for support in the first stormy ten years. This is not surprising, and is not to the discredit of either teacher or pupil. (...) Russian institutions are opposed to many characteristics which Bulgaria has acquired from Turkey during five hundred years of subjection. Bulgaria is a democratic state, in imitation of ultra-democratic Turkey; she has no aristocracy, and differences of caste are almost unknown. Russia has a powerful aristocracy, and class distinctions are pronounced. The Bulgarian is solid, like the Turk; the Russian, as a Slav, is constantly in some sort of a fever. The Bulgarian has the Turkish virtues of sobriety and moderation, and morality in family life; the Russian has not. And so forth. Whether the military system grafted by Russia on Bulgarian stock will stand the test of time, or whether the principality, as she grows stronger, will emancipate herself from foreign models and institutions, is a matter regarding which it is impossible to prophesy³⁵.

După eliberarea din prizonierat, von Herbert a revenit la Berlin, după care s-a stabilit în Anglia în 1884, devenind ofițer de rezervă al Regimentului Cheshire. În această calitate, cu gradul de căpitan, a luptat în războiul contra burilor în 1900-1902 (cartea sa despre Plevna a servit ca sursă de inspirație pentru lucrările de fortificație efectuate în bătălia de la Ladysmith din noiembrie 1899 – februarie 1900³⁶). A publicat în 1897 în colaborare cu Thomas Miller Maguire lucrarea *Notes on the Campaign Between Prussia and Austria in 1866*, dar a avut și preocupări literare destul de variate, fiind autorul unor romane și librete de operă, precum *The Shunned Vicar of the Gilliflowers*, *Leonora*, *The Corsair*. Nu cunoaștem când a murit.

NOTE

¹ Ioan C. Băcilă, *Bibliografia Războiului pentru Independență (1877-1878)*, Așezământul cultural I. C. Brătianu, București, 1927, p. 36 (nr. 168-170).

² Frederick William von Herbert, *The Defence of Plevna, 1877*, Longmans, Greens and Co, London, 1895, p. 7-12.

³ Ibidem, p. 13-64.

⁴ Pentru începutul bombardamentelor de la Calafat vezi: Constantin Olteanu, *Declararea stării de război între România și Imperiul Otoman, în România în Războiul de Independență, 1877-1878*, coordonator Ion Coman, Editura Militară, București, 1977, p. 106; Dan Berindei, Leonida Loghin, Gheorghe Stoean, *Războiul pentru independență națională 1877-1878. Documente militare*, Editura Militară, București, 1971, p. 156-157 (nr. 94); Ion Pătroi, *Declararea stării de război între România și Imperiul Otoman, în Istoria militară a poporului român*, vol. IV, Editura Militară, București, 1987, p. 634-635; Adrian Stroe, Marin Ghinoiu, *File din istoria artileriei. Fapte, întâmplări și oameni*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2015, p. 48.

⁵ Frederick William von Herbert, *The Chronicles of a Virgin Fortress*, Osgood, McIlvaine, London, 1896, p. 157-162.

⁶ Ibidem, p. 165-166.

⁷ F. W. von Herbert, *The Defence...*, p. 109.

⁸ Ibidem, p. 171-187.

⁹ F. W. von Herbert, *The Defence...*, p. 83, 118-133.

¹⁰ Ibidem, p. 162-163, 181. Pentru bătălie vezi T. C. Văcărescu, *Luptele Românilor în resbelul din 1877-1878*, vol. I, Editura F. Göbl, București, 1886, p. 170-176; Alexandru Gh. Savu, *Prima bătălie de la Plevna, 8-9/20-21 iulie 1877, în România în Războiul...*, p. 146-151.

¹¹ F. W. von Herbert, *The Defence...*, p. 177-209. Pentru bătălie vezi T. C. Văcărescu, *Luptele...*, p. 206-209; A. G. Savu, *Bătălia a doua de la Plevna, 18/30 iulie 1877, în România în Războiul...*, p. 153-155.

¹² F. W. von Herbert, *The Defence...*, p. 215.

¹³ Ibidem, p. 216-226. Pentru victoria rusă de la Lovcea, vezi T. C. Văcărescu, *Luptele...*, vol. II, București, 1888, p. 38; C. Olteanu, *Trecerea întregii Armate de operații române la sud de Dunăre, în România în Războiul...*, p. 178.

¹⁴ F. W. von Herbert, *The Defence...*, p. 236-282.

¹⁵ Ibidem, p. 237, 252. Pentru cucerirea redutei Grivița I, vezi T. C. Văcărescu, *Luptele...*, vol. II, p. 43-133; Vasile Mocanu, *Atacul general din 30 și 31 august /11 și 12 septembrie 1877, în România în Războiul...*, p. 213-218; Gheorghe Romanescu, *Luptele pentru cucerirea redutelor de la Grivița, în Istoria militară...*, p. 695-701.

¹⁶ F. W. von Herbert, *The Defence...*, p. 269.

¹⁷ Ibidem, p. 278.

¹⁸ Ibidem, p. 288. Pentru atacarea redutei Grivița 2, vezi T. C. Văcărescu, *Luptele...*, vol. II, p. 168-177; Victor Atanasiu, *Hotărârile consiliilor de război din 1/13 și 2/14 septembrie 1877*, în *România în Războiul...*, p. 234-236; V. Mocanu, *Măsurile întreprinse și luptele desfășurate pentru realizarea dispozitivului de incercuire a Plevnei*, în *Istoria militară...*, p. 726-731.

¹⁹ F. W. von Herbert, *The Defence...*, p. 305. Pentru atacul respectiv, vezi T. C. Văcărescu, *Luptele...*, vol. II, p. 214-221; V. Atanasiu, *Noi atacuri ale trupelor române asupra redutei Grivița nr. 2 (6/18 septembrie și 7/19 octombrie)*, în *România în Războiul...*, p. 236-238; V. Mocanu, *Măsurile...*, p. 732-735.

²⁰ F. W. von Herbert, *The Defence...*, p. 329, 331.

²¹ T. C. Văcărescu, *Luptele...*, vol. II, p. 269-291; Ilie Ceaușescu, *Cucerirea Rahovei*, în *România în Războiul...*, p. 255-276; Idem, *Operația pentru nimicirea grupării otomane de la Rahova*, în *Istoria militară...*, p. 751-766.

²² F. W. von Herbert, *The Defence...*, p. 324-325.

²³ T. C. Văcărescu, *Luptele...*, vol. II, p. 309-327; V. Atanasiu, V. Alexandrescu, *Bătălia a patra de la Plevna și capitularea grupării otomane*, în *România în Războiul...*, p. 279-302; Nichita Adăniloiaie,

Încheierea victorioasă a operației pentru cucerirea Plevnei, în *Istoria militară...*, p. 767-785.

²⁴ F. W. von Herbert, *The Defence...*, p. 348.

²⁵ Ibidem, p. 354.

²⁶ Ibidem, p. 393-395.

²⁷ Ibidem, p. 405-406.

²⁸ Ibidem, p. 402, 404-405.

²⁹ Ibidem, p. 411-412.

³⁰ F. W. von Herbert, *The Chronicles...*, p. 197-223.

Pentru asedierea Vidinului, vezi: T. C. Văcărescu, *Luptele...*, vol. II, p. 345-384; G. Romanescu, V. Mocanu, *Bătălia de la Vidin*, în *România în Războiul...*, p. 305-336; Vasile Alexandrescu, Nicolae Ciobanu, *Armata română în operația de lichidare a forțelor otomane din zona Vidin și Belogradcik*, în *Istoria militară...*, p. 795-824.

³¹ F. W. von Herbert, *The Chronicles...*, p. 202-203.

³² Ibidem, p. 220-221.

³³ Ibidem, p. 227-230.

³⁴ Ibidem, p. 225-226.

³⁵ F. W. von Herbert, *By-Paths in the Balkans*, Chapman & Hall, London, 1906, p. 82-84.

³⁶ <https://www.britishbattles.com/great-boer-war/siege-of-ladysmith/>.

ALIANȚA ROMÂNNO-BULGARĂ ÎN LUPTA COMUNĂ PENTRU EMANCIPARE NAȚIONALĂ: 150 DE ANI DE LA MOARTEA REVOLUȚIONARULUI BULGAR VASIL LEVSKI ȘI TESTAMENTUL SĂU POLITIC (19 FEBRUARIE 1873)

CERASELA MOLDOVEANU *

Abstract

The Bulgarian national liberation movement from mid-19th century was closely connected to Romania and to the Romanian political and cultural personalities who welcomed all neighbouring revolutionary migrants with open arms. The entire Romanian society, who shared the aspirations for national liberation of our southern neighbours, helped the Bulgarian revolutionaries, who were provided accommodation, financial aid, school premises and possibilities to print in the native language newspapers, magazines, school textbooks, theatre scripts, manifestos, etc.

The leaders of this movement, including Vasil Levski, were in close contact with their Bulgarian compatriots from Romania, but also with Romanian revolutionaries and people of culture. He became famous for his attempts to organize on the territory of Bulgaria secret revolutionary bodies with a high level of ideological and political training, which would take over and direct the entire internal revolutionary activity and stir up a general uprising. His plans were largely carried out, but his early death caused the disintegration of the entire political platform he had built. The democratic, liberal ideas influenced by the French revolution, as well as its political and strategic conceptions, inspired the next generation of revolutionaries.

Keywords: *Vasil Levski, Bulgaria, revolutionary movement, Bulgarian Revolutionary Central Committee*

Influența de secole a Imperiului Otoman asupra teritoriilor din S-E Europei și înăsprirea condițiilor de viață și muncă ale populațiilor indigene au dus, în timp, la încercări de înlă-

turare a acestei hegemonii, printr-o coagulare a principalelor forțe socio-politice dispuse să lupte pentru a cuceri definitiv independența statelor și popoarelor lor.

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Acest proces a fost posibil pe fondul apariției „problemei orientale”, a decăderii pe multiple planuri a Imperiului Otoman, care a creat o breșă substanțială în organizarea și manifestarea curentului revoluționar. Această mișcare și-a făcut simțită prezența în multe dintre statele balcanice aflate sub dominația Porții: bulgari, sârbi, muntenegreni, români etc. Un alt prilej favorabil a fost lupta pentru supremație între două mari imperii, cel Țarist și cel Otoman, care a condus la conflicte deschise, timp de câteva secole, între cele două tabere, afectând în mod direct situația țărilor care au constituit „teren de luptă” sau „monedă de schimb” în tratativele de pace dintre cele două mari puteri, ducând la acumularea de frecvente inegalități sociale și naționale. Dacă, până în secolul al XVIII-lea, „chestiunea orientală” a reprezentat o problemă de apărare a creștinătății și a civilizației europene, odată cu manifestările evidente de decădere ale Imperiului, această problemă a intrat într-o altă fază. Marile puteri, avertizate de politica Rusiei de a-i alunga pe turci din Europa și de a dobândi controlul asupra Strămtorilor, au manifestat interes pentru menținerea Imperiului otoman, ca o contrapondere la măsurile expansioniste evidente ale Imperiului țarist, și crearea unui echilibru de forțe în Europa. Rivalitatea dintre cele două mari imperii s-a materializat în ultimii 500 de ani în 12 războaie și a durat până la sfârșitul Primului Război Mondial, conflicte care au produs modificări substanțiale geopolitice și istorice, prin schimburi sau cedări de teritorii, trasare de noi granițe etc, și care au fost susținute de-o parte sau cealaltă de marile puteri europene, fiecare în funcție de interesul său personal. În urma tratatelor de pace, au loc schimbări în viața popoarelor din Balcani, astfel, tratatul de la Adrianopol (1829) recunoștea autonomia administrativă a Greciei (care va deveni independentă în 1830), a Serbiei, Muntenegrului și a Țărilor Române. Turcii retrocedau Principatelor Române teritoriile aflate în nordul Dunării, iar suzeranita-

tea otomană se reducea la plata unui tribut, la confirmarea domnitorilor și interzicerea de a întreține relații diplomatice și a încheia tratate economice fără consimțământul Porții.

Dominația Porții, timp de secole, asupra populațiilor de pe mai multe continente, a cunoscut și un paradox politic, acel *pax ottomana*, care a permis multor popoare creștine să-și păstreze, în condiții de vasalitate față de sultan, limba, cultura, religia, chiar și împărțirea administrativă sau dreptul de a fi conduse de un principe sau domnitor creștin. Dacă în aspectele esențiale, de conservare, de preservare a ființei naționale și a religiei au existat premise favorabile, în teritoriu, interacțiunea dintre funcționarii otomani sau militari și populație căpăta aspecte dramatice. Odată cu multitudinea de taxe și impozite care împovărau finanțele statului, se adăugau metodele barbare de coerciție și spoliere a populației indigene, dar și incapacitatea de ordin uman și material a Porții de a opri în mod eficient orice revoltă de mari dimensiuni, în special din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Într-o astfel de situație se afla Bulgaria, a cărei populație a fost supusă timp de secole la diverse practici de exploatare și chiar de exterminare, care au condus, de-a lungul timpului, la izbucnirea de conflicte și revolte sângeroase, îndreptate împotriva funcționarilor și armatei otomane din teritoriu, toate suprimate în chip brutal de autorități. Violența și opresiunea crescândă, spolierea economică și privarea de drepturi și libertăți au dus la un fenomen larg de migrație, un exod masiv de populație către teritoriile de la nord de Dunăre, răspândindu-se ulterior spre Principatele Române și Basarabia¹. Elementele de regres și declin care au cuprins întreg Imperiul otoman, începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, au creat un cadru adecvat determinismului revoluționar, situație pe fondul căreia s-a construit o puternică mișcare de eliberare națională și socială.

Gheorghe Rakovski

După războiul Crimeii, în urma tratatului de la Paris (1856), nu s-au operat schimbări majore în privința statutului politico-juridic al popoarelor din sud-estul Europei, ceea ce a condus, în scurt timp, la un proces imigraționist masiv spre nordul Dunării al bulgarilor și albanezilor, dar și spre Serbia și Muntenegru, în cazul slavilor din Bosnia, Herțegovina, Macedonia sau vestul Bulgariei, orientări geografice mai apropiate².

Încă din perioada premergătoare revoluției de la 1848, mulți cetățeni bulgari și albanezi și-au părăsit țările de origine și au migrat către Principatele Române, în special Valahia, unde au găsit un climat de libertate și stabilitate, o atitudine de toleranță și chiar de sprijin din partea autorităților, a societății civile și a elementelor revoluționare românești. Mărturie stau și declarațiile unor personalități bulgare, precum Gheorghe Rakovski³, care afirma că România a fost pentru poporul bulgar, „... un azil liber și inviolabil, iar casa săteanului român a fost deschisă bulgarului cu cea mai mare ospitalitate”⁴.

Încurajați de această conjunctură favorabilă, revoluționarii bulgari au reușit să se adapteze rapid și să se organizeze pentru a continua lupta pentru eliberare națională, în numele fraților lor rămași pe teritoriul încă puternic subjugat de autoritățile otomane. La rândul său, un istoric bulgar aprecia că: „în România, bulgarii au avut condiții să ducă o viață liberă și liniștită... Ei aveau școli, biblioteci, tipografii, și scoteau ziare proprii”⁵.

Începând cu anii 1850, teritoriul românesc a cunoscut o adevărată efervescentă creatoare, politică și culturală, de mari dimensiuni, în care spiritul național al vecinilor din sudul Dunării s-a putut exprima și dezvolta în condiții optime. Putem afirma că acest proces de renaștere națională s-a format și chiar organizat, în formele sale cele mai avansate politic, pe pământul românesc.

Această efuziune național culturală a îmbrățișat diverse forme, de la apariția de școli în limba bulgară, la tipărirea de ziare, cărți, reviste, manuale școlare, la adaptarea și prezentarea de piese de teatru, toate având ca bază de pornire și de promovare sentimentele naționaliste și anti-otomane. Aceste manifestări au fost nu doar tolerate de autoritățile și societatea civilă românească, ci au fost deseori sprijinite fățiș și încurajate.

Această luptă de eliberare națională a bulgarilor dusă pe plan cultural, și apoi pe plan politic, avea să fie îmbrățișată inclusiv de personalități politice și culturale românești, precum Alexandru Ioan Cuza, regele Carol I, Mihail Kogălniceanu, C.A. Rosetti, Bogdan Petriceicu Hașdeu sau Matei Millo care au colaborat intens, sub diverse forme, cu intelectuali și naționaliștii bulgari, aflați în număr mare pe teritoriul românesc: de la ajutorul politic și stipendiile financiare la înființarea de tipografii, de școli sau teatre în limba bulgară.

În acest mod, au apărut pe teritoriul României ziare, lucrări diverse, începând cu abecedare, cărți bisericești, lucrări istorice, în limba bulgară etc., pe care frunțași ai mișcărilor

de emancipare națională bulgară le trimiteau clandestin, peste Dunăre, unde erau răspândite în toate satele și orașele bulgărești. De asemenea, s-au deschis și răspândit în diverse orașe, precum București, Brăila sau Târgu Măgurele școli elementare în limba bulgară, în timp ce școlile superioare românești erau asaltate de tineri bulgari dornici de învățătură și însetați de cultură, plini de entuziasm patriotic pe care sa-l pună în slujba patriei lor.

Un rol important în susținerea și propagarea ideilor și acțiunilor revendicative bulgare l-a avut presa din acea perioadă. Între 1863 și 1878, data câștigării independenței Bulgariei, au apărut nu mai puțin de 51 de periodice diferite bulgare în România.

Încă din anul 1840, a apărut la București primul calendar bulgăresc, numit "Albina bulgărească". În 1864, tot la București, a fost tipărit în limbile bulgară și română ziarul „Bădășnost” (Viitorul) apărut din colaborarea dintre Gh. S.

Hristo Botev

Rakovski și B. P. Hașdeu. Au fost editate, pe rând, săptămânalul „Svoboda” (Libertatea) în 1869⁶, înființat de scriitorul și militantul bulgar Liuben Karavelov⁷, la care au colaborat poetul național bulgar Hristo Botev și Vasil Levschi, liderul insurgenților bulgari. Autoritățile turce au protestat și au cerut desființarea acestuia, care propaga idei anti-otomane și îndemna populația bulgară la luptă împotriva Semilunii. Guvernul român a fost obligat să dea curs cererii părții turce. Spirit combativ, Karavelov nu s-a descurajat și a înființat ziarul „Nezavisimost” (Independența) în 1872 și, doi ani mai târziu, revista culturală „Znanie” (Știință) în 1874⁸. În 1863, la Brăila, expatriații bulgari au publicat „Balgarska Pcela”. Câțiva ani mai târziu, în 1877, apărea la București cotidianul „Sekidevni Novinar”(Informatorul zilnic), condus de P. Bobokov⁹.

O serie de intelectuali și militanți bulgari, refugiați pe teritoriul românesc, au fost implicați în acțiunile cultural-educative și revoluționare, cum a fost medicul Ivan Bogorov, care a publicat în 1851 primul manual de geografie în limba bulgară¹⁰, sau profesorul Dobri Pop Voinikov, care a predat la școala bulgară din Brăila și a fost printre primii autori dramatici, care a scris piese de teatru cu subiecte patriotice „Stioco Voievodul” și „Raina domnița”, jucate de elevii săi cu succes la Brăila și apoi la București, beneficiind de sprijinul și îndrumările dramaturgului și actorului român Matei Millo¹¹.

Propagarea ideilor naționaliste bulgare prin intermediul presei și al școlilor nou înființate au pregătit terenul pentru maturizarea politică a mișcării de eliberare antiotomană, și schimbarea sa, treptat, din faza de început, spontană, într-o fază superioară, planificată și organizată. Lua naștere ideologia revoluționară al cărei scop era redobândirea libertății politice și naționale. În fruntea ei se vor situa cele mai emblematice figuri ale mișcării antiotomane din epocă, Gheorghe Stoikov Rakovski, Vasil Levschi, Liuben Karavelov și Hristo Botev¹².

Personalități politice românești, animate de aceleași idealuri politice, s-au implicat în lupta de eliberare națională a bulgarilor, astfel că, în 1848, publicistul și politicianul C.A. Rosetti împreună cu Ivan Kassabov au înființat la București Comitetul Bulgaro-Român, asociere bazată pe prietenia româno-bulgară și pe aspirațiile comune de eliberare națională și socială, declarând „fiii acestor două popoare, prietene și înfrățite de veacuri în nevoile lor”¹³. În paginile ziarului „Românul”, fondat de C.A. Rosetti, vom regăsi o campanie virulentă în favoarea ideilor naționaliste bulgare, sprijinind sub diverse forme inițiativele de apropiere româno-bulgare și de luptă comune.

Tot cu sprijinul oamenilor politici și de cultură români au fost înființate primele organizații politice naționale bulgare: *Societatea centrală de binefacere*, alcătuită preponderent din marea burghezie liberală bulgară retrasă la București, dar strâns conectată cu politica și diplomația rusă, care a intrat deseori în conflict cu celelalte entități revoluționare, *Comitetul Central Secret Bulgar (CCSB)* (1866-1869), condus de Ivan Kassabov, dezavuat cumva de Gheorghe Rakovski, care nu a fost informat de înființarea lui. De fapt, în acești patru ani – 1866-1869 –, principalele organizații au fost C.C.S.B. și cele derivate mai mult sau mai puțin din el – Comunitatea bulgară și Mlada Bălgaria (Bulgaria Tânără), a căror ideologie a fost similară. Odată cu înființarea *Comitetului Central Revoluționar Bulgar (CCRB)* (1869-1879), o emanație a celor patru mari lideri revoluționari, Rakovski, Levschi, Botev și Karavelov, acesta a devenit principalul nucleu organizatoric al revoltelor armate de pe teritoriul Bulgariei.

Tot influenței românești, în special al lui C.A. Rosetti și grupării sale, se datorează și faptul că în primăvara anului 1869 Ivan Kassabov și grupul său au intrat în legătură cu unele personalități politice apusene și în primul rând cu Giuseppe Mazzini și Giuseppe Garibaldi, renumiții lideri ai mișcărilor de eliberare și unitate națională italiene.

Liderii români ai vremii au avut, la rândul lor, un efect catalizator și au demonstrat, prin ajutorul oferit mișcărilor de eliberare ale bulgarilor, o înțelegere deplină și adeziune totală față de revendicările lor politice și naționale. Acțiunile îndrăznețe, de frondă, ale lui Gheorghe Rakovski față de autoritățile otomane au găsit un sprijin nesperat în persoana domnitorului Alexandru Ioan Cuza, astfel că, la moartea acestuia, în ziarul „Trompeta Carpaților”, condus de Cezar Bolliac, comunitatea bulgară din România și cea din emigrație au publicat o scrisoare elogioasă, în care evidențiau meritele domnitorului. „Națiunea bulgară – se scria aici – vine să îngenunche dinaintea sacrului mormânt al marelui bărbat și domnitor Alexandru Ioan Cuza și să depună pe el omagiile sale de respect, de devotament și de recunoștință către semizeul românilor și al națiunilor creștine subjugate din Orient”¹⁴.

Odată cu alegerea în 1866 a lui Carol de Hohenzollern ca domnitor și apoi rege al românilor, statul român intra într-o nouă etapă de dezvoltare și modernizare, noul principe având ca principal scop politic desființarea legăturilor de vasalitate față de Poarta Otomană. Acesta va fi de la bun început un fervent susținător al eliberării naționale bulgare, pe care o va percepe ca un obiectiv comun cu cel al națiunii române.

După moartea liderului revoluționar Gh. Rakovski, în 1867, în fruntea mișcării bulgare de eliberare națională se vor situa marii revoluționari democrați Vasil Levschi, Liuben Karavelov și Hristo Botev. Dintre aceștia, doar Karavelov, care își găsește sfârșitul în 1879, va avea privilegiul de a se bucura de o Bulgarie care și-a cucerit independența.

La mijlocul anilor 1870, Imperiul Otoman a fost zguduit de mișcările revoluționare ale populațiilor creștine asupra secole. Acestea au fost reprimare brutal în toate zonele, dar în Bulgaria represiunea a fost deosebit de sângeroasă, adevărate masacre care au stârnit emoție și revoltă în întreaga Europă. Răscoa-

la izbucnită în Bulgaria în aprilie 1876 a avut ca reper organizatoric România, unde o parte din comandamentul revoluției a organizat și înarmat trupe (cete) de revoluționari bulgari, pe care le-a trimis, în frunte cu liderii lor, peste Dunăre, pentru a înfrunta forțele armate turcești. Guvernul otoman a protestat deseori și a acuzat autoritățile române de complicitate cu revoluționarii bulgari. Unul dintre principalii conducători ai acestor grupări înarmate a fost poetul și revoluționarul Hristo Botev, care a fost ucis după reprimarea sângeroasă a revoltelor, pe teritoriul bulgar, undeva în munții Vratza. Camarad de arme și bun prieten cu Vasil Levschi, acesta a continuat să lupte pentru realizarea idealurilor comune de eliberare națională după moartea amicului său, în 1873.

Anul acesta în februarie s-au comemorat 150 de ani de la moartea violentă a patriotului bulgar Vasil Levschi, prin spânzurare, sfârșit tragic cauzat de trădarea unor conaționali.

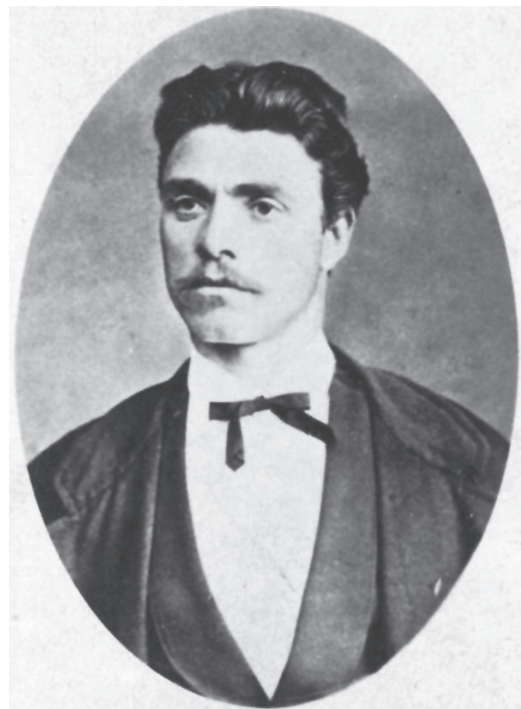
El a fost unul dintre cei mai influenți și importanți lideri ai mișcărilor de eliberare

națională din Bulgaria, cel care s-a sacrificat pentru idealurile sale, plătind cu viața la doar 35 de ani. A rămas cunoscut în istoriografia bulgară și în memoria colectivă drept *Apostolul libertății*.

Vasil Levschi, al cărui nume la naștere era Vasil Ivanov Kunchev, s-a născut la 18 iulie 1837 la Karlovo, unde și-a început și studiile primare. Rămas orfan de tată, la 14 ani, în 1852, și forțat de situația materială grea de acasă, a intrat sub tutela unchiului său matern, Hadji Vasiliy, călugăr la mănăstirea Hilendar. Vasil a devenit ucenic al unchiului său, ajutându-l să adune donații de la localnicii din sate pentru biserica Sveta Gora.

În aceste condiții, Levschi a avut posibilitatea să mai facă două clase la Stara Zagora. Pasionat de învățatură și influențat de promisiunile unchiului că va fi trimis să-și continue studiile în Rusia, Levschi s-a călugărit și a ajuns diacon. Pentru că așteptările sale nu s-au împlinit, Levschi a părăsit în anul 1862 viața monahală și a profesat câțiva ani ca învățător. Pătruns de idealurile revoluționare și convins pe deplin de corectitudinea convingerilor sale politice, care puneau în centrul preocupărilor eliberarea de sub opresiunea autorităților otomane și impunerea unor reguli democratice, de libertate și egalitate socială, a intrat cu încredere și entuziasm în legătură cu cercurile revoluționare. Începând cu anul 1862, Levschi își va dedica viața luptei pentru eliberarea poporului bulgar față de sclavia otomană.

Impresionat de personalitatea revoluționarului Gheorghi Rakovski, Vasil a părăsit mănăstirea în 1862, a fugit la Belgrad și s-a înrolat în unitatea militară condusă de Rakovski, numită Prima Legiune Bulgară¹⁵, înființată cu sprijinul și acordul guvernului sârb. Levschi a luat parte la asediul Belgradului, izbucnit în 1862, evidențiindu-se în timpul ostilităților sârbo-otomane. Demonstrând un curaj exagerat și multă stăpânire de sine, a primit porecla de „Levschi” („ca un leu”), care este preluată de acesta și asimilată numelui său de familie, nume pe care îl va folosi până la sfârșitul vieții sale.

Vasil Levschi

A doua legiune bulgară

În primăvara anului 1863, Levschi s-a întors pe pământurile bulgare după o scurtă ședere în România. Unchiul său Vasilyi I-a turnat autorităților otomane, iar Levschi a fost închis la Plovdiv timp de trei luni, eliberat apoi cu ajutorului medicului R. Petrov și al vice-consulului rus Nayden Gerov. Din mai 1864 până în martie 1866, a lucrat ca profesor în Voynyagovo, lângă Karlovo; pe când era acolo, a sprijinit și a adăpostit bulgarii persecutați și a organizat grupuri patriotice în rândul populației. Activitatea sa a stârnit suspiciuni în rândul autorităților otomane și a fost forțat să se mute. Urmărit de autoritățile otomane, Levschi a fugit în România. Din primăvara anului 1866 până în primăvara lui 1867, a predat la Enikyoy și Kongas, două sate din nordul Dobrogei de lângă Tulcea¹⁶. În aprilie 1867, la recomandarea lui Rakovski, Vasil Levschi a fost ales ca purtător de stindard al detașamentului condus de Panaiot Hitov¹⁷ și s-a înscris apoi în cea de-a doua legiune bulgară de la Belgrad (1867-1868), susținută și subvenționată

de Rusia. După ce Legiunea a fost din nou desființată sub presiunea politică, Levschi a încercat să se reunească cu compatrioții săi, dar a fost arestat la Zaječar și închis pentru scurt timp. La eliberare, a plecat în România, unde alți compatrioți ai săi, Hadzhi Dimitar și Stefan Karadzha mobilizau detașamente revoluționare. Din motive medicale dar care vizau și poziții strategice diferite, Levschi nu s-a implicat în organizare. După desființarea Legiunii, Levschi, revenit la București, a intrat pentru o perioadă în cercul tinerilor de pe lângă Mlada Bălgaria, unde frecventa sala de lectură Bratska Liubov¹⁸.

În iarna anului 1868, ca tineri emigranți, uniți prin idealurile comune revoluționare, a făcut cunoștință cu poetul și revoluționarul Hristo Botev și, lipsiți de mijloace financiare, au fost obligați să locuiască împreună într-o moară de vânt părăsită de lângă București. Levschi i-a făcut o impresie atât de profundă lui Botev, încât într-o scrisoare către un prieten el a scris:

„Locuiesc cu compatriotul meu Vasil, diaconul. Nu întrebați cum ne descurcăm, pentru că doar o dată la două sau trei zile găsim niște pâine pentru a ne potoli foamea... Prietenul meu Levschi este de un caracter nemaiauzit. Când suntem cei mai critici, el este atât de vesel ca atunci când suntem în cea mai bună situație. În momentele de frig infernal, și când ne este foame de două-trei zile, el este încă fericit. Seara, când ne culcăm, el cântă; dimineața când deschidem ochii, el cântă din nou. Indiferent în ce situație disperată te-ai afla, el te-ar face mereu să râzi și te-ar face să uiți de toată tristețea și suferința ta. Este bine să trăiești cu astfel de oameni”¹⁹.

Între cei doi s-a născut o frumoasă și traică prietenie care va dăinui până la moartea lui Levschi.

Îndemnat de unul dintre compatrioții înstăriți, Dumitru Țenovici, aflat la conducerea organizației revoluționare Conducerea bulgară, și ajutat de acesta cu 30 de lire turcești, va pleca din nou în Bulgaria pentru a face propagandă și a încerca să mobilizeze și alți patrioți locali. În 11 decembrie 1868 el a călătorit cu vaporul de la Turnu Măgurele la Istanbul, într-o deplasare care a durat până la 24 februarie 1869, timp în care a vizitat orașele Plovdiv, Karlovo, Sopot, Kazanlak, Sliven, Tîrnova, Plevna și Nikopol, de unde a pornit din nou spre România.

Considerată a fi o călătorie de probă, pentru a afla starea de spirit generală a populației și de creare a unor legături cu alți fruntași ai mișcărilor de eliberare, cu scopul de a demara acțiuni organizatorice pe teritoriul bulgar, avea nevoie de o recomandare sau de o împuternicire, dată de organizația centrală de la București, sau de o alta care să aibă o autoritate și în țara vecină. Levschi a apelat din nou la Dumitru Țenovici și la Ivan Kassabov, care i-au dat o proclamație în limbile bulgară și turcă și o recomandare, ambele fiind emise în numele aceluiași „guvern provizoriu din munții Balcani”, care de fapt nu exista²⁰. Astfel pregătit,

Levschi a întreprins a doua călătorie a sa în Bulgaria, de la 1 mai la 26 august 1869.

Încă de la prima sa vizită în patrie a realizat că marea masă a populației, în pofida vieții grele pe care o ducea și a situației materiale precare, datorită lipsei de unitate și a fricii generalizate, nu era pregătită să se revolte și să susțină astfel de acțiuni revendicative. La nivel local nu existau acele comitete revoluționare, acele organizații secrete pe care Levschi le considera imperios necesare în munca de pregătire și organizare a maselor. Astfel de comitete înființase și Rakovski, ca și C.C.S.B. dar ele avuseseră doar sarcini propagandistice. Acestea aveau sarcina de a educa populația, de a le insufla sentimentul patriotic și de a le pregăti pentru luptă. În opinia sa, toată această muncă de organizare desfășurată de aceste comitete locale trebuiau conduse de oameni siguri, devotați cauzei poporului și cu autoritate în rândurile lui. Levschi nu nega rolul școlii dar comitetele trebuiau să existe paralel cu aceste școli, având o misiune deosebită²¹.

Levschi a fost profund dezamăgit de încercările anterioare de a lupta împotriva inamicului fără o pregătire temeinică prealabilă și fără mijloacele necesare, și de faptul că majoritatea acestor incursiuni au fost organizate de emigranții din Serbia și Valahia, fără ajutorul intern al bulgarilor. El considera că eșecul unor serii de campanii armate de a declanșa o rebeliune, ar putea fi inversat printr-o revoltă pregătită din timp în interiorul țării de comitete locale secrete, o rețea de celule revoluționare care ar rămâne latente și care ar fi activate la momentul oportun. Levschi a realizat că o viitoare revoluție va avea nevoie de planificare, o strategie, arme, membri disciplinați și lideri care aveau o pregătire militară adecvată.

În opinia sa, o altă greșală majoră a fost încercarea comunităților de emigranți de a căuta sprijin străin, de obicei din Serbia și Rusia, pentru a iniția revoltele de pe teritoriul Bulgariei. Într-o scrisoare din 1872, el scria: „Cel care ne-ar elibera ne va înrobi mai târziu”²².

În cea de-a doua călătorie în România a avut o serie întreagă de convorbiri cu unii fruntași ai emigrației, nu numai de la București, ci și din alte orașe ale țării. Cu ajutorul negustorului bulgar Danail Popov, stabilit la Turnu Măgurele, originar din Plevna, și a fratelui acestuia, Levschi a reușit să înființeze primele două comitete revoluționare – cel de la Plevna și cel de la Lovech. Timp de două luni și jumătate cât a vizitat Bulgaria, a continuat să înființeze cu ușurință astfel de organizații revoluționare în diverse alte orașe, Karlovo, Kalofer, Sopot, Pazargik, Peruștița, Plovdiv, Sliven ș.a., apoi în Bulgaria de nord, în localități ca Triavna, Gabrovo, Sevlievo, Tîrnova etc. Toate aceste organizații erau organizate și coordonate de un centru conducător cu sediul la București, unde pericolul de a fi în atenția autorităților otomane era mai puțin fezabil. Timp de un an, Levschi a încercat să-și coordoneze ideile și acțiunile cu cele ale celorlalți lideri ai emigrației, în vederea organizării și consolidării unei organizații interne revoluționare. Părerile diferite ale acestora privind atât tactica armată cât și strategia politică, pe care trebuiau să o urmeze, au creat disensiuni interne și au produs o stagnare în realizarea obiectivelor revoluționare. Unii dintre fruntașii mișcării de eliberare erau încă adepții folosirii cetelor înarmate, în timp ce alții preferau asocierea și protecția unor terți, precum guvernul țarist sau cel sârb²³.

În perioada 1869-1870, Levschi și-a asigurat sprijinul lui Lyuben Karavelov, jurnalist și unul dintre cei mai influenți revoluționari din Țara Românească, și împreună au înființat *Comitetul Central Revoluționar Bulgar* (CCRB) la București. CCRB a fost principalul organism organizator al viitoarei revoluții. În 1872, la cererea lui Levschi, CCRB s-a întrunit la București pentru a decide ce curs va lua viitoarea revoluție. Important, ei au precizat și cum va arăta viitoarea Bulgaria independentă. Viziunea lui Levschi, reflectată în programul revoluționar presupunea o luptă totală „prin

propagandă, presă, arme, foc, moarte” și întruchipa viitoarea Bulgaria ca un stat care va avea „libertatea poporului, a fiecărui individ și a fiecărei religii.”

În timpul anului 1870, se pare că Levschi și-a continuat activitatea și a petrecut un an și jumătate înființând și diversificând o rețea largă de comitete secrete în orașele și satele bulgare. Rețeaua, numită *Organizația Revoluționară Internă* (ORI), era centrată în jurul Comitetului Central Lovech, printre primele înființate, numit și „CCRB din Bulgaria” sau „guvernul provizoriu”. Scopul comitetelor a fost să se pregătească pentru o revoltă coordonată. Rețeaua de comitete a fost cea mai densă în regiunile centrale ale Bulgariei, în special în jurul Sofia, Plovdiv și Stara Zagora. Comitetele revoluționare au fost, de asemenea, înființate în unele părți ale Macedoniei, Dobrogei și Strandzha și în jurul centrelor urbane mai periferice Kyustendil, Vratsa și Vidin. Comitetele ORI au cumpărat armament și au organizat detașamente de voluntari. Potrivit unui studiu, organizația avea puțin peste 1 000 de membri la începutul anilor 1870. Majoritatea membrilor erau intelectuali și comercianți, deși toate straturile societății bulgare erau reprezentate.

Toți cei care doreau să obțină calitatea de membru al ORI erau supuși unui ritual secret de inițiere ce implica un jurământ formal de credință cu mâna pe Evanghelie sau o cruce creștină, la care se adăugau un pistol și un cuțit; trădarea era pedepsită cu moartea, iar poliția secretă monitoriza activitățile fiecărui membru. Prin canale clandestine ale oamenilor de încredere, s-au menținut relații cu comunitatea revoluționară din diaspora. Corespondența internă era cifrată, se foloseau semne convenționale și nume false de persoane și de comitete. Deși însuși Levschi a condus organizația, el a împărțit responsabilitățile administrative cu asistenți precum călugărul devenit revoluționar Matey Preobrazhenski, Dimitar Obshti și tânărul Angel Kanchev.

Timp de câțiva ani, în perioada 1869-1972, Levschi a creat în mod conspirativ o rețea secretă întinsă de comitete revoluționare, independente, ce nu se cunoșteau reciproc și nu erau responsabile una de existența celeilalte, în timp ce despre organizația centrală nimeni nu știa unde își avea sediul. Levschi declara secretos că „era pretutindeni și nicăieri”. La rândul său, în cea mai mare parte a timpului, până la capturarea sa, la 27 decembrie 1872, s-a mișcat în interiorul țării, prin diverse orașe, folosind identități și acte false, recurgând chiar la elemente de travesti. Tacticile lui erau simple, dar eficiente, astfel că, în câțiva ani, Levschi a reușit să construiască un adevărat stat în stat, evitând autoritățile otomane care aveau o idee vagă despre existența sa.

În toamna anului 1871, Levschi și Angel Kanchev au publicat *Instrucțiunea Muncitorilor pentru Eliberarea Poporului Bulgar*, un proiect de statut al CCRB care conținea secțiuni ideologice, organizatorice și de ordin penal. A fost trimis comitetelor locale și comunității din diaspora pentru discutarea și prelucrarea acestuia. Experiența politică și organizațională pe care a acumulat-o Levschi era evidentă în corespondența sa din 1871 până în 1872, ajungând la un nivel de maturitate politică fără echivoc.

Pe măsură ce ORI s-a extins, și-a coordonat activitățile mai mult cu CCRB din București. La inițiativa lui Levschi, a fost convocată o adunare generală între 29 aprilie și 4 mai 1872. În cadrul adunării, delegații au aprobat un program și un statut, l-au ales pe Lyuben Karavelov ca lider al organizației și l-au autorizat pe Levschi ca singurul reprezentant legitim al organului executiv al CCRB în țările bulgare. După ce a participat la adunare, Levschi s-a întors în Bulgaria și a reorganizat structura internă a ORI în conformitate cu recomandările CCRB. Astfel, Comitetul Central Lovech a fost redus la un comitet local obișnuit și au fost fondate primele centre revoluționare la nivel regional. Lipsa fondurilor, însă, a adus organizația într-o

situație de criză, iar judecățile și convingerile unice ale lui Levschi cu privire la chestiuni strategice și tactice importante au fost tot mai mult puse sub semnul întrebării.

În această situație, asistentul lui Levschi, Dimitar Obshti, un spirit aventurier, a jefuit un convoi poștal otoman în pasul Arabakonak la 22 septembrie 1872, fără aprobarea lui Levschi sau a conducerii mișcării. În timp ce jaful a avut succes și a oferit Organizației 125.000 de groși, Obshti și ceilalți autori au fost arestați în scurt timp. Ancheta și procesul preliminar au scos la iveală dimensiunea organizației revoluționare și relațiile strânse cu CCRB-ul. Obshti și alți prizonieri au făcut o mărturisire completă și au dezvăluit rolul principal al lui Levschi în cadrul acestor organizații.

Dându-și seama că este în pericol, Levschi a decis să fugă în România, unde se va întâlni cu Karavelov și va discuta despre aceste evenimente. Preocupat de soarta comitetelor pe care le crease și de documentele secrete care puteau ajunge în posesia autorităților otomane, a întreprins o acțiune riscantă, cu scopul de a recupera documente ce cuprindeau informații importante, confidentiale, din arhiva comitetului din Lovech. S-a cazat la hanul din satul din apropiere din Kakrina, unde a fost surprins și arestat în dimineața zilei de 27 decembrie 1872. Potrivit versiunii din scrierile lui Lyuben Karavelov, se pare că un preot pe nume Krastyo Nikiforov l-a trădat pe Levschi poliției.

Dus inițial la Veliko Tarnovo pentru interogatoriu, Levschi a ajuns la Sofia pe 4 ianuarie pentru a fi judecat. Deși și-a recunoscut identitatea, nu și-a dezvăluit complicității sau detaliile legate de organizația sa, asumându-și întreaga vină. Autoritățile otomane l-au condamnat pe Levschi la moarte prin spânzurare. Sentința a fost executată la 18 februarie / 6 februarie 1873 la Sofia, unde se află acum Monumentul lui Vasil Levschi. Locul unde a fost înhumat Levschi este incert, deși, în anii 1980, scriitorul Nikolay Haytov a avansat ideea că mormântul

acestui s-ar afla la Biserica Sf. Petka a Țelarilor din Sofia. Informația a fost preluată de Academia Bulgară de Științe care a concluzionat ca fiind posibil, dar neverificabil.

Dispariția prematură a Apostolului Libertății, cum era numit, a intensificat criza din mișcarea revoluționară bulgară și majoritatea comitetelor ORI s-au dezintegrat curând.

Testamentul său politic a dăinuit însă peste timp, unicitatea și spiritul controversat al ideologiei și strategiei sale militare, ajunse pe o treaptă de maturitate politică și organizatorică greu de atins, au fost mult timp discutate și preluate ca model de luptă și de generațiile următoare de revoluționari. Fascinat de ideile liberale și democratice ale Revoluției franceze, Levschi visa la o Bulgaria, republică democratică, prin care Declarația drepturilor omului și a cetățeanului devenea o realitate politică și socială. El a spus: „Vom fi liberi în deplină libertate acolo unde locuiește bulgarul: în Bulgaria, Tracia, Macedonia; oameni de orice etnie trăiesc în acest rai al nostru, ei vor fi egali în drepturi cu bulgarul în toate. Vom avea un steag pe care scrie: «Republică pură și sacră»... Este timpul, printr-o singură faptă, să realizăm ceea ce au căutat frații noștri francezi...”²⁴ Levschi a susținut că toate grupurile religioase și etnice dintr-o Bulgaria liberă – fie că sunt bulgari, turci, evrei sau alții – ar trebui să se bucure de drepturi egale.

NOTE

¹ Y. Obidin, *Violența în Bulgaria sub stăpânirea otomană-factor al imigrării bulgarilor la nord de Dunăre (sf. sec. al XVIII-lea – încep. sec. al XIX-lea)*, în „Revista de etnologie și Culturologie”, nr. 11-12/2012.

² Vezi Nicolae Ciachir, Gelcu Maksutovic, *Orașul București, centru de sprijin al mișcării de eliberare din Balcani (1848-1912)*, în „Materiale de istorie și muzeografie”, V, 1967, p. 274.

³ Gheorghii Stoikov (Sava) Rakovski, (n. 2 aprilie 1821 – d. 9 octombrie 1867), scriitor și revoluționar bulgar, conducător al luptei de eliberare a Bulgariei de sub dominația otomană.

⁴ Nicolae Ciachir, Gelcu Maksutovic, *op.cit.*, p. 274.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Vezi pe larg Constantin Velichi, *România și renașterea bulgară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

⁷ Liuben Stoicev Karavelov, (n. 1834-d. 21 ianuarie 1879) scriitor bulgar și militant de seamă în cadrul mișcării de renaștere națională.

⁸ Mihai Nicolae, *La Dii, la miazăzi: Românii din Bulgaria* (ep. 2), *Paralele cu evoluția istorică a bulgarilor și dihotomiile istoriografice româno-bulgare*, 14 octombrie 2020, în www.romaniabreakingnews.ro.

⁹ P.P. Panaitescu, *Români și bulgari*, București, 1944, p.57.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 54.

¹² Hristo Botev Petkov (n. 6 ianuarie 1848 – d. 1 iunie 1876), cel mai mare poet bulgar și revoluționar.

¹³ Mihai Nicolae, *op.cit.*

¹⁴ Constantin Velichi, *op.cit.*, p. 212.

¹⁵ Prima Legiune Bulgară, organism militar format din voluntari sârbi, înființat în 1862 la Belgrad, la inițiativa lui G. Rakovski, în acord cu guvernul sârb.

¹⁶ Dimana Trankova, *Who was Vasil Levschi*, în „Vagabond Features”, *Bulgaria's English Magazine* / 02.2012.

¹⁷ Panaiot Ivanov Hitov, (n. 11 noiembrie 1830 – d. 22 februarie 1918), haiduc și voievod bulgar, implicat în mișcările revoluționare naționale.

¹⁸ Constantin Velichi, *op.cit.*, p. 230.

¹⁹ *Ibidem*, p. 247.

²⁰ *Ibidem*, p. 229.

²¹ *Ibidem*, p. 232.

²² Dimana Trankova, *op.cit.*

²³ Vezi pe larg Constantin Velichi, *op.cit.*

²⁴ Dimana Trankova, *op.cit.*

DEPRE SITUAȚIA ARMATEI ROMÂNE ÎN DECENIILE PREMERGĂTOARE RĂZBOIULUI DE ÎNTREGIRE AȘA CUM SE REFLECTĂ ÎN PRESĂ, MEMORIALISTICĂ ȘI STATISTICI OFICIALE

SORIN CRISTESCU *

Abstract

The concern for the army was a constant of the Romanian intellectual elites, who often sounded the alarm about the dire state of the army, but, in the end, it was the economic situation that determined the real force of the military. Under these circumstances, the fulfilling of Romania's national ideal was possible only with the help of her alliances.

Keywords: *fortifications, war ministry budget, poverty, peasantry, armaments, ammunitions*

Situația armatei române apare ca o preocupare constantă a elitelor intelectuale ale țării în condițiile în care era unanim acceptată ideea că idealul național românesc – unirea tuturor românilor într-o singură țară – nu se va putea realiza decât în urma unor confruntări militare. Preocuparea pentru armată a elitelor capătă un caracter special în deceniile care au urmat cuceririi independenței, când devine tot mai clar faptul că lucrurile sunt departe de a fi mulțumitoare.

În cele ce urmează vom prezenta câteva din cele scrise pe această temă de trei reputați jurnaliști – Constantin Bacalbașa¹, Nicolae Iorga și Constantin Mille², plus câteva momente în care au fost implicați militari ce urmau să

joace un rol important în istoria Războiului de Întregire și, în același timp, vom încerca să oferim o explicație de natură economică a problemelor cu care s-a confruntat armata română în anii premergători Marelui Război.

Situația economică favorabilă a României după obținerea independenței a dat posibilitate regelui Carol I – sprijinit de liderul liberal Ion C. Brătianu – să pornească la îndeplinirea unui obiectiv mai de multă vreme stabilit: construirea unui sistem de fortificații care să sporească importanța strategică a țării în condițiile în care se încheiase o alianță militară „secretă”³ cu Puterile Centrale – Germania, Austro-Ungaria și Italia – la 30 octombrie 1883. În acest sens, între anii 1883-1899 – sub

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

îndrumarea generalului belgian Henri Alexis Brialmont (1821-1903) – a fost realizată fortificarea Bucureștilor printr-un sistem de 18 forturi și 18 baterii intermediare dispuse circular pe o lungime de 72 de kilometri. În final costurile s-au ridicat la uriașa sumă, pentru România, de 111,5 milioane franci aur.

Astăzi, mai există 17 forturi și 13 baterii intermediare, restul fiind distruse accidental de-a lungul timpului din cauza exploziei depozitelor de muniție.

În aceeași perioadă (1888-1893), după planurile inginerului militar german Maximilian Schumann s-a realizat linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Galați, între curbura Carpaților și Delta Dunării, unde se considera că o armată mică poate opri pentru mai multă vreme o armată mare (cea rusească). Armatei române îi revenea așadar rolul de a forma aripa dreaptă a armatei austro-ungare într-o eventuală confruntare cu armata rusă. În final, costurile liniei fortificate s-au ridicat la circa 26,5 milioane lei.⁴

Merită menționat faptul că începerea lucrărilor de fortificație s-a făcut fără știrea corpurilor legiuitoare, abia licitația pentru cumpărarea de către stat a 500 de milioane de cărămizi a adus chestiunea în discuția opiniei publice⁵, iar continuarea și finalizarea lucrărilor s-a desfășurat în contextul unor aprige dezbateri pro și contra în Parlament și în presă. Așadar au fost destule voci – cea mai sonoră fiind a prințului Georges Bibescu (1833-1902, fiului fostului domnitor al Țării Românești Gheorghe Bibescu) – care au încercat să demonstreze atunci inutilitatea acestor proiecte atât de costisitoare în condițiile în care încasările României la 1877 erau de 80,4 milioane lei, iar cheltuielile de 86,3 milioane lei, în 1878 era de 117,28 milioane lei încasări (așadar România câștigase financiar vorbind de pe urma războiului de independență) și 127,9 milioane lei cheltuieli⁶, iar la 1898 ajunsese la 236,78 milioane lei încasări și 225,22 milioane lei cheltuieli⁷, pentru ca anul următor să scadă la 200 milioane de lei la încasări, în vreme ce cheltuielile se ridicaseră la 235,48 milioane lei.⁸

Carol I

În condițiile în care prioritatea României de atunci era construcția de căi ferate, când inițial un kilometru de cale ferată costa 300.000 lei aur (circa 100 kilograme de aur, așadar fortificațiile din jurul Bucureștilor au costat cât calea ferată de la Iași la București) și atunci când geniștii români au învățat să construiască și ei șine, prețul lor a scăzut la 180.000 lei (circa 60 de kilograme de aur), iar în septembrie 1895 s-a inaugurat podul de la Cernavodă care a costat 35 de milioane de lei aur, ne putem face o idee despre eforturile financiare ale României, susținute, ce-i drept, de împrumuturile masive primite în cea mai mare parte din Germania și Austro-Ungaria, al căror garant principal era regele Carol I.

Seceta catastrofală din 1899 și problemele financiar-bancare din capitalele din centrul Europei au făcut ca România să se confrunte cu o criză financiară de proporții nemaîntâlnite. Partidul care a reușit să impună singura soluție posibilă – economiile drastice în toate

Constantin Bacalbașa

domeniile – a fost partidul liberal condus de D. A. Sturdza în cea de-a treia sa guvernare (14/27 februarie 1901 – 20 decembrie 1904 / 2 ianuarie 1905).⁹ Criticile vehemente aduse restrângerilor dureroase impuse de D. A. Sturdza s-au dovedit lipsite de temei deoarece în 1904 a venit o secetă și mai aspră¹⁰ care ar fi condamnat la moarte mii de familii țărănești dacă guvernul nu ar fi investit aproape 40 de milioane de lei în porumb importat din America de Sud¹¹, distribuindu-l gratis celor afectați de secetă pentru a se putea evita o catastrofă. De menționat că prețul unui nave mari de luptă, precum celebrul cuirasat rusesc *Potemkin*, era apreciat de regele Carol I la circa 40 de milioane de lei aur¹². În 1919, evitarea unei catastrofe alimentare în România Mare se va face cu prețul împrumutării de cereale mai ales din Statele Unite, o cantitate de 229.175 tone de cereale și derivate în valoare de 390.473.000 lei, „prima oară când s-a înregistrat la noi un import atât de mare.”¹³

În condițiile acestui gen de cheltuieli nu aveau cum să nu apară lipsuri legate de armamentul și echipamentul armatei române. La începutul secolului al XX-lea, au început să

se vadă cât de grave erau aceste lipsuri când presa românească a informat opinia publică despre pretențiile Bulgariei asupra Dobrogei prin publicarea – la nivel semioficial – unor hărți ale Bulgariei care conțineau alipirea acestei provincii în granițele bulgare; atunci politica oficială de la București a formulat clar că nu se va face nicio modificare de statut teritorial în Balcani fără ca România să nu primească o compensație corespunzătoare, subînțelegându-se, iar uneori afirmându-se clar că este vorba de regiunea de la sud de Dobrogea, numită Cadrilater. În tensionarea situației au jucat un rol și țărani bulgari care cultivau sezonier legume în jurul Bucureștilor și care au putut observa starea deloc îmbucurătoare a soldaților români, expresie a investițiilor reduse pe care România mai putea să le facă pentru soldații ei.

În 1900 are loc conflictul de frontieră dintre România și Bulgaria legat de posesiunea insulei dunărene Bujorescu. „Cazul stă astfel – ne relatează C. Bacalbașa: insula Bujorescu era alipită Bulgariei însă Dunărea schimbându-și cursul, a trecut-o în partea României. Au urmat tratative, dar fiindcă bulgarii amenințau să ocupe insula cu forța, guvernul român a ocupat insula cu o companie de soldați, trimițând în același timp șalupa «Vede» ca să patruleze și să împiedice un eventual atac bulgar. În presa bucureșteană este agitație. Ziarele spun că guvernul bulgar a trimis celui român o notă prin care acuză România că, în loc să aștepte soluția de la de la tratativele diplomatice, a procedat necivilizat, întrebuițând forța brutală cu care au fost goniți soldații bulgari. Bulgarii somează România ca să evacueze insula și după aceea să se trateze diferendul.”¹⁴

În aceste condiții în care România se confrunta cu cea mai mare criză financiară din istoria ei, tensiunile dintre cele două state au luat o turnură agravantă. Profesorul aromân Ștefan Mihăileanu (1859-1900), stabilit de mai multă vreme la București, susținător înflăcărat al cauzei aromânilor în paginile revistei sale

Peninsula Balcanică, a fost condamnat la moarte de comitajii din Sofia și asasinat în centrul Bucureștilor, în ziua de 22 iulie 1900. Investigațiile poliției au arătat imediat că era vorba și de un complot îndreptat împotriva regelui Carol I. Reacția presei și a opiniei publice românești nu a întârziat. S-au organizat manifestații ale cetățenilor indignați care cereau arme pentru a aduce Bulgaria „la rațiune.” Cum stăteau însă lucrurile în realitate atunci aflăm de la jurnalistul Constantin Bacalbașa, autorul unei ample lucrări memorialistice în patru volume, *Bucureștii de altă dată*. Autorul ne arată că în acele zile „tunurile de mare calibru de la forturile din jurul Capitalei sunt transportate în Dobrogea unde se fac tranșee și o linie de apărare în fața podului”, demonstrând-se încă de pe atunci inutilitatea fortificațiilor din jurul Capitalei.¹⁵

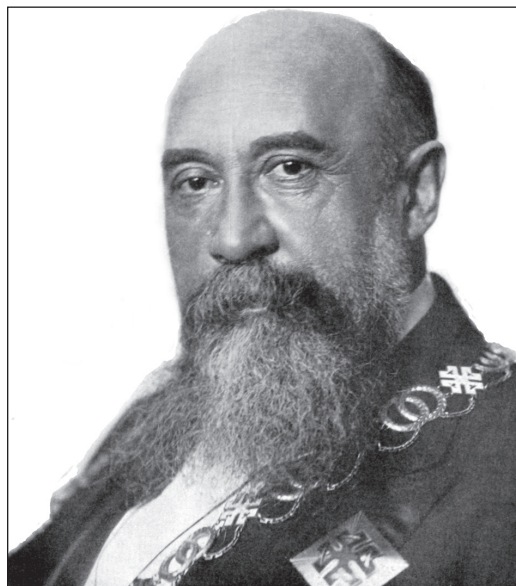
„În calitate de director al ziarului *Patriotul*, cer o audiență ministrului de război, generalul Iacob Lahovary¹⁶. Ministrul îmi comunică câteva lucruri interesante și de mare importanță pentru momentul acela, dar cu condițiunea ca aceste lucruri să nu fie publicate. Era bine înțeles că în acel moment destăinuirile ministrului nu puteau fi împrăștiate prin publicitate. Astăzi [1928] pentru prima oară le încredințez tiparului:

– Situația noastră nu este bună din punct de vedere militar, îmi spune generalul Lahovary. Bulgarii, cari prin spionii¹⁷ lor sunt foarte bine informați, știu că n-avem deloc munițiuni; n-avem munițiuni nici măcar pentru o săptămână. Dacă ar trebui să intrăm în război am fi siliți să luptăm numai cu baioneta. Afară de aceasta artileria noastră nu este în stare să figureze într-o luptă. Mai toate gurile de tun au ghiventurile stricate astfel că, nici în cazul în care am poseda munițiuni nu am avea ce face cu ele. Avem puști bune, dar nu avem cartușe. Am dat ordine urgente, ca pirotehnia să fabrice zi și noapte, cât mai multe cartușe spre a putea salva măcar aparențele. Vinovatul

cel mai mare în această privință este Sturza care, cu spiritul său de economie cu orice preț, a refuzat să prevadă sumele trebuincioase la apărarea țării. Dacă am avea pace permanentă răul nu ar fi fost mare, însă acum a izbucnit un incident neașteptat și țara se găsește cu mâinile goale... Bine înțeles, cum am mai spus nu am fi în stare să ducem un război mai lung, dar e datoria noastră să ne arătăm încrezători și energici. Speranța noastră stă în presiunea diplomatică și în intervenția puterilor străine interesate în menținerea păcii. Noi, însă trebuie să fim dârji și să arătăm că nu ne temem de o luptă cu armele.

Bulgarii sunt provocatori fiindcă cunosc bine proasta stare a armamentului nostru, ei vor să profite de ocazie spre a ne umili. Trecem printr-un ceas greu, dar am deplina încredere că-l vom trece cu bine.”¹⁸

Tot Bacalbașa ne spune: „La Sofia ziarele bulgare începeau să atace mai violent guvernul român. Ziarele bulgare spuneau că guvernul Carp profitase de asasinarea lui Ștefan Mihăileanu spre a încorda relațiunile cu Bulgaria ca să poată mai ușor obține un împrumut în afară.

Nicolae Iorga

În adevăr, în protocolul celui din urmă împrumut contractat de România pe piețe străine, se spunea că până la stingerea acestuia, România nu se va putea împrumuta decât pentru trebuințele apărării naționale și în caz de război. Or, România având mare nevoie de bani, profită de conflictul cu Bulgaria spre a susține că statul bulgar vrea să atace România. Era un prilej bine venit spre a putea obține din afară banii de care avea nevoie.”¹⁹

În scurtă vreme însă „conflictul cu Bulgaria s-a calmat și a ieșit de la ordinea zilei, mulțumită mai ales intervenției energice a Germaniei...”²⁰

Jubileul celor 40 de ani de glorioasă domnie a regelui Carol I prilejuiește lui Nicolae Iorga comentarii critice la adresa aspectului armatei române în ziarul pe care savantul istoric începuse să-l editeze de curând, *Neamul Românesc*. În nr. 18 din 9 iulie 1906, Iorga scrie articolul *Pavilionul Regal la Expoziție*:

„Pavilionul regal cuprinde în sine coroana de oțel, turnată din metal de tunuri, a Regelui biruitor, coroana de aur a Reginei, apoi daruri făcute în deosebite timpuri Mărilor Lor, precum și lucrări de artă datorite Reginei și mai ales Principesei Maria. [...]

Așa cum este însă, acest pavilion regal trezește foarte puternic curiozitatea publicului, românesc și străin. S-a prevăzut aceasta și, odată cu măsura de a cere de la vizitatori descoperirea capetelor (oare nu s-ar fi priceput și fără acesta?) s-a hotărât a nu se îngădui intrarea decât în grupe de câte douăzeci de persoane, care se urmează.

De fapt, pot să încapă și să vadă bine și de trei ori pe atâția. Dar ceia ce e mai rău socotit e felul cum se păzește această măsură. Înnaintea ușii stă un ofițer, care e veșnic nerăbdător și se ceartă de obicei cu camarazii săi ce nu vreau să ție în samă regula. El comandă un număr de soldați cu baioneta la armă: bieții flăcăi sînt îmbrăcați ca niște cerșitori, în niște bluse murdare de țî-e scârbă, cu niște capele strîmbe și tuflite cum e mai rău. Neștiind bine pentru ce

sînt puși acolo, ei întind neconținut, îndărjiți, vârful de fier al armei către bieții nevinovați cari ar fi vrăjmașul. N-ar fi fost mai firesc ca paza să o facă funcționari ai Curții, iar la straja drapelului glorioasă să vie rînd pe rînd soldați din toate armele, în cea mai strălucitoare uniformă nouă?

Oare în acest chip se crește sentimentul de iubire pentru dinastie, sentimentul de mândrie pentru isprăvile războiului, sentimentul de demnitate românească? Oare prin soldați murdari, prin baionetele scoase înainte, prin zăpăceală și brutalitate putem da străinilor ce vin la Expoziție o idee cuvenită despre civilizația noastră?”²¹

În nr. 25 din 3 august 1906, al aceluiași ziar, la rubrica *Chestia țărănească*, citim un articol despre participarea soldaților la strângerea recoltelor:

„Și în Capitala regatului României libere, în anul jubileului de 40 de ani de domnie glorioasă, s-au trimis soldații la munca câmpului – în concediu. Hainele cele mai proaste, cele mai rupte (fiind ei apoi fără cisme, – desculți – sau cu opinci vechi) li-au fost date să poarte; mîncarea cea mai infectă, fasole veche, stricată, brînză cea mai sfarogită și mai stricată; mămăligă făcută cu mălaiu și mai prăfos și mai spurcat; din când în când – Vinerea și Miercurea aveau câte-o pâne neagră, mucedă și cite 12-15 măslina infecte și lăncede. Noaptea, dormiau supt corturi mici, fără paie, fără paturi; aveau însă de luptat contra milioanelor de țințari, iar după toate aceste suferințe, munciau din zori până-n noapte, supt arșița soarelui de Iulie. În schimb, nu li s-a plătit nimic. De oare ce regimentul făcuse învoiala cu domnul arendaș sau proprietar ca să iea câte un leu pe zi fiecare soldat, gradatul doi lei; o dată pe săptămână mîncare – mîncarea consta din carne de oaie sau de berbec – mă rog! – plus paiele!

Soldații, din toate acestea, s-au ales numai cu boala, cu patimile și miseriile cele mai grozave; căci, din leul cuvenit fiecăruia, Regimentul lua 37 de bani pentru hrană; 60 de bani

pentru cizme și haine – pe care nu le aveau; restul de 3 bani îi mai adăuga Regimentul încă 2 bani – ce milostivire! – și-i dădea solda de 5 bani pe zi, convenită unui soldat. Iar domnul Colonel li-a spus sârmanilor, că acesta o face de la el, de oare ce un soldat în concediu n-are dreptul la hrană și soldă; apoi carnea de oaie n-au putut-o mânca de miros.

Pe unii soldați i-au trimes tocmai în Dobrogea, tot la munca câmpului și tot în concediu (arendașul era însă un frate de-al cutărui Colonel).

La multe Regimente din provincie, soldații înainte de a fi trimeși la munca câmpului – tot în concediu, bine înțeles – au fost învoiți a se duce acasă, ca să-și ia hainele lor, și cu *acestea* au fost trimiși.

Ce rușine! G. Mălăescu.”

Câteva rânduri mai jos ni se oferă câteva date statistice:

„După *Jurnalul Societății Centrale Agricole*, 5.235.762 de locuitori ai României sunt plugarii și familiile lor. Produsul brut al muncii lor a fost în 1903 de 828.473.980 de lei.

Și *restul* guvernează. Ce tare se face un Stat cu un asemenea regim...”²²

În nr. 44 din 8 octombrie 1906 al aceleiași ziar, sub o semnătură falsă, P. Catană, se vorbește despre inutilitatea manevrelor militare care aveau loc cu mare fast an de an:

„Încă o dată: cât suntem de departe de considerațiile care ținesc la stare ce ar fi să se apropie cât se poate mai mult de realitate.

Prin periodicitatea lor, ca și prin forțe, manevrele au ajuns niște cadriluri organizate în mase, care încep la o oară fixă prin focuri de artificii (ca în acest an), și se sfârșesc unde se ordonă. A doua sau a treia zi, se face defilarea, când caii schilozi și oamenii urâți se lasă în cantonament, când se fac cu cosmeticul mustățile soldaților (ca acum trei ani în regimentul 7 de infanterie) când toată lumea se îmbracă în haine nouă, trimese de la casarmă dinadins, când vin muzice, când toată lumea e sătulă, când e cald, când orașul e *splendid pa-*

voasat, când cei mari s-au așezat bine în băncile tribunelor, supunându-și frumușel poalele redingotelor sau ale rochiilor.

Revistele și defilările să se facă *pe câmp*, unde cei mari văd adevărata stare a oștirii, – de multe ori, adevăratul *hal* în care se găsește. Cercetări să se facă zilnic pe drumurile și șanțurile adânci, prin case, pe afară (la trupele de cavalerie), prin trenuri ce duc spre spitaluri oamenii și caii scoși afară din serviciu. Iar în locul praznicelor de atâtea sute de tacâmuri, n-ar mai trebui nimic decât un: *Să ne vedem sănătoși*.

Ne înșelăm unii pe alții, știm aceasta, și ni-o spunem în față, dar totuși, mergem mai departe. În ce ni-om fi punând nădejdea, ni-meni nu poate ști.”²³

Într-o lucrare ce stă mărturie a modului în care Nicolae Iorga a străbătut vechea Românie și a simțului acut al realității cu care a observat detaliile cele mai semnificative, reunind însemnări de călătorie de la începutul anilor 1900, ediția princeps din 1904 și de mai multe ori reeditată, intitulată *Drumuri și orașe din România*²⁴, marele istoric a scris în capitolul intitulat *Spre Câmpulung*:

„Spre vagoanele roșii de clasa a III-a se îndreaptă niște cerșitori în halaturi zdrențuite, având pe cap o bucată de postav murdară cu cusături roșii. Țigani slabi, țărani săraci, cari par tot așa de dezgustați și merg așa de strâmb, de lălău. Iar bucata de fier ce atârnă la coapsa acestor oameni, e arma cu care se apără România, căci acești ticăloși²⁵ – orice alt cuvânt nu și-ar ajunge scopul – sunt... ostașii patriei. Pentru Dumnezeu, ce s-o fi învățând în cazărmi, ce gânduri se vor fi coborând în mintea acestor oameni – țigani cum sunt – pentru ca ei să aibă această înfățișare, care e în așa de strânsă legătură cu un suflet adânc înjosit! Ori oamenii nu văd în această țară, nu *prevăd*, și nu-i doare inima cum mă doare pe mine, care, totuși, n-am răspunderi și plâng numai nenorocul nostru, nedestoinicia noastră!”²⁶

O altă mărturie despre faptul că nepregătirea armatei române s-a menținut ne-o oferă

articolul lui Constantin Mille (1861 – 1927) intitulat *Mobilizarea armatei*, din 11 aprilie 1907, la scurtă vreme după înăbușirea sângeroasă a răscoalelor țărănești:

„Un bine, o parte bună au avut și răscoalele și anume aceea că s-a dovedit cât de ușor s-a făcut mobilizarea. În două zile, s-a pus pe picior de război aproximativ *o sută cincizeci de mii* de oameni și aceasta într-o țară în plină revoltă și când era lucru hotărât că chemi pe țăran ca să îndeplinească jalnicul rol de-a lovi în fratele său de muncă. Totuși ofițeri și soldați au alergat să-și îndeplinească datoria lor și ne închipuim ce ar fi fost dacă în loc de *dușmanul* din lăuntru ar fi fost vorba de cel din afară.

Avem de făcut însă rezervele noastre cele mai exprese și le-am făcut – și le vom mai face – asupra chipului cum s-au reprimat revoltele și cum s-au comis orori inutile. La Iași, d. Take Ionescu, a declarat Duminica trecută că nu-și simte sufletul încărcat cu ele – fiindcă războ-

iul nu se face cu flori. În complectă deosebire de vederi cu fruntașul conservator, pe mine unul, ca membru al clasei din care fac parte, grozav mă apasă morțile inutile, torturile de la instrucție, execuțiile fără judecată, introducerea pedepsei cu moarte, într-o țară unde ea nu există în chip legal.

Aceste orori însă nu pot cădea asupra armatei. Ele sunt, din fericire, cazuri individuale, cari trebuie să fie urmărite și pedepsite, căci numai dacă nu ar fi constituite o rușine generală asupra acestei țări și în special a claselor stăpânitoare, cari la sălbăticiile de neertat, ce-i drept, ale sătenilor, au răspuns cu alte neomenii.²⁷

Armata în sine însă a dat dovadă și de disciplină și de ascultare la glasul datoriei. Ea a făcut nu numai o manevră generală, dar a avut de dus un adevărat război, și cu atât mai greu de purtat, cu cât lupta era dată la tine acasă, și cum trebuia să te socoți totuși în țară dușmană, săteanul fatalmente fiind devenit dușman al fratelui său, îmbrăcat în militar.

Dacă s-a dat dovada din partea armatei că se poate compta pe ea, s-a mai făcut însă și o altă probă – aceasta însă negativă, și ea vine din partea celor ce ne guvernează – vorbim, bine înțeles, de toți guvernării noastre. S-a dovedit că dacă avem oameni admirabili disciplinați pentru război, dacă putem pune imediat pe picior de luptă *o sută cincizeci de mii de oameni*, nu am fost destul de pregătiți ca să-i putem duce într-o campanie. Echipamentul mai ales și în parte chiar armamentul a lăsat de dorit, și trebuie să o spunem, că dacă nu s-au mobilizat și mai multe forțe, este că n-am avut cu ce echipa oamenii. (subl. S. C.) Acei pe care i-am trimis să pacifice țara, în mare parte erau lipsiți de toate, fiind de abia îmbrăcați, prost încălțați și în general nefiind cum trebuie să fie o armată, gata să nu-i lipsească – vorba vestitului ministru de război francez²⁸ – nici măcar un nasture.

Orice rău are însă și partea lui bună. Revoltele de la sate au dat la iveală multe lucruri –

Constantin Mille

între cari, relativ la armată, nepregătirea noastră în ce privește echipamentul. Lucrul acesta trebuie de relevat, trebuie de spus, căci a-l tăcea, credem noi, este o crimă tot așa de mare, ca și a acelor cari altă dată – pe timpul războiului eventual cu Bulgaria²⁹ – declarau în plin consiliu de miniștri *că nu suntem gata*.

Cu o astfel de armată, pregătită pentru sacrificiu și repede mobilizabilă ca să-și facă datoria, putem să comptăm în orișice eventualitate – dar cei din capul ei și al țării sunt datori să facă cum zice parabola fetelor înțelepte din noua biblie³⁰: să vegheze cu candelile aprinse deoarece nu se știe când vine Domnul.”³¹

În ce privește problemele de echipament ale militarilor, există două însemnări memoriale. Cronologic, prima mărturie se referă la anul 1902 și provine de la Mihail Buttescu (1878-1958)³², ofițer în celebrul Batalion 2 vânători³³, unitate creată în 1866, cu drapelul decorat la 1 iulie 1881 cu Marea Cruce a Ordinului „Steaua României” pentru bravura și tenacitatea arătate la luarea redutei Grivița nr. 1 la 30 august 1877, și care a primit la 10 mai 1902 numele Reginei Elisabeta. Evenimentele sunt citate succint în lucrarea în care Petre Otu și Maria Georgescu au tratat biografia lui Alexandru D. A. Sturdza (1869-1939), fiul celebrului om politic, lider liberal D.A. Sturdza.³⁴ În februarie 1902 tânărul căpitan Alexandru D. Sturdza este repartizat acestei unități care avea pe atunci sediul la Constanța. Când a văzut cum arăta uniforma de instrucție a vânătorilor, degradată atât de mult încât militarii apăreau pe terenul de instrucție ca niște cerșetori, căpitanul a recurs la un gest radical, fără precedent în anele armatei române – arderea ținutei de instrucție a companiei sale – și și-a echipat soldații cu ținuta de oraș, desigur elegantă. Comandantul de batalion a urmat exemplul apri-gului căpitan extinzând măsura și la celelalte trei companii. Inițiativa căpitanului Sturdza cădea însă sub incidența *Codului justiției militare*, care prevedea pedeapsa cu închisoarea pentru distrugerea de echipament militar.

Numai ofițerii de intendență aveau dreptul să distrugă efecte militare după ce acestea erau casate printr-o procedură birocratică specială după care erau vândute prin licitație publică. Faptul că tânărul Sturdza era fiul președintelui Consiliului de miniștri și ministru de război în funcție la acea dată a făcut să se găsească o soluție prin trimiterea unor medici care au constatat că „efectele fiind infectate cu microbi au dispus ca să fie arse în interes sanitar... Întâmplarea aceasta – consemnează Mihail Buttescu – s-a răspândit ca fulgerul în toată armata, de la Severin la Dorohoi, în toate armele și serviciile, așa încât toți șefii de corpuri și intendenții cereau de la cunoscuții lor din Constanța adevăratul motiv militar – nu simplu capriciu – pentru care s-a înlocuit ținuta de exerciții cu aceea de oraș, la Batalionul nostru de vânători.”³⁵

A doua însemnare o reprezintă memoriile generalului Constantin Pantazi³⁶, *Cu Mareșalul până la moarte*, de fapt declarațiile sale de la Securitate, păstrate în arhiva Serviciului Român de Informații³⁷, care ar fi meritat să fie atent adnotate, ne relatează faptul că la Școala Superioară de Război pe care a urmat-o între anii 1909-1911, locotenentul Ion Antonescu, viitorul mareșal, nu se sfia să apostrofeze profesorii pentru că predau aceleași cursuri pe care el le memorase în liceu, în școala de ofițeri și la școala de aplicație a armeei. „Dar ceea ce era mai tragic, era faptul că aceste cursuri erau predate de cei mai autorizați și mai cunoscuți din ofițerii Marelui Stat Major al Armatei; izbucnirea lui (Antonescu) a fost atât de categorică încât a fost eliminat din școală în trei rânduri și în trei rânduri s-a revenit asupra măsurii luate.”³⁸ Revenirea era explicabilă deoarece despre colonelul Nicolae Baranga Savovici (1862-1915), al doilea soț al mamei lui Ion Antonescu, Pantazi ne spune că era comandantul brigăzii din Brăila (ibidem), în realitate era comandantul Regimentului Călărași cu garnizoana la Brăila.³⁹ Fratele lui Nicolae Baranga, colonelul Mihail Baranga (1866 –

1916) a fost din 1900 aghiotantul regelui Carol I și apoi al regelui Ferdinand, menționat ca atare în *Almanach de Gotha*. De asemenea unchiul lui Ion Antonescu, doi din frații tatălui său natural, erau colonei.⁴⁰ Tot generalul Pantazi ne relatează faptul că după absolvirea cu succes a Școlii Superioare de Război în 1911, locotenentul Ion Antonescu, viitorul mareșal, a fost trimis să-și facă stagiul într-o armă alta decât specialitatea sa, cavaleria. Antonescu a cerut să fie trimis la Regimentul 38 de Infanterie din Brăila „pentru a se duce să locuiască iarăși cu doamna Baranga⁴¹, al cărei soț comanda brigada din acel oraș.”⁴²

Acolo Ion Antonescu obține rezultate foarte bune la instruirea companiei de infanterie ce-i fusese încredințată – așa relatează Constantin Pantazi, dar... „La un moment dat, se anunță la regiment inspecția generalului Constantinescu Achil⁴³, comandantul Diviziei 10 Infanterie, din care făcea parte Regimentul 38. În regiment, mare fierbere, generalul era foarte sever și temut. Magaziile corpurilor pe vremea aceea nu posedau echipamentul complet după nevoile regimentelor; saturația în necesar de efecte era satisfăcută abia în proporție de 1/3. De aceea se obișnuia ca la inspecții regimentele să-și împrumute „pe cază”, unul altuia efectele. Deși procedeul constituia o nesinceritate și o înșelare a șefilor mai mari asupra realității, totuși reușita inspecției asigura liniștea comandantului de regiment, faima regimentului; probabilitatea dobândirii de noi galoane, concedii, decorații. Toate companiile s-au prezentat, sub raportul aspectului, admirabil la inspecție. Când vine rândul companiei locotenentului Antonescu, oamenii săi sunt îmbrăcați cu vestoane și pantaloni vechi, peticiți; bocancii desigur lustruiți spilcă, însă împodobiți cu tot felul de manifestări de artă de-ale cismarului companiei.

La apropierea generalului, locotenentul Antonescu îi dă raportul. Colonelul Cratero⁴⁴, comandantul regimentului⁴⁵, maiorul batalionului și o suită întreagă de ofițeri îngălbenesc.

Toți văd nereușita inspecției și în această nereușită, evaporarea planurilor de liniște și înaintare, dispariția iluziilor de decorație, spulberarea concediilor, încondeierea memoriilor; toți văd catastrofa nereușită a regimentului în inspecție.

După primirea raportului, generalul îl întreabă pe Antonescu:

- Ce este aceasta, domnule locotenent?
- Realitatea, domnule general.

Colonelul Cratero se apropie de general și îi șoptește:

– Dar ați văzut, domnule general, celelalte companii cum s-au prezentat. Locotenentul este un ofițer străin de armă, venit pentru stagiul.

– Toată noaptea, replică Antonescu, furgoanele regimentului au cărat echipament de la celelalte regimente din garnizoană. Nimeni n-a dormit astă-noapte pentru pregătirea inspecției; realitatea este însă că regimentul nu posedă efecte, iar noi, la inspecții, căutăm să ne furăm căciula.

Generalul se întoarce către colonel și restul ofițerilor și spune:

– Mi-a fost dat s-o văd și pe aceasta. *De când sunt în armată, mereu am asistat la spectacolul acesta al înșelării realității*⁴⁶ (subl. S. C.). Sunt foarte mulțumit că măcar acum, la sfârșitul carierei, am întâlnit un om care nu se ferește de a spune adevărul. Colonele Cratero, eu îl felicit pe locotenentul Antonescu.⁴⁷

În pofida inexactităților, scena relatată de generalul Pantazi este cu totul specială; dacă chiar așa s-au petrecut lucrurile, acestea arată cât de cunoscut era în armată locotenentul Ion Antonescu, mai ales după cele ce se întâmplaseră în martie 1907 la Galați, când la ordinul tânărului ofițer trupa pe care o comanda împușcase 12 țărani revoltați și rănisese mai mulți, fapt pentru care, la ordinul regelui Carol I, principele moștenitor Ferdinand organizase un banchet al garnizoanei pentru a-l felicita personal pe „eroul” momentului⁴⁸. În aceste condiții, când se știa precis – cum altfel?

– că Antonescu se va prezenta la inspecție cu compania lui așa cum se afla, nici maiorul batalionului, nici colonelul Regimentului nr. 38, nici însuși generalul comandant al Diviziei 10 Infanterie n-au avut curaj să-l înfrunte pe locotenentul cu relații atât de suspuse, așa cum nimeni nu-l înfruntase pe căpitanul Alexandru D. Sturdza. O altă tradiție a tuturor armatelor. În rest, cei care scriau despre lipsurile armatei în ziarele contestatate, semnau cu pseudonime, sau nu semnau deloc, așa cum nici Mihai Eminescu nu a semnat articolele de critică vehementă din ziarul „Timpul” din anii 1876-1883.

Următorul mare eveniment care a pus în evidență lipsurile armatei române a venit în 1913: participarea României la cel de-al doilea război balcanic. În ziua mobilizării, declarată prin decretul regal Nr. 4609 din 20 iunie / 3 iulie 1913, s-a constatat că nu exista *nici o dispozițiune care să hotărască îndatoririle autorităților civile la mobilizare*. În aceste condiții, generalul Constantin Hârjeu⁴⁹, ministrul de război, a scris regelui Carol I că *am însărcinat comitetul consultativ de stat-major să elaboreze un proiect de regulament asupra îndatoririlor autorităților civile la mobilizare*. Acest proiect a fost aprobat de consiliul de miniștri ca regulament de administrație publică. În consecință, suveranul a semnat Înaltul Decret Nr. 4608 din 20 iunie 1913, relativ la regulamentul asupra îndatoririlor autorităților civile la mobilizare.⁵⁰ Cu toate că, grație entuziasmului popular care vedea în pedepsirea Bulgariei avanpremieră trecerii peste Carpați a trupelor române pentru eliberarea Transilvaniei, armata română a realizat cea mai rapidă mobilizare din istoria războaielor de până atunci⁵¹, lipsurile ei au fost evidente. Ele sunt analizate pe larg în celebra *Enciclopedie a României*, elaborată la finele domniei regelui Carol al II-lea.⁵² Din ampla analiză prezentată acolo, selectăm : „Muniția nu era suficientă decât pentru câteva zile de luptă⁵³... Posibilitățile de fabricație ale munițiilor de către stabilimentele militare erau minime și nu puteau

întreține consumul probabil de munițiuni într-un război de durată... Pentru toate unitățile de rezervă echipamentul lipsea aproape în întregime : micul echipament lipsea complet, iar îmbrăcămintea și marele echipament aveau lipsuri de 75-90%.⁵⁴ Materialul sanitar lipsea, în cea mai mare parte, atât la micile unități, cât și la formațiile sanitare ale marilor unități.”

La acesta s-a adăugat și flagelul holerei care a secerat mii de vieți și șocul resimțit de țărani români în uniformă la vederea țărănilor bulgari, mai înstăriți în satele lor, acolo unde nu erau nici boieri, nici arendași.⁵⁵

Și cu toate acestea, situația gravă a armatei care nu se putea remedia de atâta vreme nu era atât vina liderilor politici, cât expresia realităților românești. Sărăcia României și a românilor era un lucru de multă vreme recunoscut.

Expresia acestui fapt a fost un șir tulburări la sate, cea mai importantă fiind răscoala din 1894, în urma căreia poetul George Coșbuc a scris celebra poezie „Noi vrem pământ!”. În anul următor, însă, Academia Română a premiat două lucrări cu același titlu: *Higiena țăranului român*⁵⁶, elaborate de doi oftalmologi celebri în epocă: Gheorghe Crăiniceanu (1853-1926) și Nicolae Manolescu (1850-1910). Viața și activitatea celui din urmă a făcut mai târziu, în 1930, obiectul unei ample analize în lucrarea de doctorat a dr. Nicolae Dragomir, susținută la Universitatea din Cluj. Acolo este analizată lucrarea lui Nicolae Manolescu din 1895 și se spune: „Lucrarea este o descriere amănunțită și foarte exactă a modului cum se îmbracă și cum se hrănește țăranul român. Așa cum este concepută, rămâne o lucrare de-o valoare netăgăduită. Sunt într-însa îngrămădite fapte triste și zdrobitoare. [...] Două sunt cauzele care prezidează la sărăcia țăranului: înapoierea sa, sau lipsa de cunoștințe industriale, și lucrul puțin din timpul anului. În ce privește prima cauză N. Manolescu observă că țărani, ori cât pământ ar poseda, persistă într-o stare de lipsă, din cauza nepriceperii lor în a produ-

ce. Lucrul este adevărat. Chiar azi [1930] când prin reforma agrară s-au împărțit loturi de pământ țăranilor, situația lor nu e ameliorată, din cauza lipsei de îmbunătățire a metodelor și mijloacelor de exploatare. Cu privire la a doua cauză a sărăciei, țăranii sunt în plină activitate numai în trei anotimpuri ale anului, și acestea presărate cu numeroase zile de sărbători. În plus mai adăugăm că o influență reducătoare asupra timpului de muncă o au condițiile meteorologice, ploile abundente închizând pe țăran în casă, ca și secetele prea mari.”⁵⁷

Sărăcia țăranului român o exprimase cel mai bine tot Nicolae Iorga cu ocazia primului său discurs rostit în Camera Deputaților la 12/25 iunie 1907, în care istoricul a cerut amnistierea țăranilor arestați în urma reprimării răscoadelor din martie acel an: „Că țăranimea noastră este cea din urmă dintre țăranimile din Europa, supt toate raporturile, în această privință nu poate să existe îndoială: în niciuna din țările Europei, nici chiar în Turcia, nici o țăranime nu a rămas înapoi ca țăranimea din regatul român.”⁵⁸

Din mărturiile de mai târziu ale unora din personalitățile epocii, rezultă că însuși Ministerul de Război era un mediu propice mușamalizărilor. Scrie în 1933 generalul Radu R. Rosetti despre o întâmplare din anii 1910-1912 legată de principele moștenitor Ferdinand: „După fiecare inspecție, stat-majorul Prințului întocmea o dare de seamă detaliată asupra celor constatate, iar Prințul alcătuia, personal, un raport confidențial asupra șefilor cari comandau unitatea inspectată sau partidele adverse la manevre. Acest raport îl prezenta Regelui Carol. Atâta discrețiune punea Prințul în alcătuirea acestor rapoarte încât nu am aflat de alcătuirea și existența lor decât în chip incidental. Într-o zi am fost chemat grabnic de directorul superior al personalului din Ministerul de Război, care-mi spuse că rapoartele Prințului trimise de Regele Carol la minister spre a fi prezentate Comitetului Inspectorilor Generali, întrunit spre a discuta propuneri-

le de înaintare, au dispărut și că nu știe ce să facă a doua zi, în fața Comitetului. Mă întrebă dacă nu aveam copii de pe ele. Îi răspunsei că nici nu cunoșteam existența lor. După la îndemnul său mă dusei la Cotroceni să raportez întâmplarea Prințului. Acesta își căută notele și ciornele și mă puse să-i dictez, după acestea din urmă, noi rapoarte. Scrierea ținu aproape toată ziua, iar a doua zi, în comitet, nu mică fu surprinderea unora din inspectorii cari se bucuraseră anticipat de dispariția rapoartelor.”⁵⁹

Tot despre înțelegerea pe care o avea principele Ferdinand asupra problemelor insurmontabile ale armatei vorbește o mărturie din 1921 a lui Nicolae Iorga ce consemnează o discuție cu „Take Ionescu [care] povestește multe. Brătianu i-a spus și lui că nu vrea să rămână la pace cu învinșii. În 1914 el i-a declarat că așteaptă data, garantată de militari, a intrării Germanilor în Paris: mijlocul lui Septembrie. Nu excludea să mergem alături cu ei. Take Ionescu însuși ar fi dator să se ralieze la această politică. Mai târziu, a obiectat că regele Carol nu se poate hotări la o intervenție alături de Aliați. Take Ionescu i-a spus ca el ar rezolvi chestiunea printr-un detașament de soldați care l-ar duce pe Regele la Brașov. Brătianu i-a răspuns că el preferă Ardealului Dinastia. Take Ionescu era de părere că Ardealul e un scop, Dinastia – un mijloc.

Pe prințul Ferdinand l-a văzut în acel moment, după dorința lui, comunicată prin Știrbei. Moștenitorul obiecta intransigența unchiului său, care e gata să abdice și i-ar impune în acest caz și lui și întregii familii a părăsi drepturile. Take Ionescu a răspuns că atunci țara ar pierde mult, dar Dinastia și-ar înscrie o pagină neagră în istorie. Prințul a plâns. La plecare a cerut voie să raporteze conversația Regelui, de care e obișnuit a nu ascunde nimic. *Din partea lui însă, el e incredințat că nu putem face războiul, cum ni se cerea, cu o armată de 300.000 oameni, rău pregătită.* (subl. S. C.)”⁶⁰

Privind retrospectiv la evenimentul care a oferit pretextul pentru izbucnirea Marelui Răz-

boi, asasinarea Arhiducelui Franz Ferdinand și a soției sale la Sarajevo, la 28 iunie 1914, Nicolae Iorga va scrie 20 de ani mai târziu: „...nimeni nu-și închipuia că, după atâția ani de fidelitate, aproape servilă față de Centrali, Statul român era să-și recapete libertatea de acțiune, deși din nenorocire, fără armamentul care ar fi fost necesar pentru a o putea apăra și susține.”⁶¹ Și, după câteva pagini, același autor afirmă: „...*n-avem nici cu ce oameni, nici cu ce mijloace materiale să ne batem.* (subl. N. I.)”⁶²

În aceste condiții, dezastrul pe care l-a trăit armata română în primele cinci luni de război – și despre care s-au scris enorm de multe lucrări – era previzibil și explicabil. Și totuși, se pune întrebarea care a fost soluția pentru ca România să poată intra în luptă de partea puterilor Antantei, la 14/27 august 1916, și să participe efectiv la război? Pentru a răspunde, este nevoie de un excurs financiar.

Lucrările cele mai recente și mai documentate prezintă imaginea împrumuturilor din vremea domniei lui Carol I cu care s-a edificat vreme de o jumătate de veac România modernă: „Făcând un bilanț al datoriei externe din perioada 1864-1914 reiese că a fost contractată la băncile străine o sumă nominală de 2.161 milioane lei din care s-au primit net 1.860 milioane lei.”⁶³ Bani proveniți în majoritatea din Germania și Austro-Ungaria, grație și încrederii pe care o inspira stabilitatea politicii regelui Carol I, devotat alianței „secrete” cu Puterile Centrale. Bani folosiți în cea mai mare parte pentru construcția de căi ferate și înfrumusețarea orașelor, așa încât în 1904 Nicolae Iorga scria despre „ploaia de aur a împrumuturilor.”⁶⁴ Așadar, 2,1 miliarde franci au trebuit împrumutați pentru edificarea modernității românești în condițiile în care în 1914 România avea o populație de 7,6 milioane locuitori, iar încasările la bugetul statului se cifrau, conform celebrului *Almanach de Gotha*, la 536.307.702 lei (așadar puțin peste o jumătate de miliard lei) iar cheltuielile se cifrau la aceeași sumă.⁶⁵ Aceeași publicație precizează

că datoria externă românească era de 1,9 miliarde lei, în vreme ce datoria externă a Franței, țară cu 39 milioane locuitori, era de aproape 1,3 miliarde franci.⁶⁶

În celebra *Enciclopedie a României*, elaborată la finele domniei regelui Carol al II-lea, se estimează că, până la intrarea în război a României, la 14/27 august 1916, totalul creditelor pentru înarmare a fost de 838,8 milioane lei.⁶⁷ Tot acolo se spune că: „*Din aprilie 1916 până în decembrie 1917, aliații ne expediaseră 119.341 tone material de război, din care majoritatea ne era furnizată de Franța.*”⁶⁸ Având în vedere faptul că în convenția militară din 4/17 august 1916 se specifica primirea a 300 de vagoane pe zi, deci circa 3.000 tone de material de război pe zi, vedem că România a primit mai puțin de 300 de tone pe zi (30 de vagoane) în timpul celor 15 luni (469 de zile) de luptă, până la armistițiul de la Focșani din 26 noiembrie / 9 decembrie 1917. O participare a armatei române la război fără trimiterea acestor materiale de luptă, așa reduse cum au fost, ar fi fost catastrofală.

Oricum, cifra creditelor de război de 838 de milioane lei era enormă pentru România, deoarece în 1914 valoarea bancnotelor B.N.R. în circulație era de circa 578 de milioane de lei, iar acoperirea în aur de circa 153 de milioane de lei, echivalentul a circa 46 tone de aur.⁶⁹ Așadar dacă o mână magică ar fi împărțit toți acești bani în mod egal locuitorilor României, ar fi însemnat mai puțin de 100 de lei de persoană, în condițiile în care norma de hrană a unui soldat român era de 1,40 lei pe zi!

Din materialul expedit de Aliații occidentali, România a primit până în decembrie 1917: 286 guri de foc, 3.872 mitraliere de 7 sisteme diferite (în majoritatea franceze), 4.675 puști mitraliere, 413.000 arme de 4 sisteme diferite (majoritatea franceze, „Lebel” de 8 mm și „Wetterley” de 11 mm), 21.8000 săbii, 94.500 pistoale și revolvere, 130 mortiere de tranșee, 3.302.000 proiectile de artilerie, 349 milioane de cartușe sau elemente cartușe de infante-

rie, 8.500.000 cartușe revolver și pistol, 3 milioane de grenade, 72.000 bombe de mortier, 1.058.000 măști, 313.000 căști, 180 avioane și alt material de război.⁷⁰

Din totalitatea armamentului și tehnicii de luptă, realizate cu imense eforturi și sacrificii din partea poporului român, cea mai mare parte a fost distrusă în timpul luptelor. Numai în campania anului 1916 pierderile materiale s-au ridicat la 230 tunuri de 75 mm din totalul de 624; 105 obuziere de 105 mm din 120; 24 de tunuri de 150 mm din 60; 364 mitraliere din 453; 293.291 arme de 6,5 mm din 373.936; 137 locomotive din 700; 4.000 vagoane din 18.000 ș.a.⁷¹

Creditele și cheltuielile statului român pentru armată erau apreciate la începutul lunii mai 1916 la suma de 918.530.173 lei.⁷²

Rămâne întrebarea cât au costat de fapt împrumuturile de tehnică de luptă primite de România în cele 16 luni de război, de la mobilizarea din 14/27 august 1916 la armistițiul de la Focșani, de la 26 noiembrie / 9 decembrie 1917 – de fapt nu ni s-a mai trimis nimic după venirea la putere a bolșevicilor în Rusia la 25 octombrie / 7 noiembrie 1917 pentru că toate transporturile se făceau prin această țară, iar bolșevicii și-au exprimat imediat intenția de a face pace separată prin „decretul asupra păcii”, anunțat chiar a doua zi. La această întrebare a răspuns într-un mod aproximativ, în 1922, un reputat economist și bancher al vremii, Aristide Blank⁷³: „Pe de altă parte, pentru nevoile războiului ne-am împrumutat de la guvernul englez și de la cel francez cu vreo 1.600 milioane franci-aur.”⁷⁴ Așadar, 2,1 miliarde franci aur au fost necesari pentru modernizarea României în jumătatea de veac ce a precedat Războiul de Întregire – împrumuturi obținute în cea mai mare parte de la Germania și Austro-Ungaria – și 1,6 miliarde pentru cele 16 luni de război. Am prezentat acest excurs financiar pentru a demonstra că acuzele formulate de generalul Al. Averescu în celebrele sale „Răspunderi”, de pildă, nu au un temei solid pentru că la posibilitățile financiare reduse ale României,

mai mult pentru armată nu se putea face de către niciuna din guvernările care se succedaseră până atunci la conducerea țării. La fel de lipsite de temei sunt și afirmațiile lui I.G. Duca din memoriile sale, unde îl acuză pe regele Carol I că a neglijat armata în a doua jumătate a domniei sale.⁷⁵ În realitate, nu a fost vorba de neglijență, banii nu au fost întrebuițați în alte scopuri, ci pur și simplu banii pentru o înarmare cu care să se facă față Marelui Război *nu au existat*, asemenea cheltuieli depășind de trei ori bugetul României din anul 1914 sau 1915.

Dacă înfrângerea din 1916 a răscolit toate sentimentele elitelor, le-a făcut să-și deteste trecutul din ultima jumătate de veac și să-și dorească o schimbare radicală a vieții politice, vezi spusele lui Argetoianu⁷⁶ „ce a fost să nu mai fie” – ar fi interesant cum au văzut unii reprezentați ai elitelor românești dezastrul țării lor din primele patru-cinci luni ale războiului și înfrângerea care părea catastrofală prin pacea impusă prin tratatul de la București de la 24 aprilie / 7 mai 1918. În acest sens există două mărturii revelatoare. Prima este cea a memorabilului dialog între regina Maria și Ion I. C. Brătianu, la Iași, la 7/20 decembrie 1916:

„Au venit să vorbească cu mine bătrânul Pherekyde și Dimitrie Greceanu, iar la sfârșit Brătianu, care a ghicit că încerc să provoc o schimbare în starea de acum a lucrurilor. El mereu adulmecă adversarul, și a făcut mișcarea foarte inteligentă de a lua taurul de coarne. Știe că e mai puternic decât mine, dar știe și că eu sunt singura forță care i-ar putea pricinui supărări. Crede că am contribuit la îndepărtarea lui Iliescu⁷⁷. A fost o oră și jumătate foarte stânjenitoare. Nu se poate discuta cu el, fiindcă vorbește tot timpul, măturându-ți la o parte toate argumentele. *Nu a recunoscut nicio greșeală, nici din partea lui, nici din partea alor lui, Antanta singură e răspunzătoare pentru tot dezastrul în care ne aflăm* (subl. S. C.). Discuția nu putea să iasă la niciun liman și era foarte neplăcută, fiindcă îmi e un adver-

sar veritabil aici, în țara aceasta. E obișnuit cu puterea și cu mijloacele de a o păstra, partidul cel mai puternic e al lui și dacă alții încearcă să facă o mișcare are la dispoziție mijloacele de a-i zdrobi, îmi dau bine seama; așadar, e greu de luptat împotriva lui.

Mi-a dat de înțeles politicoasă că nu e o idee înțeleaptă să intru în luptă contra lui.

M-am simțit deznădăjduită – cum ar putea începe o reformă dacă el nici măcar nu recunoaște că ar fi ceva în neregulă?

Crede că eu am provocat căderea lui Iliescu și nu recunoaște că ar fi lipsit ceva din acțiunile armatei sau că ar fi existat neorânduială și falsitate, ba chiar era gata să tăgăduiască și doveziile (subl. S. C.). După o vreme n-am mai spus nimic și l-am lăsat să vorbească. Nu am avut nicio intenție de a-l trata ca pe un dușman sau ca pe un rival, nu am făcut decât să sugerez că, de vreme ce s-a ajuns la o criză ar fi bine să o luăm de la capăt cu mijloace mai curate.⁷⁸

A doua mărturie este o recenzie în limba franceză făcută de jurnalistul Victor Ionescu lucrării lui Charles Stiénon, *Le mystère roumain et la défection russe*, apărută la Paris, în ianuarie 1918 – unde vorbește de înțelegerea secretă dintre Germania și Rusia pentru împărțirea României între cele două puteri prin atribuirea Munteniei către prima și a Moldovei către cea de a doua putere, ceea ce ar fi determinat oprirea înaintării germane la jumătatea lui ianuarie 1917 și stabilizarea frontului ruso-român pe Siret. Dacă această presupunere este acceptată, atunci însă când Stiénon consideră că autoritățile militare române poartă răspunderea dezastrului din 1916, Victor Ionescu argumentează că înfrângerea românilor a fost provocată de lipsa de susținere din partea puterilor Antantei⁷⁹.

NOTE

¹ Constantin Bacalbașa (1856-1935) jurnalist și om politic conservator român; a fondat ziarele cotidiene: *Țara*, *Patriotul*, *România* și revista

umoristică *Ghiță Berbecul*. A îndeplinit funcțiile de membru fondator al Societății Presei și al Sindicatului Ziariștilor, președinte al Sindicatelor Ziariștilor (din 1919), celebru pentru volumele de memorii *Bucureștii de altă dată*, publicate între anii 1927 și 1932 care a cunoscut două reeditări parțiale după 1990.

² Constantin Mille (1861-1927) celebru jurnalist care s-a ilustrat în conducerea ziarului *Adevărul* din 1898 (după moartea fondatorului, Alexandru Beldiman), nuvelist, poet, avocat și militant socialist român, precum și un activist proeminent pentru apărarea drepturilor omului, cunoscut pentru campania sa de presă în favoarea amnistierii țăranilor arestați la răscoala din 1907 și multe altele. În august 1920, va vinde ziarul *Adevărul* lui Aristide Blank. Pe larg despre viața acestui mare jurnalist în lucrările lui Tiberiu Avramescu, *Constantin Mille. Tinerețea unui socialist*, Editura Politică, București, 1973, și *Adevărul, mișcarea democratică și socialistă 1895-1920*, Editura Politică, București, 1982.

³ Am pus în ghilimele termenul „secret” deoarece la vremea respectivă s-a aflat imediat de demersul lui Ion C. Brătianu, ceea ce a dus atunci la o polemică înverșunată în camerele legislative, iar prin 1909 Nicolae Iorga a vorbit despre acest demers al politicii externe românești într-un manual de istorie pentru clasa VIII-a, așadar materie pentru examenul de bacalaureat, precizând, în lipsa unei informații precise, doar anul 1883 în care s-a încheiat respectiva alianță.

⁴ Pe larg în *Istoria militară a poporului român*, Editura Militară, București, 1986, vol. V, pp. 214-222.

⁵ Constantin C. Giurescu, *Curs de istoria contemporană a Românilor*, Universitatea București, 1932-1933, pag. 603.

⁶ *Almanach de Gotha*, 1880, pag. 877.

⁷ *Almanach de Gotha*, 1901, pag. 994.

⁸ *Almanach de Gotha*, 1902, pag. 1015.

⁹ Despre amploarea crizei financiare și măsurile luate pentru remedierea ei, vezi pe larg în Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, Editura Silex, București, 1993, pp. 104-112.

¹⁰ Sorin Cristescu, *Scrisorile Regelui Carol I din arhiva de la Sigmaringen 1878 - 1905*, Editura Pai-deia, București, 2010, pag. 507.

¹¹ Declarație a reginei Elisabeta către reprezentatul diplomatic american Jackson la București, în Sorin Cristescu, *King Carol I, D. A. Sturdza and the American Diplomatic Mission in Romania (1902-1905)* în *Acta Moldaviae Meridionalis*, Anuarul Muzeului Județean „Ștefan cel Mare” din Vaslui, XXXVIII, 2017, Editura Pim, Iași, 2018, pp. 173-207.

¹² Sorin Cristescu, *Carol I – Corespondența privată 1878-1912*, Editura Tritonic, București, 2005, pag. 431.

¹³ Gh. Christodorescu, *Politica noastră comercială. Regimul exportului României în timpul neutralității și după război*, Editura Revistei economice import-export, București, 1928, vol. II, Perioada de după război, pag. 314.

¹⁴ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. II, ediția originală, pag. 279.

¹⁵ Ibidem, pag. 296. Fortificațiile s-au dovedit inutile doar în România, unde nu erau suficiente tunuri care să le fie lăsate acolo în așteptarea unui eventual asediu; în Franța apărătorii cetății de pe frontiera franco-belgiană, Maubeuge, aflată la 200 km nord de Paris, și care a fost asediată de la 24 august la 7 septembrie 1914, iar în Belgia apărătorii Anversului, fortificat după planurile generalului Brialmont, cărora li s-au adăugat 40 000 de soldați britanici, au rezistat eroic, cetatea căzând în mâna germanilor abia la 10 octombrie 1914, aveau toate motivele să susțină că rezistența lor i-a lipsit pe germani de efectivele cu care ar fi putut câștiga bătălia de pe Marna (5-12 septembrie 1914).

¹⁶ Iacob N. Lahovari (1846-1907) general și om politic român. A fost șef al Marelui Stat Major (1 octombrie 1894 – 1 octombrie 1895) ministru de Război (21 februarie 1891 – 21 februarie 1894 și 11 aprilie 1899 – 13 februarie 1901), ministru al Afacerilor Străine (22 decembrie 1904 – 8 februarie 1907). A fost fratele lui Alexandru N. Lahovari și Ion N. Lahovari.

¹⁷ De mai bine de douăzeci de ani se încetățenise obiceiul ca țărani bulgari să vină în fiecare primăvară în jurul Bucureștilor pentru a cultiva și comercializa legume și să plece la venirea toamnei. Așadar de spioni speciali nici nu prea era nevoie.

¹⁸ Ibidem, pp. 298-299.

¹⁹ Ibidem, pag. 300.

²⁰ Ibidem, pag. 301.

²¹ *Neamul Românesc*, mai – noiembrie 1906, pp. 283-284.

²² Ibidem, pp. 399-400.

²³ Ibidem, pp. 723-724.

²⁴ *Drumuri și orașe din România*, ediția a II-a, București, 1916, pag. 55; reeditată *România cum era până la 1918*, ediție îngrijită de Lucian Cursaru, Editura Minerva, Biblioteca pentru toți, București, 1972, vol. 1, pag. 142.

²⁵ În sensul vechi al cuvântului: nenorociți, amărăți, mizerabili.

²⁶ Observații ca acestea am făcut anul trecut, și vai, în marea înflorire războinică a lumii de acuma, trebuie să fac și azi (1916). (nota autorului).

²⁷ Constantin Mille și-a schimbat părerea din momentul în care regele Carol I a cedat la presiunile opiniei publice conduse de ziarul *Adeverul* și a acordat decretul de amnistie din 9/22 august 1907 și a cerut pedeapsirea militarilor care s-au făcut vinovați de crime, invocând faptul că în decretul de amnistie nu se făcea nicio referire la militari. A început astfel o lungă campanie care va dura mai bine de cinci de înfierare a regelui și a regimului politic așa-zis constituțional care se făcuseră vinovați de crimele împotriva propriilor cetățeni la 1907, contestând caracterul democratic și demascând falsitatea regimului. Vezi pe larg în *Regele Carol I și campaniile de presă ale ziarului Adeverul (1888-1914)*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Sorin Cristescu, Editura Tritonic București, 2021.

²⁸ Edmond Le Bœuf (1809-1888), general și om politic francez (avansat mareșal la 24 martie 1870), ministru de război în perioada premergătoare războiului franco-prusac (21 august 1869 – 20 iulie 1870). Declarațiile sale optimiste din ziua de 19 iulie 1870 („Suntem pregătiți și arhipregătiți. Chiar dacă războiul ar dura doi ani, soldaților noștri nu le va lipsi nici un nasture de la ghetre”) au fost repede dezmințite de dezastrul armatelor franceze. Le Bœuf a fost destituit la 12 august 1870 și a fost luat prizonier de către germani la Metz, la 29 octombrie același an.

²⁹ Vezi relatările de mai sus ale lui Constantin Bacalbașa.

³⁰ În sensul de Noul Testament.

³¹ *Adeverul*, Anul al XIX-lea No. 6334, Miercuri 11 Aprilie 1907.

³² Mihail Buttescu, *Vânătorii Reginei Elisabeta. Memoriile unui ofițer din garda regală*, ediție comandor Gh. Vartic, Editura Militară, București, 2012.

³³ Vânători era denumirea dată soldaților de elită, buni ochitori; prima unitate de vânători de munte se va forma în noiembrie 1916.

³⁴ Petre Otu, Maria Georgescu, *Radiografia unei trădări. Cazul colonelului Alexandru D. Sturdza*, Editura Militară, București, 2011.

³⁵ Petre Otu, Maria Georgescu, *op. cit.*, pp. 38 – 39. Mihail Buttescu, *op. cit.*, pag. 156.

³⁶ Constantin Pantazi (1888-1958), general și om politic român, colaborator apropiat al mareșalului Ion Antonescu, ministru al Apărării naționale (23 ianuarie 1942 – 23 august 1944). La procesul din aprilie-mai 1946 a fost condamnat la moarte, dar ulterior pedeapsa a fost comutată la muncă silnică pe viață; a decedat în penitenciarul de la Râmnicu Sărat.

³⁷ Constantin Pantazi, *Cu Mareșalul până la moarte*, ediție Alexandru V. Diță, Editura Publiflor, București, 1999, pp. 16-17.

³⁸ Ibidem, pag. 15.

³⁹ Organica Regimentului 7 Călărași în *Anuarul Armatei pe anul 1912*, pag. 200.

⁴⁰ Ibidem, pag. 5.

⁴¹ Chiriachița „Lița”, n. Dobrian (1861-1950), căsătorită inițial cu Ion Antonescu, tatăl viitorului mareșal; cei doi au divorțat, iar doamna s-a recăsătorit în 1889 tot cu un ofițer, Nicolae Baranga (1862-1915). Fratele lui Nicolae Baranga, Mihail (1866-1916), a fost din 1900 ofițer aghiotant al regelui Carol I și apoi al regelui Ferdinand, avansat la gradul de general de brigadă cu puțin timp înainte de decesul său la începutul lui august 1916. Note genealogice întocmite de dl. Mihai Alin Pavel.

⁴² Constantin Pantazi, *op. cit.*, pag. 15.

⁴³ În realitate este vorba de Constantinescu Toma (n. 16 aprilie 1854 – d. 1917), avansat general de brigadă la 10 mai 1906, comandant al Diviziei 10 Infanterie (cu garnizoana la Tulcea) cf. *Anuarul Armatei pe anul 1912*, pag. 270 și 78). Constantinescu Achil (n. 14 mai 1885) era maistru militar clasa a III-a la Școala de Marină (ibidem, pag. 416).

⁴⁴ Eroare a autorului: Cratero Alexandru (n. 17 mai 1864), ofițer genist, avansat lt. colonel la 10 mai 1908, se afla la Comandamentul Cetății București, cf. *Anuarul Armatei pe anul 1912*, pag. 276 și 82.

⁴⁵ Comandantul Regimentului 38 Infanterie Neagoe Basarab, cu garnizoana la Brăila, era colonelul Robescu Tiberiu (n. 8 martie 1863). Regimentul 38 fusese creat la 1 octombrie 1911, primise drapelul la 10 Mai 1912, aparținea Brigadei 20 Infanterie (cu garnizoana la București, comandată de la 1 aprilie 1912 de general de brigadă Saegiu Aurel) și era compus din două batalioane, (ibidem, pag. 160).

⁴⁶ Cum generalul Toma Constantinescu se născuse în 1854 și fusese avansat sublocotenent în 1874 este posibil să fi fost de față în decembrie 1877 la revenirea în patrie soldaților români din războiul de independență care i-a prilejuit lui Mihai Eminescu una din cele mai sfâșietoare pagini din jurnalismul său, în articolul intitulat *Dorobanții*, publicat în ziarul „Timpul” din 30 decembrie 1877.

⁴⁷ Ibidem, pp. 16-17. În lucrare alineatul se încheie cu un asterisc care precizează în subsolul paginii: „Mențiunea Cap. II și însemnarea (6. IX '946).”

⁴⁸ Ibidem, pag. 12-13. Mai târziu, propaganda favorabilă lui Antonescu, ajuns șef de stat, va susține că tânărul ofițer i-a liniștit atunci pe țărani fără să facă uz de armă.

⁴⁹ Constantin Hârjeu (1856-1928) general și om politic român, ministru de Război în guvernul condus de Titu Maiorescu (14 octombrie 1912 – 31 decembrie 1913) și al Al. Marghiloman (5 martie – 23 octombrie 1918).

⁵⁰ Apud Ion Râșnoveanu, *Disfuncționalități ale mobilizării efectivelor armatei române la începutul celui de-al doilea război balcanic*, în *Dunărea și Marea Neagră în spațiul euro-asiatic. Istorie, relații politice și diplomație*, Muzeul Marinei, tomul VII, 2019, pp. 61-62.

⁵¹ *Istoria militară a poporului român*, Editura Militară, București, 1986, vol. V, pp. 276 -277, arată că mobilizarea armatei române a durat nouă zile: „De altfel până în anul 1913 nici o altă armată nu reușise un asemenea record.”

⁵² *Enciclopedia României*, București, 1938, vol. I, pp. 681-683.

⁵³ Situația armamentului și munițiilor la 1 Ianuarie 1914 întocmită de direcția Armamentului (notă în text).

⁵⁴ Tabel de situația echipamentului la 20. XI. 1912, întocmit de Marele Stat Major (notă în text).

⁵⁵ Vezi pe larg în Lev Troțki, *România și Războiul Balcanic*, traducere de Radu Părpăuță, Editura Polirom, Iași, 1998, dar și în Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. II, Editura Humanitas, București, 1991, p. 21-58.

⁵⁶ Lucrarea lui Gh. Crăniceanu a apărut într-o nouă ediție în 1908, la Oravița, sub titlul de *Igiena Românului* și a fost reeditată în 2018, în Statele Unite, Romanian Artworks, sub titlul *Obiceiurile, Portul, Hrana, Băutura și Igiena Țăranului Român*, p. 214.

⁵⁷ Nicolae Dragomir, *Viața și opera prof. Dr. N. Manolescu (1850-1910)* Teză pentru doctorat în Medicină și Chirurgie prezentată și susținută în ziua de 5 martie 1930, Cluj, 1930, pag. 44.

⁵⁸ Nicolae Iorga, *Neamul Românesc*, număr suplimentar din 15 Iunie 1907, pag. 5. Text mai accesibil în Nicolae Iorga, *Pagini alese*, ediție îngrijită de Mihai Berzea, Editura pentru Literatură, București, 1965, vol. 2, pag. 331.

⁵⁹ G. N. Budișteanu, *Mărturii contimporane. Regele Ferdinand I*, București, 1933, pp. 335-336.

⁶⁰ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. 3, pp. 130-131.

⁶¹ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, București, 1934, vol. II, p. 211.

⁶² Ibidem, pag. 215.

⁶³ Victor Axenciuc, *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, Editura Fundației „România de Mâine”, București, 1997, pag. 182.

⁶⁴ Nicolae Iorga, *Drumuri și orașe din România*, București, 1904, vol. I, pag. 132. Savantul se referă la orașul Buzău care „având fericirea – atât de rară! – de a păstra același primar într-un lung șir de ani (Nicu Constantinescu), s-a folosit ca puține alte orașe românești de bielsugul vremilor nouă, de ploaia de aur a împrumuturilor.”

⁶⁵ *Almanach de Gotha*, 1914, pag. 1091.

⁶⁶ *Ibidem*, pag. 829.

⁶⁷ *Enciclopedia României*, București, 1938, vol. I, pp. 683-684.

⁶⁸ *Ibidem*, pag. 687.

⁶⁹ Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *Istoria Băncii Naționale a României în date*, Editura Oscar Print, București, 2010, vol. I (1880-1914), pag. 413. Cât de profitabile au fost pentru statul român tranzacțiile și schimburile economice din cei doi ani de neutralitate o dovedește dublarea cantității de aur din tezaurul BNR. „Valoarea totală a valorilor românești transportate la Moscova în iulie 1917 a fost de 7,5 miliarde lei, din care valorile din cele trei vagoane ale BNR au fost evaluate la 1,5 miliarde lei, din care 575 000 lei reprezentau aurul. În ceea ce privește aurul, în total, în decembrie 1916 și iulie 1917, Banca Națională a României a depus la Moscova 91,48 tone de aur fin.” Vezi <https://www.bnr.ro> > *Un-secol-din-istoria-neterminata-a-tezaurului-bnr-de-la-moscova*.

⁷⁰ *România în Războiul Mondial 1916-1919*, vol. I, București, 1934, pag. 50.

⁷¹ Apud *România în anii Primului Război Mondial*, Editura Militară, București, 1987, vol. 2, pag. 695.

⁷² Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823-1933*, 1934, pag. 312.

⁷³ Aristide Blank (1883-1960), celebru bancher român din epoca interbelică. Fiul lui Mauriciu Blank (1848-1929), de la care a moștenit banca Marmorosch Blank. În ianuarie 1920 a întemeiat o companie franco-română de transporturi aeriene, CFRNA (Compania franco-română de navigație aeriană) apoi CIDNA (compania internațională de navigație aeriană) – prima companie transcontinentală operativă din istoria aviației. În august 1920 avea să cumpere ziarul *Adevărul*, apoi și-a întemeiat propria editură *Cultura Națională*, promovând naționalismul românesc prin pana lui Nicolae Iorga și a lui Vasile Pârvan. A jucat un rol important în camarila prințului și apoi a regelui Carol al II-lea, dar nu a putut să împiedice falimentul băncii sale în 1931. În 1952, a fost arestat și condamnat de regimul comunist la 20 de ani de închisoare, dar a obținut în 1955 revizuirea verdictului, apoi eliberarea și emigrarea la Paris în 1958, unde a și murit la 1 ianuarie 1960.

⁷⁴ Aristide Blank, *Contribuțiuni la rezolvarea crizei economice*, București, 1922, pag. 15. Tot acolo se menționează faptul că „noi am contractat după război, în străinătate, diferite angajamente pe bonuri de tezaur cu scadență scurtă, pentru un total de 1.200 milioane franci-aur, iar consolidarea acestei datorii face parte din programul financiar cel mai urgent de realizat.” (*Ibidem*, pag. 16) Așadar, România devastată de război era o țară care se bucura pe deplin de încrederea financiarilor din Occident, oferindu-i-se împrumuturi în valoare de 1,2 miliarde franci-aur.

⁷⁵ I. G. Duca, *Memorii*, ediție Stelian Neagoe, Editura Express, București, 1992, vol. I, pp. 109-110.

⁷⁶ Constantin Argetoianu (1871-1955), cunoscut om politic român, care și-a început cariera în Liga Poporului a lui Al. Averescu, fiind ministru în guvernările generalului din anii 1918 și 1920-1921, apoi în partidul Național Român (1925-1926), apoi în Partidul Național Liberal (1927-1930), va fi ministru de Finanțe în guvernul condus de Nicolae Iorga (aprilie 1931 – mai 1932), și-a înființat un partid propriu, Uniunea Agrară, în iunie 1932; susținător al regimului de autoritate monarhică al regelui Carol al II-lea, prim-ministru (28 septembrie – 23 noiembrie 1939). Arestat de regimul comunist în noaptea de 5/6 mai 1950, a încetat din viață în închisoarea de la Sighet. Autor al uneia dintre cele mai importante opere memorialistice.

⁷⁷ Dumitru Iliescu (1865-1940) general român, favorit al lui Ion I. C. Brătianu, a condus Marele Cartier General până la 5 decembrie 1916, când a fost înlocuit de generalul Constantin Prezan. Ulterior a îndeplinit misiuni diplomatice în străinătate. Principala sa vină se poate considera că a fost principul de a mobiliza un număr dublu de militari – peste 800 de mii – față de numărul de puști disponibile – circa 430 de mii – ceea ce a dus la îngreunarea enormă a mobilității marilor unități, greutatea imense de aprovizionare și pierderi inutile de vieți omenești.

⁷⁸ Maria, Regina României, *Jurnal de război*, traducere Ana Bărbulescu, Editura Humanitas, București, 2014, vol. 1, pp. 268-269.

⁷⁹ Arhivele Naționale, Fond Casa Regală- documente oficiale, Dosar 91 din 10 iunie 1918, 20 file.

BĂTĂLIA DE LA TURTUCAIA. CONTEXT ȘI IMPLICAȚII POLITICO-MILITARE

COSTIN SCURTU *

Abstract

The Triple Entente (France, Great Britain and Russia) and The Triple Alliance (Germany, Austria-Hungary and Italy) were in a fierce arms race and war preparations, both of them looking for new allies and raw materials for leading the war. On 28th of June / 11th of July 1914, World War I broke out. As the war progressed, Romania could no longer remain neutral as it was decided when war started. There was pressure on the Romanian state and also promises. During this time, the 9th Infantry Division was deployed in the Quadrilateral. Division's head-quarter was established in Silistra city, 17th Infantry Brigade was in Bazargic city and 34th Infantry Regiment was in Constanța garrison. During this time, it was planned to fill the gaps in armament and the logistic materials. Also, the fortification works at the newly established sites were rushed and the old ones in Turtucaia, Silistra, Cernavodă and Hârșova were reinforced. In 1915 the armies of Bulgaria and Greece were mobilized. They declared that arming was "just a simple measure of precaution and not a hostile purpose against Romania". In 1916, they were aware that against a superior enemy in numbers and arms, Romanian army was not able of a serious resistance in South Dobruja. On 14th of July / 27th of July 1916, Turtucaia and Silistra were put on the defensive positions. During night between 19th-20th of August / 1st-2nd of September, Bulgarian and German troops attacked simultaneously the entire sector of the front line from the Turtucaia's bridgehead area. On 24th of August / 6th of September 1916, the military actions at Turtucaia were dramatic and the last ones taken in that area. After the defeat of the Romanian army at Turtucaia, in November 1916, most of Dobruja, except the Danube Delta, was occupied by the troops of the Central Powers until November 1918.

Keywords: *Turtucaia, Constanța, Dobruja, First World War, 9th Infantry Division, Romanian army, Bulgarian army, German army*

Cele două blocuri politico-militare, Tripla Înțelegere (Franța, Marea Britanie și Rusia) și Tripla Alianță (Germania, Imperiul Austro-

Ungar și Italia), se aflau într-o cursă acerbă a înarmărilor și pregătirii de război, ambele părți căutând aliați și materii prime necesare

* Muzeograf dr., Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Filiala Constanța.

ducerii războiului. Se desfășurau negocieri secrete și se împărțeau pe harta lumii teritoriile potențialilor inamici. România avea dorința unirii fiilor ei de ambele părți ale Carpaților, declarată în mod deschis, dar și pe cei din Basarabia, într-o singură țară¹.

Un moment politic important pentru România avea să se petreacă la Constanța, în vara anului 1914. A avut loc vizita familiei regale imperiale ruse, la 1/14 iulie. Presa locală a acordat atenție nu doar însemnătății vizitei, dar și participării trupelor dobrogene la ceremonialul organizat în onoarea monarhilor Carol I și Nicolae al II-lea, precum și a înalților oaspeți din suita lor. Trecerea în revistă a trupelor române s-a desfășurat pe bulevardul din fața Cazinoului din Constanța. Cei prezenți au avut doar cuvinte de laudă și de admirație.

La scurt timp, a izbucnit Primul Război Mondial², la 28 iunie / 11 iulie 1914³. În presa dobrogeană se scria că: „granițele ce vor fi croite să nu mai fie ale țării ci ale întregului neam românesc”, dar România era într-o mare dilemă. „Încotro să ne îndreptăm ochii mai de vreme? Înspre Ardeal și Bucovina ambele sub același jug, sau în partea răsăriteană spre nevinovata Basarabie? Iată o întrebare care pe de o parte însângerează sufletul că nu putem răspunde în întregime...”⁴. România nu avea cum să rămână în starea de neutralitate în care intrase când a început războiul. Se făceau presiuni asupra statului român și, în același timp, promisiuni.

În anul 1915 au fost mobilizate armatele Bulgariei și Greciei, care declarau că înarmarea lor „e pur și simplu o măsură de precauție, iar nici de cum cu un scop ostil României”⁵. În aceste condiții, Bucureștiul a decis întărirea sistemului defensiv românesc, inclusiv a graniței sud-dobrogene. În anul 1915 s-a creat Serviciul Supravegherii știrilor, format din personalul de la Palatul Poștei Centrale⁶.

Prin Înaltul decret nr. 1444 din 1/14 aprilie 1914, s-au înființat pe timp de pace cinci comandamente teritoriale ale unităților de

rezervă, corespunzătoare celor cinci divizii de infanterie ce luau ființă la mobilizare, respectiv Diviziile 11, 12, 13, 14 Infanterie, iar la Constanța era prevăzută organizarea Diviziei 15 Infanterie, care avea să fie comandată, în anul 1916, de generalul de brigadă Eremia Grigorescu⁷. Prin același decret, subunitățile de rezervă, care funcționau pe lângă regimintele active de infanterie, având nuclee de mobilizare cu un efectiv de 120 de oameni (din care 9 ofițeri), se transformau în 40 de regimente de infanterie de rezervă, organizate fiecare pe trei batalioane și subordonate comandamentelor teritoriale⁸.

În anul 1914, structura organizatorică a Diviziei 9 Infanterie era compusă din: Stat major, serviciile intendență, tezaur, sanitar, ambulanță, poștal și justiția militară; ca unități: regimentele de infanterie 33 „Tulcea”, 34 „Constanța”, 35 „Matei Basarab”, 36 „Vasile Lupu”, Brigada 9 Călărași (regimentele 9 și 10 Călărași), Batalionul 9 Vânători, Batalionul 9 Pionieri, Brigada 9 Artilerie (regimentele 13 și 18 Artilerie), secția telegrafie și partea sedentară.

În conformitate cu Înaltul decret nr.7289, emis în anul 1913, trupele Diviziei 9 Infanterie se aflau, în majoritatea lor, dislocate în Cadri-later. Comandamentul diviziei se afla cantonat la Siliștriu, Brigada 17 Infanterie își avea baza la Bazargic, iar Regimentul 34 Infanterie se afla în garnizoana din Constanța⁹.

În paralel, s-a prevăzut să se completeze armamentul și materialul logistic necesar¹⁰, precum și urgentarea lucrărilor de fortificație la locațiile stabilite și unele dintre ele organizate anterior. Pentru pregătirea militarilor, s-au desfășurat în garnizoanele de reședință exerciții și aplicații cu trupele din subordine, precum și urmarea „școlilor de luptă” de la companie la regiment, după care se intru-neau la nivel de brigadă. Perioada anuală de instrucție se încheia cu manevre cu simplă sau dublă partidă, executate cu eșalonul divizie sau corp de armată¹¹.

Existau puncte de vedere diferite la nivelul superior politic și militar privind rolul strategic al Dobrogei în planurile de ansamblu, mai ales de alianțe militare. Generalul de divizie Gheorghe P. Georgescu, comandantul Corpului 5 Armată, avea să scrie cum scopurile politice trasau misiunile militare. În acest sens, prezintă discuția avută de el cu generalul Dumitru Iliescu, din care menționăm: „Ce este foarte probabil – spunea generalul Iliescu, n.n. – că vom fi siliți să ne batem pe 2 fronturi, cu ofensiva în Transilvania și tot atât de probabil că nu ne vom putea menține în Dobrogea, totuși pentru că la încheierea păcii să nu ne obiecteze că am abandonat Dobrogea, dl. – președinte al Consiliului de Miniștri, n.n. – Brătianu a hotărât menirea a patru puncte pe malul drept al Dunării și anume: Turtucaia, Silistra, Cernavodă și Hârșova, pe care urmează să le întărim. S-au luat măsuri”¹².

Generalul G.P. Georgescu avea să se apere, mai târziu, spunând: „Când bulgarii au intrat în război în 1915, mi-am dat seama de situația foarte primejdioasă ce s-ar fi creat trupelor noastre din Dobrogea [...]. Dl. Brătianu mi-a răspuns: „Nu vei reuși să mă pui în conflict cu bulgarii, d-le general! Eu urmez politica mea oricât de primejduită ar fi existența Corpului 5 Armată. Vreau să pătrund în Transilvania, chiar cu sacrificarea corpului dimitale de armată! [...]. A trebuit să-i pun în vedere marea mea răspundere, căci, în cazul unui dezastru eu eram să fiu vinovat. În condițiunile acestea războiul din Dobrogea, pierdea din interesul pe care-l atribuisem”¹³.

Analizând disponerea forțelor și mijloacelor de apărare a frontierei de sud a Dobrogei, generalul G.P. Georgescu concluziona în lucrarea sa, că: „Față de un dușman superior în număr și armament nu avem posibilitatea unei rezistențe serioase în Dobrogea, decât pe cea mai strâmtă porțiune de teren, ce o prezintă configurația geografică a Dobrogei și anume linia lacului Techirghiol - Rașova. Iată un front de circa 50 km cu ambele flancuri sprijinite pe obstacole puternice”¹⁴.

Consacrat în istorie sub titulatura „Ipoteza Z”, planul român de operații prevedea că, împreună cu forțele sale din sud, va acționa și marina militară, în procent de 25% din efective, în scopul interzicerii ofensivei inamice peste Dunăre și păstrării Dobrogei pentru garantarea debarcării trupelor ruse¹⁵.

La această situație dificilă se mai adăugau alte premise nefavorabile. În prima parte a conflictului, august-septembrie 1916, pe frontul din sudul Dobrogei, trupele române s-au confruntat cu insuficiența informațiilor despre inamic¹⁶. Nici contraspionajul român, în ceea ce privește activitatea sa în favoarea marinei și trupelor de uscat, nu a funcționat la parametrii prestabiliți¹⁷. Zvonistica inamică, îndeosebi cea bulgară, a funcționat eficient ca urmare a unei informări aproape corecte despre frontul românesc. S-au folosit comitagii bulgari și populația slavă de pe teritoriul românesc¹⁸. Din cauza lipsei informațiilor pentru frontul român, nu s-au organizat din timp trupe de rezervă¹⁹.

Potrivit relatării unui ofițer bulgar, Mihail Moruzov, în anul 1917, la începutul luptelor din Cadrilater bulgarii primeau informații despre trupele române prin două cabluri telefonice. Locotenentul Gageff mai spunea că: „Nu știu ce făcea Statul vostru Major, când noi concentrăm trupe pe frontul dobrogean. Noi nici acum nu putem pricepe scopul vostru. Oare credeți că noi eram să așteptăm ofensiva voastră? În orice caz, nu noi v-am bătut, ci voi singuri v-ați sinucis”²⁰.

Totuși SSI avea informații despre pregătirile și planurile bulgarilor. O structură informativă, coordonată de comisarul Siguranței, C. Duca, a obținut date despre intenția trupelor germano-bulgare conduse de mareșalul August von Mackensen de a ataca în cazul în care armata română trecea munții Carpați, în Transilvania, dar Marele Stat Major le-a respins ca nefondate²¹.

Biroul 6 Operații din Secția a III-a a întocmit referatul cu nr. 651, din 16 septembrie 1915, pe care l-a înaintat eșalonului superior. Se

Mareșalul August von Mackensen

propuneau măsuri pentru întărirea capacității de apărare a Dobrogei, din care enumerăm: a) Mobilizarea completă a Diviziei 9 Infanterie și a tuturor trupelor destinate apărării capetelor de pod Turtucaia, Silistra și Cernavodă; b) Completarea lucrărilor de fortificație executate la Turtucaia și Cernavodă, care vizează: să se execute o linie înaintată și o a doua linie principală de rezistență, înapoia celei deja executate; să se îmbunătățească comunicațiile; să se mărească numărul puțurilor de apă din interior; să se completeze rețeaua telefonică; să se amenajeze complet câmpul de tragere; completarea cailor necesari bateriilor de artilerie; să se completeze personalul comandamentelor capetelor de pod; înființarea centrului de aprovizionare la Oltenița și Călărași; amenajarea spitalelor și localurilor necesare; a nu se folosi arme, explozibil în acțiunile de organizare din Dobrogea de Sud²².

Pozițiile de apărare românești, ca și la armata franceză, erau organizate genistic insular, fără a avea tranșee continue și șanțuri de comunicație. La sfârșitul anului 1914, s-a adoptat sistemul pozițiilor succesive, cu mai multe tranșee paralele, cu șanțuri de comunicație și cu adăposturi. Lucrările genistice se mascau atât împotriva cercetării terestre, cât și a observării aeriene (baloanele de observare)²³.

Piese de artilerie de sub cupolele Cetății București au format artileria grea de câmp. Efectivele unităților de cetate au format regimentele de infanterie „Horia”, „Cloșca” și „Crișan”, cu o organizare mediocră și fără o pregătire pentru a lupta ca unități de infanterie. O mică parte din armamentul de cetate a fost destinată pentru completarea fortificațiilor (nefinalizate) de la Turtucaia, căzând, în numai două săptămâni de la intrarea în război, în mâna forțelor germano-bulgare²⁴.

În decembrie 1915, s-a trecut la mobilizarea în sudul Dobrogei a Diviziei 9 Infanterie și a trupelor dispuse în capetele de pod Turtucaia, Silistra și Cernavodă, precum și pe Dunăre. A fost constituit Grupul de Est în Dobrogea, care era format din Corpul 7 Armată cu diviziile 17, 9 și 19 Infanterie și Brigada 5 Călărași, cu misiunea inițială de a rezista unei eventuale ofensive inamice și să asigure acoperirea debarcării și concentrării unui corp de armată rusesc la sud de aliniamentul Cernavodă – Constanța²⁵.

Dintre cele patru mari unități române, singura structură militară care avea trupele mai bine organizate și pregătite să primească lupta, în prima linie, a fost Divizia 9 Infanterie. Regimentul 34 Infanterie, comandat de colonelul Constantin Rășcanu, împreună cu Regimentul 74 Infanterie rezervă, comandat de locotenent-colonel Ion Petrescu, au format Brigada 27 Infanterie și au luptat alături de unitățile Diviziei 17 Infanterie la Turtucaia. Brigada era comandată de generalul de brigadă Constantin Teodorescu și avea ca șef de stat major pe maiorul C. Săvulescu.

Discuțiile privind aducerea acestui contingent rusesc s-au purtat în continuu până la semnarea Convenției militare. Maiorul Radu R. Rosetti i-a ordonat căpitanului intendent V. Cuzen să organizeze, în regiunea Cernavodă – Medgidia, depozite de subzistență, pentru hrănirea acestui mare efectiv aliat, în primele zile de la debarcarea lui în Dobrogea²⁶. Numărul aliaților ruși care au fost trimiși în Dobrogea avea să fie, în realitate, doar de 50.000 de oameni, deși se aștepta sosirea unui efectiv de valoarea a 4-5 divizii²⁷.

La începutul anului 1916, prin raportul Marelui Stat Major cu nr. 2.479, din 27 februarie / 12 martie 1916, Ministerul de Război era informat că: „Lucrările de întărire ale capetelor de pod Turtucaia și Silistra, în urma activității depuse în ultimul timp, sunt aproape complet terminate. În primele zile ale lunii martie a.c., capetele de pod vor fi în măsură să facă față unor eventuale atacuri”. Iar garnizoanele de aici au fost completate, nu numai cu trupele de siguranță necesare, ci și cu un plus de forțe, care să asigure o rezervă mobilă fiecărui cap de pod²⁸. La 14/27 iulie 1916, Turtucaia și Silistra erau puse în stare de apărare²⁹.

De partea inamică, comandantul Armatei a 3-a bulgare, generalul Ștefan Toșev, a susținut planul de atac prin cucerirea celor trei capete de pod, după care urma dezvoltarea ofensivei până la cucerirea întregii Dobroge. Planul bulgar, aprobat de feldmareșalul August von Mackensen, se baza pe informațiile obținute și care erau aproape de adevăr, despre dispunerea și organizarea defensivei românești în sudul Dobrogei.

De partea română, ceea ce scăpa planului de campanie românesc, era caracterul acțiunii militare bulgare. Strategii noștri limitau mișcarea inamică la răscularea bulgarilor din Dobrogea și la împiedicarea organizării trupelor rusești în sudul Dobrogei. În realitate, ofensiva „bruscată” din sectorul dobrogean al Armatei a 3-a bulgare, concentrată pe un sector de aproximativ 30.130 km², avea drept obiectiv

ocuparea Dobrogei și atragerea de importante forțe române de pe Frontul de Nord, pentru a le nimici³⁰.

Când, după doi ani de neutralitate, la 14/27 august 1916 România a intrat în război, au fost mobilizate toate forțele Marinei, atât cele navale, cât și cele ale apărărilor fixe. Forțele de luptă cantonate pe Dunăre au fost împărțite în două mari unități operative: Flota de Operațiuni, la comanda căreia s-a aflat contraamiralul Nicolae Negrescu, și Apărările sub Apă, condusă de comandorul Constantin Niculescu-Rizea. În compunerea Flotei de Operațiuni au intrat Escadra de Dunăre (formată din cele patru monitoare și opt vedete de siguranță), o Divizie ușoară (alcătuită din canoniere și șalupe), un convoi de aprovizionare, spitalul naval, șantierul naval mobil și grupul bateriilor de coastă. În cadrul Apărărilor sub Apă s-au aflat: Grupul port-mine Dragă-mine, Grupul de artilerie de debarcare și Grupul de torpiloare și stațiuni de lansare³¹.

În aceste condiții, printre cele mai importante misiuni executate de Marina Militară Română s-au numărat atacul flotei austro-ungare, la 14 august 1916, în portul Rusciuk, acțiunea navelor Escadrei de Dunăre în apărarea Capului de pod de la Turtucaia și protejarea retragerii trupelor române din această zonă, respectiv susținerea flancului drept al armatei de uscat din Dobrogea de către navele Flotei de Operațiuni, sub focul artileriei germane.

Contraamiralul Nicolae Negrescu arăta că „zilele de urmărire a flancului stâng al armatei germane din Dobrogea și zilele de la Rasova vor forma pururea pagini de glorie, pentru mica dar brava și neobosita flotilă română”³², în care flota a susținut trupele noastre de uscat, reușind să înainteze sub tirul a șapte baterii grele germane.

Prima zi de mobilizare a armatei române începea în noaptea de 14/15 august, ora 12.00. În noaptea de 19-20 august (1-2 septembrie 1916), trupele bulgaro-germane au atacat simultan, pe întregul sector al frontului din

zona Capului de pod Turtucaia³³. Inamicul a reușit să intre în cele trei sectoare de acoperire. Comandantul român de la Turtucaia nu a avut un serviciu eficient de recunoaștere în teren, ceea ce a condus la luarea de măsuri greșite și la erori în evaluarea atacatorilor, fapte cu implicații directe în organizarea și desfășurarea apărării³⁴. Telegramme și telefoane „prăpăstioase” au venit încă de la început de la comandantul cetății Turtucaia, generalul Constantin Teodorescu, „care era cu totul sub nivelul cerințelor, cum îl arăta chiar fizicul său”. El avea să pomenească de predare încă din ziua de 20 august / 2 septembrie, deși de abia începuse atacul!³⁵ Generalul Teodorescu avea să fie încurajat chiar de către regele Ferdinand, care l-a contactat telefonic³⁶.

Generalul Scarlat Panaitescu scria, la 22 august / 4 septembrie, că: „Turtucaia e la ordinea zilei. Din punct de vedere militar, investiția ei mi se pare anormală și consider acest eveniment neașteptat ca o neprevădere de neieratat, apăsând asupra Comandamentului nostru. De altfel, anormală este și gruparea forțelor noastre din Cadrilater precum și reședința Comandamentului Armatei III – române, n.n.”³⁷. El avea să scrie, fără menajamente, la 28 iulie / 10 august 1917, că: „Turtucaia a fost apărată de un infanterist, care nu cunoștea războiul de asediu și de poziții”³⁸.

Generalul Gheorghe Mihail își amintea de episodul dramatic de la Turtucaia, că „Acolo se dădeau lupte cu nemții și bulgarii. Erau acolo niște întăriri, niște șanțuri cu tunuri vechi, cu o divizie a 17-a înființată cu rezerviști, sub comanda generalului Teodorescu [...]. Divizia 15-a care era rezervă strategică la Cocioc a primit misiunea să treacă Dunărea la Turtucaia și să apere capul de pod. Regimentul 34 Infanterie, care făcea parte din această divizie, trebuia îmbarcat primul”³⁹. La 22 august / 4 septembrie, orele 00.00, Regimentul 34 Infanterie a primit ordinul premergător de marș spre Turtucaia. La ora 01.00, regimentul se îndrepta spre gara Buftea. Comandan-

ul regimentului constănțean, ajuns la Buftea, a primit ordinul de a se îmbarca cu destinația Oltenița. La 22 august / 4 septembrie, orele 15.00, a plecat ultimul tren având efectivul și materialul de război al Batalionului 3 Infanterie constănțean, care va debarca în gara Curcani, în zona Oltenița, în noaptea de 22-23 august (4-5 septembrie) 1916⁴⁰. În dimineața zilei de 23 august / 5 septembrie, batalioanele 1 și 2 infanterie au trecut Dunărea pe șleपुरi la Turtucaia, iar Batalionul 3 Infanterie a trecut fluviul în timpul zilei, astfel încât, până la ora 15.00, tot regimentul constănțean era trecut la Turtucaia⁴¹.

Generalul Gheorghe P. Georgescu relatează despre întâlnirea pe care a avut-o la malul Dunării cu militarii dobrogeni. „Pe chei găsesc un batalion din Regimentul 34 Constanța, care se îmbarcă. Oamenii tocmai erau la masă, ceea ce îmi reaminti că trebuie să îmbuc și eu ceva. Cum mă găseam în mijlocul companiei de musulmani, pe care o formasem chiar în ajunul mobilizării, m-am ales cu o gamelă de pilaf, pe care l-am găsit cum nu se poate mai gustos.

Cu această ocazie, comandantul companiei, căpitanul Refik, pe a cărui loialitate mă sprijinisem ca să creez acea unitate de turci, m-a asigurat, din nou, că soldații săi coreligionari vor fi la înălțimea încrederii ce le-am arătat, și că se vor bate vitejește pentru mine, că se vor bate bine”⁴².

Misiunea regimentului era de a veni în ajutorul trupelor, care luptau în sectorul Antimovo și Daidîr, contraatacând pentru a respinge inamicul, care ocupase liniile I și II ale capului de pod de la Turtucaia. Batalioanele 1 și 2 infanterie, întărite cu o companie de mitraliere, susținute de o baterie din Divizionul 5 Obuziere, au pornit la atac către șoseaua Turtucaia – Silistra. Reușesc să respingă elementele inamice, care trecuseră de linia a II-a a capului de pod⁴³.

La 23 august / 5 septembrie, la orele 19.00, inamicul a pornit la atac, sprijinit de artilerie, a lovit sectorul Dunărea – șoseaua Turtucaia –

Silistra în fâșia Regimentului 2 Grăniceri, aflat la stânga Regimentului 74 Infanterie, care era greu încercat, după lupte crâncene se vede nevoit să se retragă. Inamicul urmărea să intercepteze legătura pe uscat dintre Turtucaia și Silistra, pentru a încercui forțele române aflate la Turtucaia.

Descoperirea aripii stângi a condus la căderea părții stângi a regimentului constănțean, astfel, spre seară, tot regimentul este nevoit să se retragă pe poziția a II-a de rezistență a capului de pod. Pierderile înregistrate de regiment, în această zi de 23 august / 5 septembrie, era de 37 ofițeri (23 morți, 8 răniți, 6 dispăruți) și 480 trupă (120 morți, 300 răniți, 60 dispăruți)⁴⁴.

În noaptea de 23-24 august (5-6 septembrie) a fost liniște. Regimentul a avut răgazul să își organizeze unitățile sale pe linia a III-a de rezistență a capului de pod. În zorii zilei de 24 august / 6 septembrie, comandantul regimentului constănțean a primit ordinul să contraatace și să respingă inamicul din fața liniei a III-a de apărare. La ora 5, dimineața, Compania 9 Infanterie voind să se așeze pe baza înaintată de plecare la atac, a fost descoperită de inamic și s-a tras asupra ei. Atacul a început pe tot frontul, adversarul este respins în unele locuri, dar din cauza bombardamentului de artilerie inamic, dobrogenii sunt nevoiți să revină la vechile poziții⁴⁵. La orele 08.30, inamicul pornește la atac și reușește să respingă aripa stângă a Regimentului 34 Infanterie. La orele 14.00, forțele bulgaro-germane au atacat viguros pe tot frontul, susținute de un puternic foc de artilerie de toate calibrele și „de un număr covârșitor de arme automate”.

Generalul Constantin Teodorescu, comandantul Diviziei 17 Infanterie, în lucrarea sa intitulată „Turtucaia”, avea să constate că la forțele terestre aflate deja în luptă aveau: „încadrarea defectuoasă, insuficiența aeroplanelor, lipsa automobilelor blindate, și a pieselor (tunuri) cu tragere curbă (indirectă), cadența lentă a tunurilor și slabul lor randament în tirul de baraj, stoc mic de muniții și nu în ultimul

rând, nepriceperea rezerviștilor în a comanda bateriile artileristice”⁴⁶.

La 24 august / 6 septembrie 1916, acțiunile de la Turtucaia au fost dramatice și ultimele duse în această zonă. Divizia 17 Infanterie, fără sprijinul Diviziei 9 Infanterie și al Grupului Operativ de Est, comandat de generalul rus A.M. Zaioncikovski, nu a mai putut rezista ofensivei inamice. Comandantul Regimentului 36 Infanterie „Vasile Lupu” remarca cu amărăciune: „[...] Măcar două zile de repaus să fi avut [...] nefericirea a fost că de la început și până la sfârșit, că luptele odată începute nu s-au mai oprit”⁴⁷.

Generalul Scarlat Panaitescu, aflat la post în București, avea să scrie cum s-a primit vestea căderii Turtucaiei în Capitală: „Se pare că la Turtucaia s-ar fi restabilit echilibrul forțelor, aceasta după știrile dimineții; pe la orele 3 p.m. s-a răspândit știrea căderii Turtucaiei. Uimire și neîncredere. [...] Importante pierderi materiale, o apărare sângeroasă cu jertfe nenumărate, un mare număr de inecați în Dunăre, consternare și descurajare în țară – iată epilogul strălucitei manevre de înclăștare”⁴⁸.

Un principiu al artei militare arăta că obiectivele întărite trebuie sacrificate, pentru a asigura libertatea de acțiune a forțelor principale ale armatei de campanie. Se putea apăra acel punct întărit, doar dacă prin pierderea lui s-ar compromite planul de campanie. Ceea ce nu a fost cazul Turtucaiei, obiectiv excentric al dispozitivului român în Dobrogea⁴⁹.

Analizând situația creată în sudul Dobrogei, Marele Cartier General român a emis ordinul nr.451 din 27 august / 9 septembrie 1916 privitor la întărirea frontului de sud. În Dobrogea s-a constituit o nouă armată româno-rusă, numită Armata de Dobrogea⁵⁰, sub comanda generalului A.M. Zaioncikovski, formată din Corpul 47 rus, diviziile 9 și 10 infanterie, Brigada 5 Călărași.

Colonelul Stan Poetaș se afla la comanda Brigăzii 17 Infanterie în ziua de 23 august / 5 septembrie 1916. Botezul focului îl primește

alături de Brigada 5 Călărași, condusă de colonelul Romulus Scărișoreanu, cel ce va deveni unul dintre cei mai capabili generali români în acest război. Regimentul 40 „Călugăreni” participă și el la această luptă din fața Bazargicului, respectiv încercarea de reocupare a acestuia de către trupele române. Situația din sudul Dobrogei, din Cadrilater, devenise critică după căderea Turtucaiei. După 12 ore de luptă cumplită, românii primesc ordinul de retragere din fața Bazargicului, nu înainte de a asista la masacrarea unui întreg regiment rus de cavalerie, care a atacat în șarjă o poziție inamică întărită cu mitraliere.

Până la 30 august / 12 septembrie 1916, în Dobrogea, au fost aduse noi forțe, transportate de pe frontul din Transilvania. S-a luat decizia unei acțiuni pe Frontul de Sud, pentru redresarea situației. La 3/16 septembrie 1916, Marele Cartier General a ordonat constituirea Grupului Armatelor de Sud compusă din Armata a 3-a română și Armata de Dobrogea, sub comanda generalului de divizie Alexandru Averescu.

Se stabilește linia defensivă Rasova-Cobadin-Topraisar-Cocargea-Tuzla, iar în fața românilor va cădea în luptă prințul Frederic Wilhelm de Hessa, nepot de soră al kaiserului Wilhelm. În Dobrogea, urmează bătălia de pe linia Topraisar-Amzacea, bătălie care avea să-i aducă colonelului Stan Poetaș denumirea de eroul de la Topraisar, iar colonelului Scărișoreanu gradul de general de brigadă. În fața Topraisarului, generalul August von Mackensen a dispus trupe proaspete, ca și Divizia 271 germană, comandată de generalul von Galwitz, la fel ca și întreaga artilerie grea germană și bulgară. Străpungerea inamică s-a făcut pe flanc, acolo unde diviziile 61 și 115 ruse au părăsit pozițiile, retrăgându-se spre Cobadin.

Trupele bulgaro-germano-turce au reușit să respingă trupele româno-ruse la nord de calea ferată Cernavodă-Constanța, la începutul lunii octombrie. Prin urmare, frontul româ-

nesc din Dobrogea a fost slăbit, iar calea spre Constanța era deschisă. Inamicul a bombardat cu înverșunare orașul tomitan atât terestru, cât și aerian. Trupele române au fost nevoite să se retragă spre nord, iar trenurile regimentare, coloanele de muniții și de subzistențe au fost direcționate spre Tulcea. Orașul Constanța a fost evacuat la 8/21 octombrie 1916, iar Grupa de Est a Armatei 3 bulgare, comandată direct de feldmareșalul August von Mackensen, a ocupat Constanța.

După înfrângerea de la Turtucaia, până în noiembrie 1916, cea mai mare parte a Dobrogei (mai puțin Delta Dunării) a fost ocupată de trupele Puterilor Centrale. Autoritățile și numeroși locuitori s-au refugiat în stânga Dunării. Administrația bulgară s-a instalat rapid în zonă. Ocupanții și-au consolidat pozițiile și și-au stabilit centre de acțiune implicate în mișcarea iredentistă bulgară⁵¹.

După încetarea războiului, la 28 ianuarie 1919, ora 11, sosea în Constanța comandantul armatelor de la Dunăre, generalul H. Berthelot, prilej pentru primarul comunei Constanța, Virgil Andronescu să mobilizeze cetățenii orașului spre a-i face o primire triumfală celebrului general francez. Reținem din textul chemării: „Voi care ați suferit invazia dușmană, voi care ați avut totdeauna încredere în izbânda dreptății neamului românesc; voi, care trăiți zilele mari ale întregirii neamului; lăsați ocupațiile voastre și veniți să salutați pe marele comandant al trupelor aliate liberatoare. Să salutăm cu toată dragostea pe marele general al națiunii nobile și generoase, să salutăm cu toată admirațiunea pe reprezentantul neamului de eroi, pe cel ce fără preget aleargă pentru binele și siguranța României Mari, de la Tisa până la Nistru și de la munții din Nord la Mare”⁵².

În zilele de 24-28 decembrie 1919 se întorceau acasă și primele trupe române din garnizoana Constanța. Astfel, populația era chemată să întâmpine la gară ostașii Regimentelor 34 Infanterie, 13 Artilerie și 18 Obuziere. Prima-

rul Virgil Andronescu înștiința constanțenii de sosirea lor, cu cuvinte înflăcărâte: „După o zbuciumare de mai mult de trei ani, după lupte și greutăți de nedescris, ce au avut de îndurat acești eroi ai neamului în acest interval, la frontierele țării, ei reintră la reședințele și căminurile lor adevărate. Cu această ocaziune îndemnăm populațiunea orașului Constanța ca să facă o primire cât mai călduroasă acestor eroi, întâmpinându-i la gară în număr cât mai mare și a le ura de bună sosire”⁵³.

NOTE

¹ Vezi pe larg, Costin Scurtu, Armata terestră română din Dobrogea (1829-1919), Vol. I, Constanța, Editura Muzeului Marinei Militare Române, 2008.

² Denumirea de Primul Război Mondial a început să fie folosită doar după anul 1939, după ce a izbucnit cel de-Al Doilea Război Mondial, până atunci fiind cunoscut ca „Marele război” sau „Războiul mondial”. Primul Război Mondial s-a dovedit a fi o ruptură definitivă cu vechea ordine mondială, marcând încetarea absolutismului monarhic în Europa.

³ Asasinarea la 28 iunie 1914 a arhiducelui Franz Ferdinand al Austriei la Sarajevo de către Gavrilo Princip, susținător al uniunii slavilor de sud, membru al organizației „Tânăra Bosnie”, a servit drept pretext pentru ca Austro-Ungaria să declare război Serbiei. În baza tratatelor încheiate s-a ajuns ca toate marile puteri europene să fie angrenate în război.

⁴ I. Borcea, I. Berberianu, Va suna ceasul, în „Liberalul Constanței”, an II, nr. 37 din 7 iunie 1915, p. 1.

⁵ N. Panteley-Stanciu, România și influența balcanică, în „Ecou”, an II, nr. 26 din 28 septembrie 1915, p. 1.

⁶ În 1917, cu sprijinul misiunii franceze, s-a reorganizat Biroul 2 de la Marele Stat Major (partea sedentară), cu misiuni contrainformative.

⁷ Vezi Vasile C. Metaxa, Un erou al neamului – generalul Eremia Grigorescu. Viața și opera. Omul. Militarul. Funerariile naționale, București, 1920, p. 25.

⁸ General-locotenent Ion Șuța, Infanteria română. Contribuții la istoricul armei, vol.II, De la primul război mondial până în zilele noastre, Editura Militară, București, 1982, p. 13.

⁹ Vezi pe larg, Scurtu Costin, Remus Macovei, Regimentul 34 Infanterie. De la Constanța la Kandahar, Constanța, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime, 2007.

¹⁰ La 21 februarie 1912, guvernul român a încheiat cu uzinele franceze „Creusat”, un acord pentru livrarea de baterii de artilerie (obuziere și tunuri de munte), necesare armatei române. Președintele comisiei române fusese generalul Gheorghe P. Georgescu, care decisese alegerea materialului francez, care avea calități superioare celui similar fabricat de concernul german „Krupp”. Ministrul german la București a protestat oficial, iar regele Carol I, pentru a „stinge” nemulțumirea, nu renunță la contractul cu francezii, dar îl mută pe generalul G.P. Georgescu din fruntea Inspectoratului General al Artileriei la comanda Corpului 5 armată, de la Constanța. Vezi Generalul Vasile Rudeanu, Memorii în timpuri de pace și de război, 1884-1929, București, Editura Cavallioti, 2005, pp. 42-44.

¹¹ Curs de istoria artei militare, București, editat în E.M.G., f.a., p. 154.

¹² General de divizie G.P. Georgescu, Cauzele dezastrului. Vina comandamentului. Ipoteza X. Rolul Corpului 5 Armată. Zilele cumplite de la Turtucaia, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare”, An IX, nr. 1-4 (31-34)/2006, pp. 12-13.

¹³ *Ibidem*, p. 14.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ General de divizie Ion Gâdiuță, colonel Dumitru Sava, Decizia militară. Raționamente și legitimitate, București, Editura Militară, p. 23. Apud. Ion Ionescu, Georgeta Boroandă, Marian Moșneagu, Noi contribuții la istoria marinei militare române, Constanța, Editura Muntenia&Leda, 2001, p.11.

¹⁶ Gl. Radu R. Rosetti, Mărturisiri, 1914-1919, București, Editura Modelism, 1997, p. 19.

¹⁷ *Ibidem*, p. 28.

¹⁸ Contraamiral Nicolae Negrescu, Rolul marinei în războiul pentru reîntregirea neamului și recompensa finală, icoane și documente de război [text dactilografiat, exemplar aflat în Biblioteca Muzeului Marinei Române], București, Tipografia Gutenberg, 1920, p. 27.

¹⁹ *Ibidem*, p. 32.

²⁰ Cristian Troncotă, op.cit., p. 41.

²¹ *Ibidem*. Apud. Arhiva S.R.I., Fond „Y”, Dosar nr. 20954, vol. I, f. 572 și Dosar nr. 2405, vol. I, f. 23.

²² România în războiul mondial, 1916-1919, Documente – Anexe, vol. I, București, Tipografia „Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională”, 1934, pp. 171-172.

²³ Ion Șuța, vol.II, op.cit., p. 37.

²⁴ Lt.col. D.I. Vasiliu, Fortificația Permanentă Contemporană, Cotroceni VI, București, Tipografia „Revista Geniului”, Cotroceni VI, 1934, pp. 139-191.

²⁵ Corpul 5 armată, cu Divizia 10 infanterie și Divizia 15 infanterie, a intrat în rezerva Armatei a 3-a române.

²⁶ General Radu R. Rosetti, op.cit., pp. 58-59.

²⁷ Într-un raport întocmit de generalul A.M. Zaicovskij către generalul Alexejew, se menționa: „Corpul format dintr-o Divizie de rezervă și alte unități străne în grabă, joacă rolul de reprezentant al Armatei rusești [...]. Eu înțeleg foarte bine silințele D-voastră, de a nu trimite nici o trupă pentru România. Un corp, ca acel format acum, va pune după adâncă mea convingere, într-o lumină foarte rea puterea rusească”. General G.A. Dabija, Armata română în războiul mondial (1916-1918), vol. I, București, Editura I.G.Hertz, 1934, p. 281.

²⁸ *Ibidem*, p. 173.

²⁹ *Ibidem*, p. 174.

³⁰ Jipa Rotaru, Leonida Moise, Spiridon Huchiu, Sacrificii pentru țară. Regimentul 36 infanterie „Vasile Lupu”. 90 de ani de la înființare, 1909-1999, Constanța, Editura Europolis, 1999, pp. 14-15.

³¹ Marian Moșneagu, Acțiunile flotei de operațiuni a României în Campania anului 1917, în „Analele Dobrogei”, Revistă de istorie medie, modernă și contemporană dobrogeană, Seria a treia, An II, 2019, Constanța, 2019, pp. 27-46.

³² 3 Nicolae Negrescu, Rolul Marinei în Războiul pentru Întregirea Neamului și recompensa finală (icoane și documente de război), Tipografia Gutenberg – Societate Anonimă, București, 1920, p. 200.

³³ Calitatea lucrărilor de fortificație, concepția, dar și modul de realizare au fost criticate de comandantul Capului de pod de la Turtucaia, generalul Constantin Teodorescu, în lucrarea semnată de el, Turtucaia. Studiu tactic și cauzele înfrângerii, Brașov, Tipografia „Unirea”, f. a., pp. 24-28.

³⁴ Comandantul Diviziei 17 infanterie, era generalul Constantin Teodorescu, fost profesor de geografie militară la Școala Superioară de Război din București, unde s-a dovedit a fi un bun teoretician militar român până la Primul Război Mondial. Statul major al diviziei era format doar din trei ofițeri, un maior și doi căpitani.

³⁵ Generalul Radu R. Rosetti, op.cit., p. 110.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ General Scarlat Panaitescu, op.cit., p. 14.

³⁸ *Ibidem*, p. 84.

³⁹ Generalul Gheorghe Mihail mai spune și cum au fost surprinși conștanțenii de această decizie a eșaloanelor superioare de a trimite regimentul la Turtucaia. „... au adunat cu greu tot regimentul nostru – o parte din ofițerii se aflau în București, n.n. – au trimis batalion după batalion, să treacă Dunărea”. Neculai Moghior, Ion Dănilă, Leonida Moise, General Gheorghe Mihail, Cuvânt pentru victorime, București, Editura Paideia, 2004, pp. 36-37.

⁴⁰ A.M.R., fond C.R.I., dosar nr. 809, f. 101.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Generalul Gheorghe P. Georgescu a trecut Dunărea pe un vas de spital. Acolo l-a văzut „pe lt. colonel Popescu, ajutorul de comandant al Regimentului 36 infanterie. El era întins pe o targă în nesimțire și mai avea câteva ceasuri de trăit”. Apud. General de divizie Gheorghe P. Georgescu, op.cit., p. 11.

⁴³ Arhivele Militare Române (se va cita A.M.R.), fond C.R.I., dosar nr. 809, f. 102.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ A.M.R., fond Colecția de registre istorice, dosar nr. 809, f. 103.

⁴⁶ Gl. G.A. Dabija, op.cit., p. 157.

⁴⁷ Jipa Rotaru, Leonida Moise, Spiridon Huchiu, op.cit., pp. 36-38.

⁴⁸ General Scarlat Panaitescu, op.cit., p. 14.

⁴⁹ Colonel Petre Otu, Turtucaia. Sfârșitul iluziilor. Începutul dezastrului, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române”, An IX, nr. 1-4 (31-34)/2006, p. 9.

⁵⁰ A.M.R., fond Marele Cartier General, (se va cita în continuare M.C.G.), dosar nr. 119/1916, f. 438.

⁵¹ În campania 1916-1919, 2151 de militari conștanțeni și-au pierdut viața, alți 509 fiind declarați invalizi de război.

⁵² Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța (în continuare SJAN Constanța), SJAN Constanța, fond Prefectura Constanța, dos. 29/1918-1919, f. 50.

⁵³ *Ibidem*, dos. 15/1919, f. 56.

PREZENȚA PREOȚILOR DE ARMATĂ ÎN TIMPUL CAMPANIEI MILITARE DIN TRANSILVANIA ȘI UNGARIA (1918-1920)

CONSTANTIN NEAGU *

Abstract

The terror unleashed by the Hungarian guards in the historical fortress of Alba Iulia on the supporters of the desired United Romania, carried out on December 1, 1918, led the Romanian National Council to request the military support of the government across the Carpathians. In order to restore the order and stop the atrocities, the General Headquarters ordered 2 divisions to act as an emergency in Transylvania.

Aspiring to the grandeur of the past, the Red Army of the newly born Hungarian Soviet Republic attacked the Romanian Royal Army in the spring of 1919. The latter retaliated accordingly, and following difficult and bloody confrontations with the enemy, managed to occupy Budapest and annihilate the spread of Bolshevism in Central and Eastern Europe for two decades.

10 mobilized military priests also contributed substantially to the success of the campaigns in Transylvania and Hungary. Acting in the field of religious assistance, they were of real use both to the troops, whom they guided spiritually, and to the civilian population along the bordering area of the operations (especially in Transylvania).

The most emotional and festive moment took place on the banks of the Tisza, which became the border of Great Romania, where the military priests thanked God for the victory and blessed the water of the river, which they partook together with the soldiers.

Keywords: *military priests, religious assistance, Romanian Army, military campaign, Transylvania, Hungary*

După aproximativ 53 de luni de lupte ce au atins dimensiunea apocalipticului, prima conflagrație mondială s-a încheiat la 11 noiembrie 1918, prin armistițiul semnat de către Germania în vagonul 2419 de la Compiègne¹.

Acest moment, așteptat cu febrilitate de cea mai mare parte a opiniei publice de la nivel planetar, a fost urmat însă de un adevărat război după război. Desfășurat mai ales în cursul anului 1919, sub ipostaza unor operațiuni ar-

* Preot militar drd., Universitatea Națională de Apărare „Carol I”.

mate zonale ce s-au derulat în Europa Centrală și de Est, el s-a finalizat în vara anului 1920 prin ratificarea *Tratatului de la Trianon*.

În această nouă stare de beligeranță a fost angrenată și România, care, înconjurată de forțe ostile unirii și existenței sale statale, a fost nevoită să apere cu arma în mână decizia fiilor ei din provinciile istorice de a face Țara Mamă „dodoloață”².

Noua oportunitate apărută la orizont, coroborată cu *Proclamația către români* a generalului Henri Mathias Berthelot, în care sublinia necesitatea imperioasă a continuării angajării noastre în luptă de partea Aliaților³, a redimensionat decizia factorilor politico-militari în direcția remobilizării Armatei Române și a reintrării acesteia în război.

Din cauza terorii exercitate de gărzile naționale ungare împotriva ardelenilor, la solicitarea Consiliului Național Român Central adresată Guvernului de la Iași, Divizia 7 Infanterie, comandată de generalul Traian Moșoiu, și Divizia 1 Vânători, comandată de generalul Aristide Lecca, au primit ordinul să treacă rapid Munții Carpați. Cu o zi înainte ca operațiunile militare ale Primului Război Mondial să se fi încheiat, la 10/23 noiembrie 1918 primele avangărzi ale Armatei Române au trecut vechea frontieră, în zona Ghimeș-Palanca și Prisăceni-Tulgheș⁴.

Pentru a liniști starea de spirit din Transilvania, generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Cartier General, a adresat o primă proclamație către locuitorii provinciei, în care menționa obiectivele prezenței militare românești: garantarea libertății depline a tuturor, fără deosebire de neam și de lege, precum și apărarea vieții și a bunurilor materiale deținute de aceștia⁵.

Până la sfârșitul lunii noiembrie, trupele române au atins aliniamentul râului Mureș, stabilit arbitrar prin *Convenția Militară și Armistițiul de la Belgrad din 31 octombrie/13 noiembrie 1918*⁶.

Contestând rezoluția Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, ce a proclamat la 18 no-

ieembrie/1 decembrie 1918 unirea Transilvaniei, Maramureșului, Sătmarului, Crișanei și Banatului cu Patria-Mamă⁷, guvernanții maghiari au refuzat să își retragă trupele din teritoriile rămase sub administrația lor și i-au arestat și persecutat pe membrii delegațiilor participante la actul politic unionist. În replică, forțele române au inițiat acțiuni de luptă și au reușit să ajungă pe aliniamentul Satu Mare-Sălaj-Bihor-Arad⁸.

Pe fondul continuării atrocităților comise de către armata și gărzile naționale maghiare și al înmulțirii incidentelor produse în zona de demarcație, Consiliul Militar Interaliat de la Versailles a impus obligația retragerii acestora, în termen de 10 zile, dincolo de linia Satu Mare-Carei-Oradea-Salonta-Arad, începând cu 10/23 martie 1919⁹.

Refuzând să respecte aceste cerințe, guvernul de stânga controlat de către Béla Kun, un colaborator apropiat al lui V.I. Lenin, a proclamat la 21 martie 1919 nașterea Republicii Sovietice Ungare. Din dorința de a reconstitui granițele maxime de altă dată ale statului maghiar și bazându-se pe promisiunea unui suport militar venit din partea Armatei Roșii ruse, noul lider de la Budapesta visa la un atac multiplu împotriva României. Cu toate că planul acțiunii în tandem a devenit irealizabil, Armata Ungară a avut capacitatea să concentreze 7 divizii și o brigadă (56.125 de oameni, cu 137 de tunuri și 5 trenuri blindate) și a trecut la ofensivă în noaptea de 15/16 aprilie 1919, pe un front de 200 km la est de Tisa.

Având la dispoziție 4 divizii de infanterie, 1 de cavalerie, 2 de vânători și Detașamentul „General Marcel Olteanu”, comandate de generalul Gheorghe Mărdărescu, Armata Română (totalizând circa 64.000 de ostași) a contraatacat vertiginos și, după două săptămâni de lupte grele și mari pierderi umane, a ajuns la 1 mai 1919 pe malul stâng al Tisei¹⁰. În noul context creat, România a fost somată de către Consiliul Suprem Interaliat să nu treacă râul și să evite să pătrundă pe teritoriul Ungariei¹¹.

Decorarea generalului Gheorghe Mărdărescu de către Regele Ferdinand, 1919

În ciuda faptului că la 2 mai 1919 guvernul Béla Kun a cerut armistițiul, în noaptea de 19/20 iulie 1919 trupele ungare au reluat ofensiva la est de Tisa și până la 24 iulie 1919 au ajuns la Oradea¹².

După o săptămână de confruntări teribile cu inamicul și fără să mai aștepte aprobarea Consiliului Suprem Interaliat, trupele noastre au reușit să reocupe pozițiile pierdute anterior, iar pe 30 iulie 1919 au trecut Tisa, în prezența regelui Ferdinand I și a reginei Maria. De asemenea, în condițiile degringoladei defensive maghiare, majoritatea structurilor militare române, implicate în conflict, au izbutit ca, până la 2 august 1919, să își instaleze dispozitivul la vest de aliniamentul râului.

În dulcele nostru stil autohton, gestul îndrăzneț al generalului Gheorghe Rusescu de a intra la 3 august în Budapesta, în fruntea primelor escadroane ale Brigăzii 3 Roșiori, a fost sancționat disciplinar de către generalul

Gheorghe Mărdărescu, pe considerentul că i-a fost eclipsată aureola meritocrației personale. Pentru posteritate a primit consacrare istorică ziua următoare, când accedea în oraș trupele Diviziei 1 Vânători, având bucuria și onoarea de a defila, într-un cadru oficial, pe bulevardul Andrassy¹³.

Ca un act de reparație morală, celebra opincă arborată deasupra Parlamentului Ungariei de un soldat român¹⁴ a devenit imaginea simbolică a revanșei pentru ocuparea Bucureștiului de către Puterile Centrale, în 1916, dar și efigia victoriei României în Războiul pentru Întregire Națională.

După restabilirea ordinii în capitala vecinului nostru nord-vestic, începând cu data de 16 noiembrie 1919 Armata Română a predat orașul Comisiei Militare Interaliat și autorităților locale și a defluit spre țară până la 30 martie 1920¹⁵.

Fără nici un dubiu, succesul politico-militar al Campaniei din 1918-1919 a reprezentat un element esențial în ecuația apărării României Mari, la pachet cu protejarea Europei de bolșevism, și a consfințit unirea de facto, realizată de jure la 1 decembrie 1918¹⁶.

Radiografia reușitelor operaționale românești, menționate în rândurile de mai sus, nu ar fi însă completă fără a lua în calcul și contribuția substanțială a corpului clerical mobilizat. În această nouă campanie, desfășurată în Transilvania și Ungaria, trupele române au fost îndrumate spiritual și moral de 10 confesori militari, trei dintre fiind în mod simbolic ardeleni¹⁷.

Conform unui raport de activitate, întocmit la 2 aprilie 1919, pe baza *Ordinului nr. 540 din 28 februarie 1919* al Serviciului Religios al Armatei, preotul Ilarion Dodu, confesorul Regimentului VI Tecuci numărul 24, informa că a fost mobilizat în respectiva campanie în ziua de 1 iunie 1918. Misiunea de se proiecta împreună cu păstoriții săi în Transilvania a fost trasată la 17 decembrie, același an, prima sa grijă fiind aceea de a cunoaște pe fiecare soldat în parte și starea lui sufletească.

Cu ocazia Postului Nașterii Domnului a anului 1918 a mărturisit și împărtășit trupa pregătind-o, din punct de vedere spiritual, pentru planificata intervenție militară pe teritoriul mult încercat al Ardealului. La 23 decembrie a ajuns împreună cu regimentul său la Alba Iulia, fiind primiți cu dragoste de populația locală care, în semn de apreciere și recunoștință, le-a oferit un brad de Crăciun.

În ajunul mării sărbători creștine (24 decembrie 1918) preotul le-a facilitat păstoriților săi înrolați bucuria tradiționalului obicei ortodox de a săruta icoana praznicului împărătesc de a doua zi. Pentru a da și mai multă strălucire activității, confesorul militar a vorbit în fața trupei, încartiruite în cazarma orașului Marii Uniri, despre însemnătatea duhovnicească a momentului și le-a reamintit despre frumoasa misiune ce o aveau de îndeplinit în cetatea marelii voievod Mihai Viteazul, de care trebuiau să se arate demni.

Cu ocazia împlinirii a 40 de zile de la moartea stegarului Ion Arion¹⁸, primul martir al Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, la 30 decembrie 1918 a slujit un parastas și a ținut o cuvântare la biserica din Maieri, în cimitirul căreia eroul își doarme somnul de veci. În vârstă de numai 24 de ani, aspirantul la emancipare națională a fost ucis în gara Teiuș, de către un soldat maghiar, în timp ce flutura steagul tricolor cu care se îndrepta spre Alba Iulia¹⁹.

Din cauză că ungurii și secuii au început să atace cu forțe armate trupele române dislocate în Ardeal, la 10/23 februarie/1919 regimentul său a primit ordin de la autoritățile noastre militare să ocupe zona limitrofă liniei de demarcație. Conform celor raportate de către duhovnicul militar, starea sufletească a trupei era una cât se poate de bună, singura nemulțumire fiind provocată de prea puțina cantitatea de alimente alocată prin norma de hrană, în special mămăligă, limitată la 500 de grame pe zi.

În toate cuvântările susținute în duminici și sărbători le-a evidențiat soldaților legăturile de sânge dintre ei și transilvăneni, precum și sarcina ce le revenea de a-i apăra²⁰.

Prin intermediul raportului său de activitate, întocmit la 3 aprilie 1919, preotul căpitan P. Petroșanu, confesorul Regimentului 4 Vânători, informa Serviciul Religios al Armatei că a ținut în fața ofițerilor și a soldaților Batalionului al 2-lea o primă conferință având ca subiect *Nașterea poporului românesc și cauzele pentru care poporul nostru s-a găsit în decursul atâtor veacuri sub stăpâniri străine*, insistând asupra datoriei armatei noastre de a intra din nou în război pentru a reîntregi moștenirea strămoșească²¹.

O sinteză a activității de asistență religioasă desfășurată pe pământ ardelenesc se regăsește și într-un raport, datat 1/14 aprilie 1919, adresat eșalonului superior al clerului militar de către arhimandritul Iustin Șerbănescu, de la Ambulanța Diviziei 2 Vânători.

Potrivit agendei sale de lucru, în data de 17 februarie 1919 a oficiat la Orăștie un parastas pentru eroi, ocazie în care a ținut și o cuvântare. Textul acesteia împreună cu o rugăciune, alcătuită de el și rostită la depunerea jurământului de către ofițerii ardeleni în ziua de 12/25 martie, au fost trimise spre edificare Serviciului Religios din Marele Cartier General.

În cursul lunii martie a anului 1919 a oficiat servicii religioase bolnavilor internați în spitalele militare și a avut bucuria slujirii în sobor cu frații preoți ardeleni. Luând pulsul moralului trupe, concluziona că „putem să ne mândrim cu ostașii noștri viteji, buni și credincioși patriei, regelui nostru și șefilor și conta pe cinstea lor”.

La 30 martie/12 aprilie 1919, distinsul prelat i-a botezat creștin ortodox pe soldații Moise Chiva și Lupu Herșcovici din Bateria 4/2 Munte, de religie mozaică. Neofiii au fost numiți Ștefan și Grigore, după onomasticonul nașilor, locotenent-colonel medic Ștefan Georgescu și căpitan Grigore Stavarache, iar ca act doveditor li s-a eliberat un certificat de botez.

Vrednicul părinte arhimandrit ne oferă știri la fel de relevante și în legătură cu starea de spirit a populației locale, corelată cu misiunea Armatei Române pe meleagurile transilvane: „Poporul român aici e foarte însuflețit și plin de entuziasm. Pe ostași îi onorează și li se închină că au scăpat din lanțurile robiei. Totul merge bine și cu progres”²².

La 1 mai 1919, confesorul Iustin Șerbănescu raporta din nou Serviciului Religios al Armatei că a serbat Ziua Sfintei Învierii în satul Boroș Sebeș. Din cauza faptului că trupele noastre se aflau angajate în luptă, a avut puțini participanți la slujbă, în frunte cu generalul Gheorghe Dabija și corpul ofițeresc al comandamentului²³.

Într-un raport din 3 aprilie 1919, preotul militar M. Brăescu de la Regimentul 10 Putna Infanterie ne oferă o oglindă a pastorației sale, din timpul celei de-a doua campanii a Armatei Române în Transilvania. Din cuprinsul acestuia reiese că regimentul din care făcea parte a fost cel dintâi care a dat piept cu inamicul și a rămas în continuu pe poziție.

Lista cuvântărilor rostite în luna martie 1919 de către preotul raportor, în fața păstoriiților săi militari, ne suscită în mod special atenția mai ales prin abordarea următoarelor teme: *Datoriile față de suflet, paralel cu datoriile față de patrie, Recunoștința patriei față de vitejii ei în legătură cu împărțirea pământului și votul unic și Pregătirea sufletului pentru Învierea Domnului, paralel cu pregătirea sentimentului național pentru Învierea Neamului Românesc.*

Pe lângă asistența religioasă asigurată trupe, confesorul militar a oficiat suplimentar servicii cultice, zilnice și gratuite, locuitorilor din localitățile Bologa, Poieni și Sebeșul Mureș, aflate în zona de operații și neutră, preoții acestora refugiindu-se din cauza amenințărilor războiului²⁴.

Din raportul înaintat de către părintele confesor Iosif Comănescu, de la Regimentul 2 Vânători „Regina Elisabeta”, protoiereului Armatei, Constantin Nazarie, reiese că ordinul de plecare către Ardeal a comunității militare pe care o păstora a produs în sufletele ofițerilor și soldaților „un entuziasm mult mai puternic ca la primul avânt peste Carpați”.

În cursul călătoriei cu trenul spre pământ transilvan, ce a avut loc în plină iarnă, a desfășurat ad-hoc pregătiri de comandament cu ofițerii cărora le-a vorbit *Despre luptele românilor împotriva ungarilor, De câte ori ne au trădat Habsburgii?, Dorințele și suferințele acestui neam, Cum își închipuie Ardealul, armata mântuitoare?*

Succesiv, le-a explicat soldaților *Procesul de maghiarizare la care a fost supusă sistematic populația majoritar românească transilvăneană, Despre introducerea limbii ungurești în școli și biserici, Despre martirii noștri morți și întemnițați de autoritățile dualiste ș.a.*

A slujit Sfânta Liturghie și alte servicii religioase ocazionale la Deva, Dobra și Orăștie, până la linia cea mai înaintată de operațiuni. În Postul Sfințelor Paști a anului 1919 a ținut conferințe cu tematică religioasă-morală și

patriotică pe companii și s-a preocupat de spovedirea și împărțirea efectivele acestora.

De asemenea, i-a însoțit pe soldați la exercițiile de tragere și în posturi, adresându-le cuvinte de îmbărbătare și îndemnându-i la îndeplinirea ordinelor primite și la menținerea disciplinei militare. Ca un adevărat ofițer de CIMIC²⁵, a reușit să construiască punți de „încredere și iubire” între societatea civilă și armată.

În cuvinte alese și cordiale, nu uită să mulțumească divinității și persoanelor în drept care l-au sprijinit în nobila sa misiune de preot al Armatei Române și creștine în Marele Război pentru Întregirea Neamului Românesc²⁶.

Din cuprinsul raportului de activitate, întocmit la 28 martie/10 aprilie 1919 de preotul militar Constantin Cârlan, confesorul Regimentului 11 Infanterie Siret, reiese că a fost cantonat împreună cu trupa în trei sate ardeleni, unde a avut posibilitatea ca, duminical, să officieze Sfânta Liturghie împreună cu preoții localnici.

Datorită penuriei de cărți de rugăciune a reușit să achiziționeze câteva, editate de Tipografia Arhidiecezană din Sibiu, pe care le-a distribuit soldaților. Tot el a avut inițiativa ca ei să aibă la dispoziție și să lectureze textele referitoare la Pătimirile Mântuitorului, în relatarea celor patru evangheliști, considerându-le de mare folos „pentru îmbărbătarea și rezistarea (reziliența, n.n.) soldaților la atâtea suferințe pe care le îndură în vremuri ca acestea”²⁷.

Aflându-se în cantonament cu trupa în satele românești unite cu Biserica Romei i-a solicitat un punct de vedere șefului Serviciului Religios al Armatei, Constantin Nazarie, despre posibilitate unei slujiri ecumeniste cu preotul greco-catolic al locului. La această dilemă a sa i s-a dat un răspuns în următoarea manieră: „Va evita orice serviciu care nu conchide (concordă, n.n.) cu ordinea dogmatică și canonică din Biserica noastră”²⁸.

Cu părere de rău, nu a putut oficia Slujba Sfintei Învieri a Mântuitorului din anul 1919, întrucât regimentul pe care îl păstora se afla în marș forțat. În compensație, într-una din zi-

lele imediat următoare Sfintelor Paști (23 mai 1919) a participat la serviciul divin ce a avut loc în catedrala ortodoxă din Oradea Mare²⁹. Cu această ocazie festivă, reprezentanții armatei și familia regală, prezenți la slujbă, au fost salutați de arhimandritul Roman Ciorogariu, vicar eparhial și viitor episcop al Oradiei³⁰.

Informații deosebit de utile descoperim și în legătură cu activitatea preotului I. A. Chirică, de la Brigada 2 Roșiori, care raporta la 26 mai 1919 că a susținut mici conferințe ostașilor despre cultura pământului, creșterea vitelor, pomicultura și modul în care se făcea împrietărirea. A participat alături de tovarășii săi de arme la luptele de la Ochiovița, Ghiontetec, Mátészalka și Mándok, pe malul Tisei³¹.

De la preotul Inocențiu Ștefănescu aflăm că într-o bisericuță din Sighișoara, împodobiță cu tricolorul, a oficiat un Tedeum la care au participat generalul M. Olteanu, întregul corp ofițeresc și trupa. Confesorul militar s-a adresat auditoriului, făcând să vibreze în el sentimentul național. A strigat de trei ori Trăiască România Mare!, apoi s-a cântat *Deșteaptă-te, române!* Cu această ocazie, a lansat o subscripție pentru construirea unui lăcaș de cult ortodox, mai spațios, la care întreaga suflare militară a contribuit cu suma de 1.000 de lei.

A constatat cu satisfacție că propaganda bolșevică promovată de inamic, în scopul ademenirii ostașilor români, nu a avut sorți de izbândă³².

Din raportul înaintat Serviciului Religios al Armatei, la 2 octombrie 1919, de Gheorghe Ionescu, preotul Regimentului 15 Suceava, aflăm că, trupa fiind poziționată în localitatea Careii Mari, confesorul a oficiat din „binecuvântate pricini” Slujba Învierii începând cu ora 11.00 dimineața, iar în cuvântul pascal rostit a asociat Învierea Mântuitorului cu învierea neamului nostru românesc.

Clericul referent mai consemna faptul că a participat la acțiunea militară ofensivă a regimentului său, împotriva pozițiilor maghiare, din luna aprilie a anului 1919, dând sfaturi

și îmbărbătând, aflându-se în permanență în situații care-i puteau periclita viața. Atitudinea sa curajoasă a fost remarcată de către comandantul său nemijlocit, care l-a propus spre a fi decorat cu Ordinul Militar „Steaua României”, clasa a V-a.

Ne reține în mod special atenția și Slujba Agheasmei pe care a oficiat-o pe malul Tisei, în ziua de vineri, 2 mai 1919, când le-a vorbit camarazilor în termeni foarte elogioși despre măreția acelei zile dorită de strămoșii noștri „când oastea românească biruitoare stăpânește de la Nistru până la Tisa”. Pătruși de sublimul acelor momente, militarii au luat apă din râu pentru a o păstra ca pe un lucru sfânt³³.

La rândul său, preotul căpitan Iosif Comănescu al Regimentului 2 Vânători „Regina Elisabeta” informa într-un raport, ce cuprindea perioada 27 martie – 6 august 1919, că în timpul Sfințelor Pătimiri și a Învierii Domnului ungurii au refuzat propunerea de a se retrage pe linia demarcațională etnografică a Tisei, declarându-ne oficial război. În condițiile în care regimentul primise ordinul ofensivei generale pentru noaptea de 16 aprilie din Săptămâna Pătimirilor, preotul militar s-a aflat în mijlocul ofițerilor și al ostașilor.

Din raportarea sa mai transpare mesajul că efortul fizic depus în această campanie militară de către Armata Română, la care se adăugau condițiile meteorologice vitrege și infrastructura deficitară, au fost estompate de starea de exaltare a populației românești din satele eliberate. „Toată această distanță de peste 400 de kilometri, a fost făcută pe jos, pe un timp ploios și friguros, pe drumuri de câmp pline de bălți și noroaie fără timp de repaus. Deși oboșiți, pe măsură ce ocupam satele românești și vedeam fâlfâind mândrul nostru tricolor ce apărea pe ferestre, la turnurile bisericilor înălțat deodată cu sosirea noastră de către frații noștri eliberați, care, plângând de bucurie, ne ieșeau în cale cu femeii și cu copiii, îmbrățișând și sărutând pe ofițerii și soldații pe care nu i-au mai văzut niciodată până acum, făceau ca ostenelele marșurilor forțate să dispară”.

Cel mai emoționant și mult așteptat moment, devenit o adevărată zi de sărbătoare, s-a consumat pe malul râului Tisa: „Ajunși la Tisa, cea mai arzătoare dorință a noastră a fost să aducem, mulțumită lui Dumnezeu Domnului Cel tare și mare în războaie pentru izbânda armelor și dezrobirea tuturor fraților noștri. Am făcut slujbă religioasă la 4 mai, pe țărmurile Tisei, la Batalionul I și Batalionul II, făcând sfințirea apei cu apă din Tisa, cu care ne-am cuminecat (împărțășit, n.n.) pe rând și am înmuiat sfânta cruce a ortodoxiei noastre în Tisa, sfințind și pecetluind pe veci acest fluviu de hotar al Țării Românești...”³⁴.

Întrucât regimentul la care activa a luat mulți prizonieri inamici, preotul militar amintit a servit și ca translator pentru limbile maghiară și germană, în timpul interogatoriului luat acestora.

Duminică, 25 mai 1919, ora 14.00, a avut privilegiul să participe la vizita regelui Ferdinand I și a reginei Maria în Careii Mari, unde au fost întâmpinați de către oficialitățile militare și civile, dar și de o imensă suflare românească³⁵.

Ziua de 21 iulie a rămas în memoria sa ca o zi de mare luptă, ce a început la ora 3.00 dimineața cu un violent bombardament de artilerie și a continuat până seara la ora 22.00. Conform opiniei sale, era încercarea supremă a Armatei Roșii maghiare de a traversa Tisa cu intenția de a trece Ardealul „prin foc și sa-bie” și de a ocupa Bucureștiul. Regimentul său, cu toate că avea un efectiv redus de ofițeri și soldați, într-un elan de vitejie extraordinară, ce rememora amintirea luptelor de la Mărăști și Mărășești, a contraatacat, deschizându-și calea printr-o sângeroasă luptă la baionetă. Acțiunea militară desfășurată de ostașii români a produs spaimă și groază în liniile inamice, care au fost nevoite să se retragă în debandadă³⁶.

Despre suportul asistenței religioase în sprijinul operațiunilor desfășurate de armata noastră pe teritoriul Ungariei, în vederea apărării granițelor României Mari și a anihilării propagării pericolului bolșevic asupra țării

noastre și a Europei, ne-au lăsat însemnări extraordinar de captivante și unii preoții militari mobilizați. De exemplu, arhimandritul Iustin Șerbănescu, confesorul Diviziei 2 Vânători, raporta protoierului militar Constantin Nazarie că ziua Sfântului Mare Mucenic Gheorghe (23 aprilie 1919) a serbat-o cu mare fast în piața publică din orașul Békéscsaba, unde respectabilul prelat a ținut o scurtă cuvântare ocazională în prezența unui grup restrâns de creștini români, majoritatea participanților fiind unguri și slovaci. Din relatarea preotului de armată mai reiese că aceștia din urmă erau recunoscători pentru că „au fost scăpați din mâinile bolșevismului”. O altă cuvântare a fost rostită de reputatul duhovnic militar în ziua de 8 mai 1919, cu ocazia înmormântării soldatului erou Gheorghe Covan, din Regimentul 3 Vânători, rănit în lupta de la Tisa³⁷.

Confesorul Diviziei 2 Vânători mai comunica la 1 august 1919, din Ungaria, că în ziua de 26 iulie a înmormântat la gara Pispoc mai mulți soldați veniți cu trenul sanitar pe front, la slujba de prohodire a acestora participând și generalul Ștefan Holban.

Tot el a avut deosebita onoare de a sfinți podul de vase de peste Tisa, construit în zona Kisköre, și de a binecuvânta Grupul „General Holban” și Grupul „General Moșoiu”, ce au trecut peste el la 30 iulie 1919.

O zi memorabilă în activitatea sa de confesor militar a fost și cea de 31 iulie 1919, când a avut deosebita onoare să-i binecuvânteze pe regele Ferdinand I și pe regina Maria, sosiți pentru a asista la trecerea faimosului râu de către militarii din Divizia 2 Cavalerie.

Din momentul sosirii la Budapesta (6 august 1919), s-a ocupat în mod deosebit de „opera de mângâiere a ostașilor suferinzi”, aflați prin spitalele din capitala ungară, împărțindu-le cărți religioase³⁸.

Conform unui alt raport de activitate, trimis de către arhimandritul Iustin Șerbănescu către Serviciul Religios al Armatei, la 3 septembrie 1919, în ziua sărbătorii Adormirii Maicii Dom-

nului (15 august), ce coincidea și cu onomastica reginei Maria, a oficiat un serviciu religios în localitatea Pesta Mica (Kiss Pest), cu mare fast și sobor de preoți militari. Cu acest prilej distinsul prelat a alcătuit o nouă rugăciune, pe care a rostit-o în contextul respectiv³⁹.

În ziua de 3 mai 1919, preotul C.M. Popescu, ce activa la Brigada 3 Roșiori, împreună cu un preot din Regat și cu un altul din Ardeal a săvârșit într-o piață și în fața tuturor trupelor din garnizoană, un parastas pentru odihna sufletelor ostașilor căzuți pe câmpul de luptă din cuprinsul Transilvaniei. Solemnitatea a continuat cu oficiere unui Tedeum de mulțumire „cătrecel Prea Înalt, pentru că i-a ajutat să ajungă cu mare izbândă la minunatul râu Tisa, ținta finală a tuturor visurilor noastre naționale, loc sfânt de dumnezeiesc pelerinaj”.

Aflat la un moment dat în zona orașului Gyula, același cleric solicita protoieriei militare, la 4 iunie 1919, trimiterea de broșuri care să conțină rugăciuni și cântece naționale, în vederea dezvoltării gustului pentru lectură în rândul soldaților⁴⁰.

Referitor la misiunea îndeplinită în Ungaria, preotul iconom D. Patriche, de la Regimentul 27 infanterie Bacău, raporta că a oficiat Sfânta Liturghie în fiecare zi de sărbătoare într-una din bisericile catolice, deoarece nu se afla în zona de operații nici una ortodoxă românească. Spovedind și împărțind câte o companie, le-a oferit militarilor sfaturi conexe săvârșirii acestor Sfinte Taine, insistând foarte mult asupra ideilor bolnăvicioase ale bolșevismului, a furturilor și a înjurăturilor și îndemnându-i să fie demni de numele de creștini și de români ce le poartă, mai ales în acele „momente de mărire ale neamului nostru”.

Obținând aprobarea comandanților de batalioane, i-a spovedit și pe soldații catolici, rațiunea pentru care a depășit niște frontiere profesionale fiind următoarea: „M-am temut fiind pe teritoriul străin, ca (prelatul catolic al bisericii la care s-ar fi putut confesa, n.n.) să nu ademenească pe acești soldați prin manoperele (manipulările, n.n.) sale”.

În ziua de 11 august, a săvârșit un Tedeum cu ocazia aniversării zilei de naștere a regelui Ferdinand I, iar la 15 august a oficiat un parastas, în prezența ofițerilor, pentru a marca împlinirea a trei ani de la intrarea României în război⁴¹.

Preotul D. Patriche mai raporta la 30 septembrie 1919 că, având aprobarea comandantilor, a susținut o serie de conferințe pe batalioane în satul Rákoskeresztúr, unde se afla regimentul în repaus. Din lista extrem de consistentă a subiectelor tratate ne reținem în mod deosebit atenția următoarele: *Despre patrie, Exemple de eroism și abnegație luate din Sfânta Scriptură și istoria noastră națională, Devotamentul ce-l cere de la noi patria, Datoria de creștin și ostași ai neamului în aceste zile de glorie, Bolșevismul, Respectul și ajutorul care trebuie dat familiilor eroilor ce s-au sacrificat pentru fericirea noastră și a neamului ș.a.*

Odată cu sosirea în orașul Budapesta, regimentul fiind zi și noapte în patrule și batalioanele fiind poziționate la mari distanțe între ele, s-a rezumat la a oficia serviciul Sfințirii apei și un Tedeum de mulțumire în ziua de 27 septembrie 1919 la Batalioanele 1 și 3, iar pe 28 septembrie la Batalionul 2⁴².

La 23 septembrie 1919, iconomul Ion Godescu, preotul Regimentului 2 Vânători, informa eșalonul superior că a luat parte la marșuri fulgerătoare și istovitoare și a ajuns la 22 mai 1919 în localitatea Szentes, din apropierea râului Tisa, „curățând pământul străbun de neghina cea roșie a bolșevismului”. Alături de structura militară aflată în aria sa de responsabilitate a rămas la Gyula, reședința comitatului Bikoș, până la 17 iulie, când a început „sângerosul episod care s-a finalizat cu intrarea în Budapesta, la 4 august 1919”.

Părintele nu omite să amintească și despre onoarea încredințată regimentului său de a intra cel dintâi în capitala maghiară „în centrul acestui modern, acum sărac și trist oraș”.

În partea de final a raportului său, privitor la activitatea desfășurată în Ungaria, pot fi descoperite câteva observații personale

foarte pertinente despre rolul confesorului militar în mijlocul trupei: „...Pentru formarea, menținerea și mărirea spiritului de disciplină și rezistență neînvinșă a soldatului, preotul își are rostul său într-atât de mare măsură, cum nu știu cine altul ar mai avea. Chiar admițând că preotul nu ar avea destulă îndemânare pentru a ști să ușureze greutățile inevitabile ce se ivesc la tot pasul, în astfel de împrejurări chiar numai prezența acestui mijlocitor între cer și pământ în imediata apropiere a trupei înseamnă suportarea veselă a tuturor oboselilor și înfruntarea plină de curaj a tuturor pericolelor și chiar a morții din timpurile de restriște, lucruri pe care preotul adeseori le plătește cu sănătatea și chiar cu viața sa”.

Pe numele său a fost eliberat și un certificat medical de către doctorul căpitan M. Grun, medicul șef al Regimentului 1 Vânători „Regele Ferdinand I”, la 5 septembrie 1919, în localitatea Nagykovács, problemele sale de sănătate fiind cauzate de adaptare grea la viața de mobilizat⁴³.

Un alt preot care s-a făcut remarcant prin activitatea desfășurată în această campanie a fost Gheorghe Ionescu, de la Regimentul 16 Suceava. Acesta făcea cunoscut protoieriei militare că în cadrul cuvântărilor ținute trupei în luna august a anului 1919 a insistat foarte mult asupra conduitei pe care trebuia să o aibă soldatul român în Ungaria, cu referire mai ales la evitarea furtului. Mai nota cu satisfacție că atât sfaturile sale cât și ordinele comandantului au avut ca rezultat comportamentul demn al regimentului și evitarea oricărei reclamații din partea localnicilor maghiari.

Până în ziua de 12 septembrie acesta a avut garnizoana în satul Isaszeg, situat la 30 de kilometri de Budapesta, iar începând cu data menționată a cantonat în capitala ungară. Din cauza absenței unei biserici ortodoxe în zonă, serviciile religioase s-au desfășurat în curtea cazarmii, unde era încartiruită trupa.

Confesorul mai semnala și faptul că era de maximă importanță ca fiecare unitate, unde exista preot militar, să fie înzestrată cu logistica

necesară efectuării Sfintei Liturghii, inclusiv cu un altar mobil, așa după cum văzuseră la omologiile săi din Armata Rusă sau Habsburgică. Menționa că în Ungaria a putut sluji Sfânta Liturghie doar de două ori și după procurarea cu foarte mare greutate a celor necesare cultului⁴⁴.

În concluzie, așa după cum s-a întâmplat pe întreaga durată a Marelui Război de Întregire a țării, trupele române au fost însoțite și în campaniile din Transilvania și Ungaria de preoți de armată. Eforturile depuse de aceștia în domeniul asistenței religioase, direcționate în principal către trupele proprii și în plan secundar către populația civilă din zona limitrofă operațiilor militare (îndeosebi în Ardeal), ne sunt cunoscute datorită consemnărilor acestora în scris. Multe dintre ele au fost immortalizate cu un deosebit talent literar, fie pe filele rapoartelor de activitate, trimise periodic Serviciului Religios de pe lângă Marele Cartier General, sau în jurnalele de campanie, așa cum a fost cazul preotului Ioan Dăncilă, ajuns în perioada interbelică protoiereu al Armatei Române⁴⁵.

NOTE

¹ <https://historia.ro/sectiune/general/un-preludiu-al-pacii-armistitiul-din-11-noiembrie-584906.html>, accesat la 20.05.2021.

² Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *Campania armatei române din 1918-1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994.

³ Valeriu Avram, *Aeronautica Română în Războiul de Întregire Națională (1916-1919)*, Editura Militară, București, 2012, pp. 360-361.

⁴ Jănel Tănase, *Armata română în campania de limitare și lichidare a expansionismului bolșevic din Estul și Centrul Europei. Divizia 6 Infanterie Focșani în apărarea României Mari*, în „Polis” volum VII, nr. 2 (24)/2019, p. 125.

⁵ Cornel Grad, *Contribuția armatei române la preluarea puterii politico-administrative în Transilvania. Primele măsuri* (noiembrie 1918-aprilie 1919), în „Revista de Administrație Publică și Politici Sociale”, nr. 4(5)/2010, pp. 54-55.

⁶ *Ibidem*, p. 53.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Dumitru Preda, *Acțiune politică și diplomatică în apărarea unirii românilor. De la starea conflictuală la războiul româno-ungar (noiembrie 1918-aprilie 1919)*, în „Polis” volum VII, nr. 2 (24)/2019, p. 43.

⁹ Jănel Tănase, *art. cit.*, pp.126-127.

¹⁰ *Ibidem*, p. 127.

¹¹ *Ibidem*, p. 128.

¹² *Istoria Militară a Românilor*, vol. 2, Editura Militară, București, 1992, p. 149.

¹³ <https://mvu.ro/razboiul-de-dupa-marele-razboi-campania-din-ungaria-din-1919/>, accesat la 25.05.2021.

¹⁴ <https://historia.ro/sectiune/general/1919-cum-au-agatat-soldatii-romani-opinca-pe-586752.html>, accesat la 25.05.2021.

¹⁵ <http://www.romania-actualitati.ro/in-apararea-romaniei-mari-campania-din-ungaria-1919-129648>, accesat la 20.05.2021.

¹⁶ Ioan Țepelea, *1919. O campanie pentru liniștea Europei*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1995.

¹⁷ Cercetător științific III dr. Mircea-Gheorghe Abrudan, „În luptă cu bolșevismul” – *Memoriile preotului militar Ioan Dăncilă despre Campania Armatei Române în Ungaria*, în „Misiunea”, nr 1 (6)/2019, p. 166.

¹⁸ Arhivele Militare Naționale Române (în continuare AMNR), Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, f. 15.

¹⁹ <https://opiniatransilvana.ro/stegarul-marii-uniri-ion-arion-primul-martir-al-unirii-din-1918-ucis-in-gara-din-teius-in-timp-ce-flutura-steagul-tricolor/>, accesat la 05.05.2021.

²⁰ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff. 15-17.

²¹ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, f. 18.

²² AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff. 20-21.

²³ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff. 71-72.

²⁴ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, f. 10.

²⁵ Civilian Military Cooperation – Activități desfășurate în domeniul cooperării civili militari.

²⁶ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff. 28-29.

²⁷ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, f. 34.

²⁸ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, f. 36.

²⁹ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, f. 50.

³⁰ <https://basilica.ro/documentar-100-de-ani-de-la-reinfiintarea-episcopiei-oradiei/>, accesat la 06.05.2021.

³¹ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, f. 86.

³² AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff. 141-144.

³³ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff. 187-193.

³⁴ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff. 197-198.

³⁵ <https://www.buletindecarei.ro/2019/05/100-de-ani-de-la-vizita-regelui-ferdinand-intregitorul-la-carei-manifestare-expozitionala.html>, accesat la 07.05.2021.

³⁶ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff. 198-201.

³⁷ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff. 72, 75-76.

³⁸ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, f. 151.

³⁹ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff.154-155.

⁴⁰ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, f. 94.

⁴¹ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff.152-153.

⁴² AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff.185-186.

⁴³ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, ff.179-181.

⁴⁴ AMNR, Fond Marele Cartier General, Serviciul Religios, dosar 4, f. 193.

⁴⁵ Vezi Cercetător științific III dr. Mircea-Gheorghe Abrudan, *art cit.*, pp. 164-176.

ISTORIE CONTEMPORANĂ

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL – INVADAREA FRANȚEI. OPERAȚIA „FALL GELB”

GEORGE-VALENTIN RADU *

Abstract

The Second World War was a global confrontation of unparalleled complexity. Understandably, the plans, strategies and courses of action of the commanders involved in the war were put under intense scrutiny. Every single event generated a lot of lessons on how to achieve success in battle. But one, embodied by the Fall-Gelb Plan, was about to prove itself as one of the best offensive plans in the whole history. The paper presents in a brief manner how some decisions could easily lead to success despite difficult circumstances.

Keywords: *war, approach, lessons learned, enemies, strategy, blitzkrieg*

Introducere

Al Doilea Război Mondial a fost un război global, caracterizat de o complexitate aparte. El a implicat majoritatea țărilor lumii – inclusiv toate marile puteri – care au format două alianțe militare opuse: Aliații și Axa. A fost cel mai răsunător război din istorie și a implicat direct mai mult de 100 de milioane de oameni din peste 30 de țări. Cei mai importanți participanți și-au dedicat întreaga capacitate economică, industrială și științifică efortului de război, într-o stare de „război total”, ștergând

distincția între resursele civile și cele militare. Marcat de moartea masivă a civililor, inclusiv de Holocaust (în care au fost uciși aproximativ 11 milioane de oameni) și de bombardamentele strategice ale centrelor industriale și demografice (în care au murit aproximativ un milion de oameni, și în cadrul cărora s-au distins bombardamentele atomice de la Hiroshima și Nagasaki)¹, el a dus la între 50 și 85 de milioane de decese, mai mult decât orice alt conflict din istoria omenirii.²

Planul Galben (*Fall Gelb*) reprezintă conform mai multor surse cea mai aprigă ofen-

* Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

sivă din istorie, materializată prin cea mai înjositoare înfrângere a unei mari puteri, mai ales prin spectrul comparativ al dominanței Franței la finalul Primului Război Mondial și, după cum conducătorii lor precizau, și în perioada interbelică.

I. Adversarii direcți și indirecti

„Superioritatea numerică [...] este, și în tactică, și în strategie, principiul general al victoriei”³

A exagera forța adversarului și, dimpotrivă, a o minimaliza pe cea proprie corespunde, evident, unui principiu al propagandei. Cu atât mai strălucitoare apare atunci victoria și mai scuzabilă înfrângerea. Așa au procedat propagandiștii, în frunte cu Goebbels, având ca principal obiectiv descurajarea Marii Britanii de a mai continua războiul, respectiv a SUA de a intra în război. Acestea toate, formulate la mare artă, au asociat Campaniei de Vest imaginea înfricoșătoare a „armatei-Blitzkrieg”⁴

De partea Axei s-au aflat Germania și Italia (care s-a alăturat cauzei după Planul Galben, respectiv după data de 10 iunie).

Alianța adversă era formată din Franța, Regatul Unit, Belgia, Olanda, și de asemenea, indirect Polonia, Cehoslovacia, Luxemburg și Canada.

Bătălia Franței, care este cunoscută drept episodul asociat Căderii Franței, și totodată, după cum menționează și Laurent Oliver în reportajele sale din amplul material *World at War*, cea mai mare înfrângere cunoscută de vreo armată în toate timpurile, a constat în invazia executată de Germania asupra Franței și a Țărilor de Jos în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Operația a început pe 10 mai 1940, odată cu sfârșitul Războiului ciudat. Bătălia a constat în două operații. În prima fază, denumită *Fall Gelb* (Planul Galben), formațiunile blindate germane au pătruns prin Ardeni pentru a izola și a încercui unitățile Aliate care au avansat în Belgia. În timpul luptelor, forțele britanice și cele franceze cu care cooperau

au fost respinse spre Canalul Mânecii de către forțele germane foarte mobile și mai bine organizate. Ca urmare, guvernul britanic a hotărât să evacueze și mai multe divizii franceze din Dunkerque în timpul Operației *Dynamo*. Ulterior are loc și cea de-a doua fază, *Fall Rot* (Planul Roșu), plan pe care nu îl vom aborda amănunțit în această lucrare.

II. Tipul și cauzele războiului

După invadarea Poloniei de către Germania în septembrie 1939 (acțiune care este considerată începutul celui de-al Doilea Război Mondial în Europa), între puterile occidentale a apărut o perioadă de inacțiune cunoscută cu numele de „Războiul ciudat”, „*Sitzkrieg*” sau „*Drôle de guerre*”. Adolf Hitler sperase ca Franța și Regatul Unit să accepte în cele din urmă ocuparea Poloniei (așa cum făcuseră în cazul Cehoslovaciei) și să accepte semnarea unei păci. Pe 6 octombrie, el a făcut o ofertă de pace celor două puteri occidentale. Chiar mai înainte ca cele două guverne să răspundă, Hitler a formulat pe 9 octombrie o nouă politică militară în cazul unui răspuns negativ – *Führer-Anweisung* (Instrucțiunile Conducătorului).

Circumstanțele, ghidate după una din legile războiului, respectiv cea a incompatibilității voințelor, care duce totdeauna la conflict, au generat punerea în aplicare a planurilor dezvoltate anticipat de către Hitler și generalii săi.

Al Doilea Război Mondial a început în momentul în care acțiunile agresive ale Germaniei și Japoniei au devenit de netolerat pentru vecinii lor sau pentru țările cu care intrau în competiție pentru sferele de influență. Acțiunile acestea agresive au continuat mai mulți ani, fiind în cele din urmă contracarate prin acțiuni armate, după invazia Poloniei în Europa și a Chinei în Asia. În ambele cazuri, atacurile au fost pornite de elitele militariste ajunse la putere în deceniile care au precedat războiul, animate în acțiunile lor de ideologii

expansioniste și rasiste. Căile și motivele pentru care militariștii au ajuns la putere au diferit de la țară la țară, dar aveau unele similarități.

Multiple scrieri relevă de fapt mocnirea prelungă a unei stări alimentată de o dorință acerbă de răzbunare a unui naționalist convins, precum a fost Hitler. După umiliința suferită de Germania, concretizată prin Tratatul de la Versailles, scânteia a aprins în Hitler focul răzbunării, căutând din acel moment să cultive cu orice preț o educație orientată pe hotărâre, determinare, curaj, forță fizică etc.

„Numai înțelegând importanța și necesitatea acestei sarcini (educării voinței și spiritului de decizie, tot astfel... va trebui să graveze în sufletul tinerilor, încă de la cea mai fragedă copilărie, gustul pentru responsabilitățile liber consimțite și curajul actelor lor) va reuși statul, după secole de astfel de educație, să creeze în sfârșit un popor eliberat de slăbiciunile care au contribuit într-o manieră atât de dăunătoare la decăderea noastră actuală.”⁵

III. Organizarea militară și înzestrarea adversarilor

Comanda supremă asupra forțelor germane era deținută de *Oberkommando der Wehrmacht* – Înalțul Comandament al Forțelor de Apărare (mai cunoscut prin inițialele sale, „OKW”). Acesta era folosit de Hitler ca un grup de

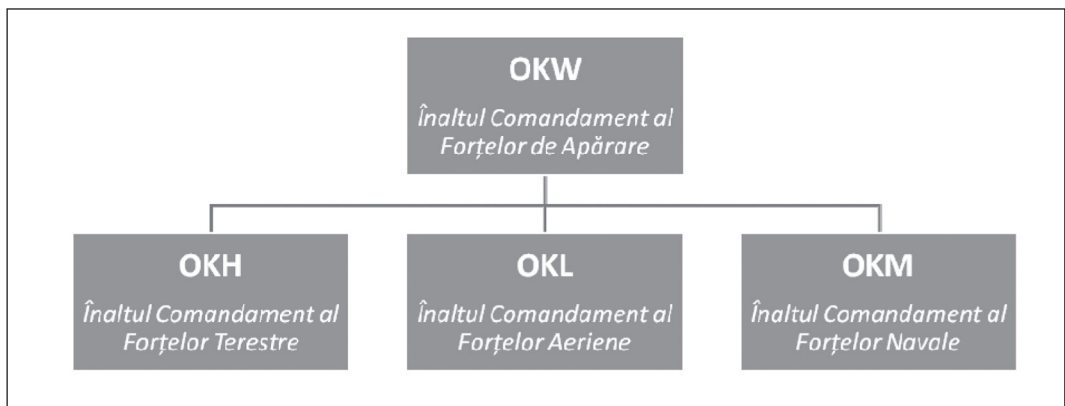
planificare alternativ, dar principala responsabilitate asupra campaniei din vest o avea *Oberkommando des Heeres* – Înalțul Comandament al Forțelor Terestre („OKH”). Comandantul forțelor terestre era von Brauchitsch, dar responsabilul principal al planificării militare era șeful Statului Major, Franz Halder. OKW avea ca subordonați *Oberkommando der Luftwaffe* (OKL), condus de colaboratorul apropiat al lui Hitler, Hermann Göring, și *Oberkommando der Marine* (OKM), de sub comanda amiralului Erich Raeder.

Efective

Efectivele și dispunerea forțelor germane

Germania a mobilizat efective însumând 4.200.000 din cadrul *Heer* (forțele terestre), 1.000.000 *Luftwaffe* (aviația militară), 180.000 din cadrul *Kriegsmarine* (marina de război), și 100.000 din *Waffen-SS*. Dacă se iau în calcul forțele staționate în Polonia, Danemarca și Norvegia, forțele terestre mai dispuneau de aproximativ 3.000.000 de soldați disponibili pentru atacul de pe 10 mai 1940. Aceștia erau încadrați în 157 de divizii, dintre care 135 urmau să participe direct la ofensivă, iar restul de 42 erau plasate în rezervă.

Forțele germane din occident au mobilizat pe front, în mai și iunie, în jur de 2.440 de tan-

Organizarea Forțelor de Apărare naziste

curi și 7.370 de piese de artilerie (în acest număr fiind incluse și rezervele). În 1939–1940, 45% dintre militari aveau vârsta peste 40 de ani, iar jumătate din numărul lor total beneficiaseră de doar câteva săptămâni de instruire. Adevărul este că, spre deosebire de ceea ce sugerează legendele *blitzkrieg*, forțele terestre germane nu erau motorizate în totalitate. În 1940, doar 10% dintre efectivele forțelor terestre erau motorizate, putând mobiliza doar 120.000 de vehicule. Prin comparație, forțele franceze dispuneau de 300.000 de vehicule. Forța expediționară britanică avea de asemenea un contingent motorizat „demn de invidiat”. Cea mai mare parte a vehiculelor de aprovizionare germane erau, de fapt, căruțe trase de cai.

Doar 50% dintre diviziile germane aflate sub arme erau în 1940 gata de luptă, gradul lor de echipare fiind de multe ori mai slab decât al inamicilor francezi sau britanici. În unele cazuri, gradul de echipare al diviziilor germane din 1940 era inferior celui al armatei germane din 1914. În 1940, armata germană era doar parțial modernizată. După cum apreciază un istoric, un mic număr de „divizii de elită” bine echipate „erau depășite de numărul diviziilor de rangul al doilea sau al treilea”.

Disponerea operațională a forțelor terestre

Forțele terestre germane erau împărțite în trei grupuri de armate. Grupul de Armată A comandat de Gerd von Rundstedt, compus din 45 de divizii, dintre care șapte blindate, trebuia să execute lovitura decisivă, o „tăietură de seceră” – *Sichelschnitt* – prin dispozitivul defensiv al aliaților din Ardeni. *Sichelschnitt* nu a fost folosit în limbajul militar german, fiind de fapt o traducere a caracterizării operației germane date de Winston Churchill, „Sickle Cut” sau „armoured scythe stroke”. Acest grup era compus din trei armate ale Wehrmachtului – 4, 12 și 16 – și trei corpuri de tancuri (*Panzer*). Un corp de blindate a fost alocat Armatei a 4-a,

dar celelalte două XXXXI (Reinhardt) și XIX (Guderian) au format împreună cu un corp al Wehrmachtului pentru a forma o mare unitate independentă din punct de vedere operațional, *Panzergruppe Kleist*.

Grupul de Armată B comandat de Fedor von Bock era compus din 29 de divizii, din care trei blindate, și avea ca obiectiv să înainteze prin Țările de Jos și să atragă în cursă unitățile nordice ale aliaților, pe care să le izoleze mai apoi într-o pungă. Grupul era format din armatele Wehrmacht 6 și 18.

Grupul de Armată C comandat de Wilhelm Ritter von Leeb era compus din 18 divizii și trebuia să prevină o eventuală încercare a aliaților de ocolire prin flanc cu pornire de pe Linia Maginot. Grupul trebuia să execute atacuri asupra instalațiilor defensive ale Liniei Maginot și de-a lungul Rinului. Wilhelm Ritter von Leeb comanda 2 armate – 1 și 7⁶.

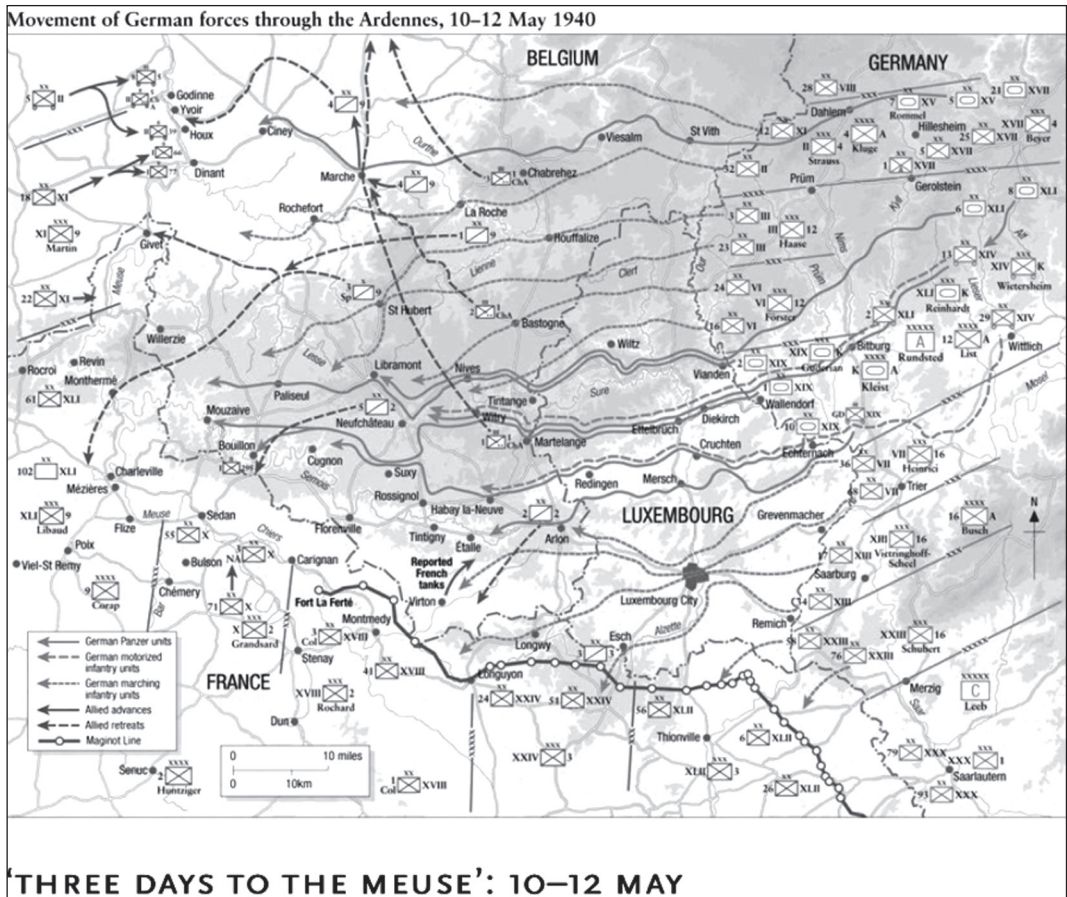
Comunicațiile

Marele avantaj al germanilor era reprezentat de comunicațiile radio. Toate tancurile germane erau dotate cu aparate de emisie recepție radio, care permiteau comunicarea necriptată între unități. Dotarea cu radiouri permitea comandanților tancurilor germane să răspundă rapid la modificările constante ale situației de pe câmpul de luptă. Comunicațiile fără fir permiteau executarea unor modificări de ultim moment ale tacticii și adaptarea la situația reală de pe front într-un mod mult mai rapid decât inamicii. Unii dintre comandanți au considerat capacitatea de comunicare rapidă drept cea mai importantă contribuție la conducerea luptelor. În rândul unităților de tancuri, exercițiile de comunicare radio au fost considerate mult mai importante decât cele pentru îmbunătățirea preciziei tirului. Comunicațiile radio le-au permis echipajelor tancurilor germane să își coordoneze acțiunile colective, să se sprijine reciproc și să își concentreze puterea de foc în atac sau defensivă. În acest fel, unitățile germane de tancuri au

depașit avantajul blindatelor franceze, superioare ca număr și echipare, amplasate însă în grupuri mici de sprijin ale unităților de infanterie. Francezii nu erau dotați cu aparate de emisie-recepție, ordinea fiind transmisă prin viu grai, iar avantajul comunicațiilor radio avea să se dovedească crucial în momentele decisi-ve ale luptelor.

Rețeaua de comunicații radio permitea comunicarea dintre echipajele tancurilor și comandament, dar și comunicația – limitată – cu forțele aeriene și terestre. Diviziile *Panzer* erau sprijinite de unități *Fliegerleittruppen* (trupe de control tactic aerian) dotate cu transportoare semi-șenilate „Sonderkraftfahrzeug”. Deși nu erau suficient de multe astfel de transportoa-

re în dotarea armatei germane, tanchiștii puteau să apeleze la sprijinul *Luftwaffe*, indiferent dacă avioanele germane erau în aer sau la sol, pentru distrugerea unor ținte pe care artileria nu le putea anihila. Există mărturii ale faptului că apelurilor pentru sprijin aerian ale corpurilor de tancuri ale lui Guderian li s-a răspuns rapid, avioanele *Luftwaffe* atacând țintele în 15-20 de minute. Grupul aerian 8 (VIII. *Fliegerkorps*) dotat cu avioane Junkers Ju 87, destinat sprijinirii atacului Grupului de Armată A prin Ardeni, a menținut continuu o escadrilă de bombardiere și una de avioane de vânătoare gata de decolare pe pistă. În medie, acest grup aerian putea să intervină în cel mult trei sferturi de oră de emiterea cererii de sprijin⁷.

Disponerea inițială a trupelor
(extras din planurile de război ale celor două părți combatante)

Tacticile trupelor terestre

Armata terestră germană a abordat soluția atacului „forțelor combinate”. Spre deosebire de aliați, germanii se bazau pe unități cu un mare grad de mobilitate, cu un raport judicios ales dintre infanterie, artilerie, unități de geniu și formațiuni de tancuri, toate integrate în diviziile de blindate. Cu toții se bazau pe un sistem de comunicație de bună calitate, care le permitea să atace cu succes și să își folosească avantajele obținute mai înainte ca inamicul să poată reacționa. Diviziile de tancuri erau capabile să efectueze misiuni de recunoaștere, să inițieze atacuri, să treacă rapid în apărare sau să ocupe poziții strategice. Pozițiile cucerite erau mai apoi apărate de infanterie și artilerie, devenind baze de plecare pentru noi atacuri. Deși la începutul războiului, tancurile germane nu erau proiectate pentru lupta împotriva blindatelor inamice, tanchiștii germani au dezvoltat tactici pentru atragerea mașinilor de luptă inamice în raza de acțiune a artileriei antitanc proprii. Logistica acestor unități era concepută de așa natură încât să asigure o perioadă de luptă de trei-patru zile fără aprovizionare.

Spre deosebire de francezi, forțele terestre germane nu erau dotate cu tancuri grele. Tancurile franceze erau superioare din punct de vedere al blindajului și a armamentului, deși cele germane erau mai rapide și mai fiabile. Deși forțele terestre germane erau depășite la capitolul artilerie și tancuri, aveau o serie de avantaje de primă importanță în fața inamicilor lor. Tancurile germane aveau echipaje formate din cinci militari: comandantul, tunarul, încărcătorul, conductorul și mecanicul. Faptul că fiecare membru al echipajului era dedicat unei singure misiuni făcea ca echipa să fie foarte eficientă în luptă. Echipajele franceze aveau mai puțini membri, comandantul ocupându-se și de încărcarea tunului, ceea ce îl împiedica să își exercite funcția principală, aceea de observare a câmpului de luptă și conducere a acțiunilor tactice. În acest fel, echipajele franceze aveau să se dovedească mult mai puțin eficiente în luptă.

Germanii se bucurau de o anumită superioritate și în cazul infanteriei datorită aplicării doctrinei „Auftragstaktik”, care promova un lanț al comenzii relativ descentralizat, prin care ofițerii erau încurajați să aibă inițiative personale pentru îndeplinirea obiectivelor comandanților lor. Pentru atingerea acestor obiective, fiecărui comandant i se asigura sprijinul necesar cu armament⁸.

Luftwaffe

Unul dintre atuurile principale ale germanilor a fost *Luftwaffe*. Aviația militară germană fusese împărțită în două grupuri. 1.815 avioane de luptă, 487 de transport și 50 de planeuri fuseseră destinate sprijinirii Grupului de Armată B, în vreme ce 3.286 avioane de luptă fuseseră repartizate Grupurilor de Armată A și C.

Principalul obiectiv al aviației germane era asigurarea sprijinului aerian prin atacurile bombardierelor în picaj și a celor medii. În 1940, *Luftwaffe* era o forță aeriană cu numeroase aeroporturi amplasate pe un teritoriu întins, fără o doctrină centrală care să îi reglementeze strict acțiunile. Singura directivă clară a *Luftwaffe* era sprijinirea strategiei naționale. Aviația militară germană era o forță flexibilă, capabilă să desfășoare operații de apărare, vânătoare și bombardamente strategice sau tactice. În vreme ce, în aceeași perioadă, aviația militară aliată era obligată să asigure exclusiv sprijinirea forțelor terestre, *Luftwaffe* își dispunea forțele într-un mod mai general, în funcție de realitatea operațională. *Luftwaffe* își modifica acțiunile rapid, de la asigurarea superiorității aeriene, la interzicerea zborurilor inamice pe distanțe medii, la atacuri strategice sau la sprijinul aerian apropiat al forțelor terestre, în funcție de realitatea tactică de pe front. De fapt, *Luftwaffe* nu era o armă dedicată sprijinului exclusiv al blindatelor, în 1939 doar 15% dintre avioanele militare asigurând sprijinul efectiv al forțelor terestre, aceste misiuni nefiind obiectivul principal al său.

Apărarea antiaeriană

Multă vreme s-a considerat că germanii ar fi avut în 1940 o superioritate copleșitoare în ceea ce privește artileria antiaeriană – *Flak*. De fapt, documentele demonstrează că germanii dispuneau de 2.600 de tunuri grele de 88 mm și 6.700 de tunuri ușoare de 37 mm și 20 mm. În aceste cifre au fost incluse și tunurile antiaeriene care asigurau apărarea orașelor și porturilor, precum și piesele de artilerie ale unităților de antrenament. Pentru trupele de atac au fost dedicate 85 de baterii grele și 18 ușoare *Flak* ale *Luftwaffe*, 48 de companii de artilerie ușoară antiaeriană din cadrul diviziilor de infanterie și 20 de companii de artilerie ușoară antiaeriană independente, care funcționau ca rezervă a statelor majore de la nivelul de corp de armată în

sus. În total erau 700 de tunuri antiaeriene de 88 mm și 180 de 37 mm aparținând *Luftwaffe* și 816 de 20 mm din cadrul forțelor terestre⁹.

Efectivele forțelor aliate

Franța cheltuiuse mai mult din produsul național brut din perioada 1918-1935 pentru dotarea și întreținerea forțelor sale armate decât orice altă mare putere. Guvernul francez a început o acțiune de reînarmare în 1936. Datorită declinului natalității din acea perioadă, în special în timpul Primului Război Mondial și a Marii Crize Economice, cât și pierderilor de vieți omenești din timpul primei conflagrații mondiale, Franța trebuia să facă față unei crize importante a forței de muncă, care, din punct

Opposing German and Allied war plans, 0400hrs, 10 May 1940

Incursiunea forțelor terestre către râul Meuse

de vedere numeric, era aproximativ jumătate cât cea a Germaniei. Pentru a rezolva această problemă, Franța mobilizase aproximativ o treime dintre bărbații de 20 – 45 de ani, ceea ce a făcut ca efectivele armatei să crească la aproximativ 5.000.000 de soldați. În jur de 2.240.000 de oameni erau mobilizați în cadrul unităților militare din nord. Britanicii au contribuit cu aproximativ 897.000 de oameni în 1939, efectivele crescând la 1.650.000 în iunie 1940. Olandezii și belgienii mobilizaseră 400.000, respectiv 650.000 de soldați¹⁰.

Forțele terestre

În total, francezii mobilizaseră 117 divizii, din care 104 (inclusiv 11 de rezervă) fuseseră destinate apărării zonei de nord.

Britanicii contribuiau cu 13 divizii, dintre care 3 erau încă în curs de mobilizare atunci când a început războiul. Încă 22 de divizii belgiene, 10 olandeze și 2 poloneze s-au mai alăturat forțelor aliate. Britanicii au adus în ta-

băra aliaților 1.280 de tunuri, belgienii 1.388, olandezii 656. Francezii aveau 10.700 de baterii de artilerie. Astfel, aliații dispuneau de aproximativ 14.000 de piese de artilerie, cu 45% mai multe decât germanii. Armata franceză avea un grad de motorizare mai ridicat decât germanii, care își bazau încă transporturile pe atelajele cu cai. Deși belgienii, britanicii și olandezii nu dispuneau practic de blindate, francezii aveau 3.254 de tancuri. Tancurile franceze erau nu doar mai numeroase decât ale germanilor, dar aveau o mai bună calitate, cum de altfel a demonstrat rezultatul celei mai mari bătălii de tancuri a campaniei, bătălia de la Hannut.

Capacitatea de luptă a unităților terestre franceze varia foarte mult. În componența lor intrau niște unități formidabile, în special cele blindate și cele ale infanteriștilor profesioniști. Existau însă și divizii formate din soldați de rezervă, cu vârste de peste 30 de ani, slab echipați. O problemă majoră o reprezenta lipsa armamentului mobil antitanc, a artileri-

Soldați britanici proaspăt sosiți în deplasare spre front, iunie 1940

ei antiaeriene și a lipsei unui sistem radio de comunicații, și aceasta în ciuda eforturilor depuse de Gamelin pentru crearea de unități mobile de artilerie. Armata franceză a folosit pe scară largă telefonul cu fir și curierii pentru comunicațiile pe front în 1940. Doar 0,15% din cheltuielile militare din perioada 1923-1939 au fost făcute pe echipamente de comunicații, inclusiv radio.

Amplasarea tactică a forțelor franceze și modul de folosire al unităților operaționale mobile au fost de asemenea inferioare celor germane. Din punct de vedere tactic, blindatele erau dispersate de-a lungul întregului front francez. Diviziile de infanterie franceză erau sprijinite de batalioane de tancuri (aproximativ 100). În acest fel, în ciuda numărului superior de blindate, tancurile franceze nu erau o forță operațională independentă de temut. Diferența față de blindatele germane era adâncită și de faptul că doar puține tancuri franceze aveau montate aparate de emisie-recepție radio, iar, acolo unde ele existau, erau de calitate slabă. Tancurile franceze erau depășite de cele germane și la capitolul viteză de deplasare. Tancurile franceze fuseseră concepute ca mașini de luptă destinate sprijinirii infanteriei. Viteza superioară a tancurilor germane le-a permis acestora să depășească și să execute manevre de încercuire a blindatelor franceze. În 1940, planificatorii militari francezi continuau să considere tancurile drept o armă pentru sprijinirea infanteriei, și nu invers. Ca urmare, în toată campania din 1940 francezii nu au fost capabili să reacționeze la fel de rapid precum inamicii lor.

Din punct de vedere operațional, se pare că francezii nu au conceput niciun rol ofensiv unităților de tancuri. În ciuda faptului că unii dintre comandanții tineri, precum colonelul Charles de Gaulle, au încercat în perioada interbelică să convingă Înalțul Comandament francez de necesitatea formării unor divizii de blindate sprijinite de aviație și infanterie, conservatorismul militar a împiedicat punerea în

practică a acestor „noi idei”. Înalțul Comandament francez era convins că victoria ar putea fi asigurată de apărarea unei linii a frontului așa cum fusese cea din 1914-1918. Pregătirea trupelor a fost bazată în special pe pregătirea luptei în tranșee și pe linii fortificate. În perioada septembrie 1939 – mai 1940 s-au făcut câteva exerciții de amplasare redusă care vizau acțiunile mobile ale infanteriei¹¹.

Amplasarea forțelor

Forțele franceze din nord erau compuse din trei Grupuri de Armată. Grupurile de armată 2 și 3 apărau Linia Maginot în zona de est. Grupul de Armată 1 aflată în vestul țării trebuia să acționeze pe teritoriul Țărilor de Jos.

Inițial, Armata a 7-a franceză fusese amplasată în zona de apus și, după ce a fost întărită prin alocarea *Division Légère Mécanisée*, a primit sarcina să se pregătească pentru înaintarea spre Olanda prin Anvers. În continuare, spre sud, se aflau diviziile Corpului Expediționar Britanic (BEF), care trebuiau să înainteze spre Linia Dyle și să ocupe poziții la dreapta armatei belgiene, de la Louvain la Wavre. Armata I franceză, întărită cu două divizii mecanizate ușoare și o divizie blindată de rezervă, trebuia să apere regiunea Gembloux, dintre Wavre și Namur. Forțele cele mai sudice din Belgia erau Armata IX, care trebuia să acopere întregul sector Meuse, dintre Namur și Sedan.

John Vereker, comandantul BEF, considera că germanii că ar fi avut nevoie de două-trei săptămâni pentru pregătiri și pentru înaintarea pe 100 km până să ajungă la Linia Dyle (în realitate, germanii au avut nevoie doar de patru zile). Armata II franceză urma în acest timp să formeze „pivotul” mișcării și să rămână pe poziții, în tranșee. Planificatorii aliați nu i-au acordat un tratament deosebit acestei armate, nici în ceea ce privește efectivele (5 divizii), nici în ceea ce privește armamentul antitanc sau antiaerian. Această armată urma să suporte atacul unei divizii blindate de elită germană la Sedan. Dintre cele cinci divizii franceze, două erau formate din rezerviști în vârstă, așa-

Soldații ai Regimentului I de pușcași galezi la Étaples, februarie 1940

numitele divizii „*Serie B*”, iar una era formată din senegalezi. Armata II trebuia să acopere un front mai larg decât ar fi fost normal, dat fiind echipamentul și pregătirea militară, și din acest motiv formau punctul cel mai slab al sistemului defensiv francez. Plasarea acestei armate mai slabe în regiune se baza pe opinia Înaltului Comandament Francez conform căreia Ardenii sunt o barieră naturală extrem de greu de depășit. Aceste opinii nu s-au schimbat nici când serviciile de informații belgiene și franceze au raportat existența unor lungi coloane de blindate și autovehicule de transport care traversau regiunea și care, în unele momente, formau uriașe ambuteiaje¹².

Forțele aeriene

Din punct de vedere al numărului de aparate de zbor, aliații erau inferiori germanilor. *Armée de l’Air* dispunea de 1.562 de avioane, iar *RAF Fighter Command* trimisese pe continent 680 avioane de vânătoare, în timp ce *RAF Bomber Command* a contribuit cu 392 de bombardie-

re. Cele mai multe aparate aliate erau modele depășite din punct de vedere tehnic, precum avionul Morane-Saulnier M.S.406. Aliații puteau opune puternicelor Messerschmitt Bf 109 doar aparatele franceze Dewoitine D.520 sau britanicele Hawker Hurricane. Pe 10 mai 1940, pe front fuseseră deplasate doar 36 de avioane de vânătoare D.520, toate într-o singură escadrilă. La începutul lunii iunie 1940, industria aeronautică franceză a atins cote de producție remarcabile, cu o capacitate de aproximativ 2.000 de aparate.

Flota aliată suferea însă de o lipsă cronică de piese de schimb. Doar 29% (599) aparate de zbor erau complet operaționale, din care 170 bombardiere. Gradul scăzut de disponibilitate a aparatelor aliate a făcut ca germanii să aibă în fapt o superioritate numerică evidentă în cazul bombardierelor, cu un raport de 6:1.

În ciuda tuturor acestor dezavantaje, *Armée de l’Air* a avut rezultate peste așteptări în timpul Bătăliei Franței, cu o rată a aparatelor doborâte de 2,35:1; aproape o treime din ace-

tea au fost doborâte de piloți francezi la bordul avioanelor americane Curtiss Hawk 75, care reprezentau 12,6% din totalul avioanelor de luptă monopilot ale Franței¹³.

Apărarea antiaeriană

În afară de cele 580 mitralierele de 13 mm din dotarea apărării civile, armata franceză mai dispunea 1.152 tunuri antiaeriene de 25 mm „Hotchkiss”, 200 de autotunuri de 20 mm „Hispano-Suiza” și 24 de tunuri de 90 mm. Armata mai dispunea și de 40 de tunuri de 105 mm din prima conflagrație mondială. Corpul Expediționar Britanic (BEF) avea 10 regimente de tunuri antiaeriene de 3,7 inch, care în acele vremuri erau cele mai moderne tunuri grele antiaeriene din lume, și 7 regimente de tunuri antiaeriene de 40 mm. Fiecare regiment avea 3-4 baterii, adică aproximativ 300 de tunuri antiaeriene grele și 350 de tunuri ușoare. Belgienii aveau două regimente de artilerie grea antiaeriană și erau în plin proces de echipare cu tunuri Bofors de 40 mm. Olandezii aveau 84 de tunuri AA de 75 mm, 39 de tunuri vechi de 60 mm și 232 de tunuri de 40 și 20 mm. De asemenea, olandezii mai dispuneau de mitraliere antiaeriene Spandau M.25, modele vechi din Primul Război Mondial¹⁴.

IV. Teoria și practica militară a epocii *Blitzkrieg*-ul

Strategia, metodele operaționale și tacticile armatei terestre germane și a *Luftwaffe* au fost denumite de multe ori „*Blitzkrieg*” (războiul-fulger). Conceptul este puternic controversat și este legat de problema naturii și originii corecte a operațiilor „*Blitzkrieg*”, pentru care campania din 1940 este considerată ca fiind exemplul clasic. Elementul esențial al războiului-fulger era considerat ca fiind o operație (sau o serie de operații) strategică executată de forțe mecanizate, care ar fi dus la prăbușirea defensivei inamicului. „*Blitzkrieg*-ul” a fost considerat, de asemenea, o formă revoluționară de război. De-a lungul timpului, cercetătorii i-au pus la îndoială noutatea sau chiar existența.

Victorii rapide și decisive au fost obținute de forțe armate și înainte de a doua conflagrație mondială, în timpul războaielor pentru unificarea Germaniei sau în campaniile Primului Război Mondial. Statul major german a încercat să pună în practică teoria *Bewegungskrieg* (Războiul mobil), cu principii asemănătoare războiului-fulger. În timpul primei conflagrații mondiale, aceste metode au permis realizarea unor străpungeri tactice, dar exploatarea acestor succese nu a putut fi făcută în mod corespunzător din cauza lipsei transportului motorizat al trupelor. Dezvoltarea tancurilor, avioanelor și, mult mai important, a infanteriei și artileriei motorizate au permis germanilor să folosească vechile metode cu noua tehnologie din 1940. Problema transportului fusese rezolvată prin modernizările motorului cu ardere internă.

Din punct de vedere conceptual, „*Blitzkrieg*” este complicat. Nu există nicio referință explicită asupra unei asemenea strategii, operație sau tactică în planurile de luptă germane. Nu există nicio dovadă cu privire la dezvoltările teoretice sau în ceea ce privește pregătirile industriale care să susțină existența unor planuri făcute pe termen lung. Dovezile existente în acest moment sugerează mai degrabă că Germania nazistă / Reichul German se pregătea pentru un război de uzură de lungă durată, în niciun caz un război rapid de manevră. Estimările greșite ale lui Hitler din 1939 au împins țara în război într-un moment în care nu era pregătită complet. În aceste condiții, Marele Stat Major german a trebuit să găsească soluții pentru obținerea unei victorii rapide, mai înainte ca superioritatea materială și economică a aliaților să-și spună cuvântul. În mod clar însă, nu acestea fuseseră intențiile inițiale¹⁵. Doar după înfrângerea Franței din 1940, liderii militari germani au adoptat „*Blitzkrieg*-ul” ca principală metodă pentru îndeplinirea ambițiilor lor în Europa. Istoricul german Karl-Heinz Frieser avea să explice:

„Campania din vest nu a fost planificată ca o campanie de cucerire. Mai degrabă, a fost un

act operațional disperat pentru ieșirea dintr-o situație strategică disperată. Ceea ce este numită «gândire Blitzkrieg» nu a fost dezvoltată decât **după** [sublinierea autorului] campania din vest. Nu a fost cauza, ci mai degrabă consecința victoriei.¹⁶⁷

Aceste operații militare reușite s-au bazat masiv pe manevre de penetrare surprinzător de rapide, nepregătirea generală a inamicilor și inabilitatea acestora de a reacționa suficient de rapid și coerent la ofensiva generalizată a armatei Germaniei naziste. Faptul că în 1940 armata Germaniei a învins relativ rapid forțele superioare numeric și tehnic ale Franței a condus mulți analiști militari ai timpului la concluzia pripită și falsă că Wehrmacht-ul ar fi folosit un nou sistem de arme complex, conștând din noi tipuri de arme inventate anterior de către germani.

V. Principiile de ducere a războiului/ luptei armate

Similitudinile cu Planul Schlieffen

Unul din principiile folosite de germani este principiul concentrării eforturilor, principiu subliniat într-o manieră foarte apăsată de Schlieffen.

Pe 10 octombrie 1939, britanicii au refuzat oferta de pace a lui Hitler. Pe 12 octombrie, francezii au refuzat la rândul lor propunerile germane. Franz Halder a prezentat responsabililor germani prima versiune a „*Fall Gelb*” (Planul Galben) pe 19 octombrie. Planul Galben era numele de cod al campaniei din Țările de Jos: „*Aufmarschanweisung N°1, Fall Gelb* – Instrucțiunile de desfășurare Nr. 1, Planul Galben”. Planul lui Halder a fost comparat deseori cu Planul Schlieffen, care ar fi trebuit să îi ducă pe germani la victorie în prima conflagrație mondială. Ambele planuri prevedeau un atac prin Belgia, dar în vreme ce scopul Planului Schlieffen era obținerea unei victorii decisive prin încercuirea rapidă a armatei franceze, *Aufmarschanweisung N°1* propunea

un atac frontal, cu obiectivul limitat la ocuparea teritoriului până la râul Somme și cu pierderi de vieți omenești de aproximativ o jumătate de milion de soldați. Halder considera că armata germană își putea permite în 1940 doar atingerea acestui obiectiv limitat, principalul atac împotriva Franței putând fi organizat cu sorți de izbândă doar în 1942.

Hitler a fost dezamăgit de planul lui Halder și reacția sa inițială a fost să decidă un atac timpuriu, indiferent de starea de pregătire a trupelor, în speranța că i-ar fi surprins pe Aliați și ar fi obținut o victorie ușoară. Comandanții militari au reușit în mai multe rânduri să îl convingă pe Hitler să amâne atacul pentru ca să permită armatei să elimine o serie de probleme majore. Planul inițial a fost modificat – deși efortul principal urma să fie dat în centrul Belgiei, urmau să fie executate atacuri secundare pe flancuri. Hitler a făcut pentru prima oară propunerea pentru executarea unui atac secundar pe 11 noiembrie. Pe 29 octombrie, Halder a prezentat un al doilea plan operațional, *Aufmarschanweisung N°2, Fall Gelb*, care cuprindea aceste modificări și care prevedea un atac secundar în Olanda.

Hitler nu era singurul care nu agrea planul lui Halder. Generalul Gerd von Rundstedt, comandantul Grupului de armată A, era unul dintre criticii planului. Von Rundstedt nu era un admirator la manevrelor de învăluire (*Bewegungskrieg*), care fuseseră baza tacticilor germane începând cu secolul al XIX-lea. În schimb, considera că este de preferat o spargere a frontului, care ar fi condus în cele din urmă la încercuirea și distrugerea forțelor principale aliate. Zona cea mai potrivită pentru un asemenea atac era cea a orașului Sedan, care se afla în sectorul Grupului de Armată A, comandat de von Rundstedt. Pe 21 octombrie, acesta din urmă a acceptat propunerea șefului său de stat major, Erich von Manstein, privind conceperea unui plan alternativ care să reflecte aceste idei și care să transforme Grupul de Armate A în cel mai puternic prin preluarea

unor forțe importante ale Grupului de Armate B, aflate la nord.

Planul Manstein

În vreme ce von Manstein concepe noi planuri la Koblenz, Heinz Guderian, comandantul Corpului de Armată XIX, o mare unitate blindată de elită, era cazat din întâmplare într-un hotel din apropiere. În acel moment, Planul Manstein prevedea o înaintare de la nord de Sedan spre spatele forțelor aliate din Belgia. Când Guderian a fost invitat în cadru neoficial să contribuie la plan, el a propus o abordare nouă și radical diferită. El a propus ca nu doar marile unități blindate de sub comanda lui, dar cele mai multe *Panzerwaffe* să fie concentrate la Sedan. Marea concentrare de tancuri nu trebuia să atace spre nord, ci spre vest, pentru executarea unei penetrări strategice rapide și independente în adâncime spre Canalul Mânecii. Acest atac trebuia executat fără sprijinul infanteriei, care i-ar fi încetinit înaintarea. Atacul ar fi dus la prăbușirea frontului inamic și ar fi fost executat cu pierderi minime prin evitarea luptelor de anihilare (*Kesselschlacht*). Utilizarea unor forțe blindate independente mai fusese discutată în perioada interbelică în Germania, dar nu fusese considerată acceptabilă de cei mai mulți generali. Marele Stat Major avea mari rețineri cu privire la reușita unei operații atât de riscante. Ideea operațională a lui von Manstein a fost îmbrățișată de Guderian, care cunoștea relativ bine regiunea unde luptase în 1914-1918.

Von Manstein a scris primul raport cu privire la planul alternativ pe 31 octombrie. El a evitat cu grijă menționarea numelui lui Guderian și nu a subliniat puternic partea referitoare la atacul unităților de blindate pentru ca să evite rezistența din partea unor generali cu putere de decizie. Von Manstein a mai conceput șase alte rapoarte între 31 octombrie 1939 și 12 ianuarie 1940, planurile sale devenind tot mai radicale. Toate au fost respinse de OKH, nimic din acestea neajungând la urechile lui Hitler.

VI. Strategia și tactica

Strategia Germană

Hitler a nutrit întotdeauna visuri cu privire la campanii militare majore cu ajutorul căroră să înfrângă națiunile Europei Occidentale. În cazul unor asemenea victorii, Germania ar fi avut deschis drumul pentru cucerirea teritoriilor din Europa Răsăriteană (așa-numitul „Spațiu vital”) fără să mai aibă grija războiului pe două fronturi. Aceste intenții nu apăreau însă și în textul Directivei 6. Acest plan pornea de la o evaluare realistă a puterii militare germane, care mai avea nevoie de câțiva ani pentru a ajunge la un potențial maxim, situația acelor momente nepermițând decât atingerea unor obiective limitate. Planurile vizau pentru început îmbunătățirea capacității Germaniei de rezistență la un război pe termen lung în vest. Hitler a ordonat cucerirea Țărilor de Jos în cel mai scurt timp posibil. O asemenea acțiune trebuia să împiedice Franța să le ocupe, de unde aviația de război a Aliaților să amenințe regiunea industrială a Ruhrului. Ocuparea Țărilor de Jos ar fi oferit, de asemenea, o bază pentru un război pe termen lung împotriva Regatului Unit. Führerul nu făcea nicio mențiune în directiva sa cu privire la un atac la scară mare împotriva Franței, deși erau menționate o serie de regiuni de frontieră care trebuiau ocupate.

Hitler a propus pentru prima data invadarea Franței pe 25 octombrie, dar a fost de acord că era prea devreme pentru declanșarea atacului. Pe 5 noiembrie, el i-a propus șefului Statului Major Walther von Brauchitsch data de 12 noiembrie. Generalul a considerat că și această ultimă dată este nerealistă, dat fiind faptul că armata nu se refăcuse după campania din Polonia. Unitățile motorizate trebuiau să își repare vehiculele, iar stocurile de muniție erau în cea mai mare parte epuizate. Von Brauchitsch s-a oferit să demisioneze dacă Hitler ar fi insistat asupra datei declanșării atacului împotriva Franței, dar Hitler nu a acceptat-o. După două zile, Hitler a amânat atacul, motivul oficial fiind vremea nefavorabilă.

Strategia Alianței

Belgia era încă neutră în septembrie 1939, acordul franco-belgian de securitate din 1920 încetându-și efectul în 1936. Belgianii nu au permis francezilor să le inspecteze pozițiile defensive decât în martie 1940, când un general de brigadă în civil a putut să viziteze, din automobil, instalațiile de apărare a țării. Olanda era de asemenea neutră, dar guvernul făcuse o serie de aranjamente cu „Antanta” (cum erau încă numiți aliații occidentali) pentru o cooperare în cazul unei invazii germane. Maurice Gamelin, comandantul suprem francez, a sugerat ca, atâta vreme cât Germania era încă prinsă în luptele din Polonia, aliații să folosească Țările de Jos ca pe o trambulină pentru lansarea unui atac împotriva naziștilor. Guvernul francez a refuzat însă să ia în considerație un asemenea plan.

Doar după data invadării Poloniei de pe 1 septembrie 1939, soldații francezi au înaintat de-a lungul Liniei Maginot aproximativ 5 km în interiorul regiunii Saar într-o acțiune care avea să fie cunoscută drept „Ofensiva din Saar”. De partea franceză au participat 98 de divizii (70 dintre ele formate din rezerviști) și 2.500 de tancuri. Lor li s-au opus 43 de divizii (32 formate din rezerviști) și nicio unitate de tancuri. Francezii au înaintat până la fortificațiile cu încastrate cu efective scăzute ale Liniei Siegfried. Armata franceză ar fi reușit fără eforturi prea mari să străpungă linia subțire defensivă germană, dar au așteptat până când germanii au organizat contraofensiva, preferând în cele din urmă să se retragă pe pozițiile de plecare în octombrie.

Spionajul aliaților

În iarna 1939-1940, personalul consulatului belgian din Cologne a anticipat liniile principale ale planului lui von Manstein. Bazându-se pe informații secrete, belgienii au înțeles că forțele germane se concentraseră de-a lungul frontierei belgiane și luxemburgeză. Belgianii au căpătat convingerea că germanii aveau să atace prin regiunea Ardennes și să se îndrepte spre Canalul Mânecii pentru izolarea armatelor aliate din

Belgia de restul Franței. Diplomații belgieni au anticipat corect planurile germane pentru folosirea trupelor aeropurtate (parașutiști și infanterie îmbarcată în planoare) în spatele liniilor aliate. Aceste analize nu au fost însă considerate demne de luat în seamă de către planificatorii militari francezi sau britanici.

În martie 1940, serviciile de contrainformații elvețiene au aflat de prezența a șase sau șapte divizii blindate la frontiera germano-belgiană. În zonă au mai fost identificate și alte unități motorizate. Serviciile specializate franceze au fost informate de către piloții avioanelor de recunoaștere cu privire la lucrările de construire a podurilor de pontoane peste râul Our, la frontiera germano-luxemburgeză.

Atașatul militar francez din Berna a transmis în țară informații cu privire la atacul german care avea să aibă loc la Sedan în perioada 8-10 mai. Raportul său era datat 30 aprilie. Toate aceste informații nu au avut vreun efect asupra lui Gamelin. Nici rapoartele primite de la Vatican sau fotografiile aeriene ale avioanelor de recunoaștere franceze care prezentau coloana de 60 km a vehiculelor blindate germane de la granița germano-luxemburgeză.

Tactica

Adoptarea Planului Manstein

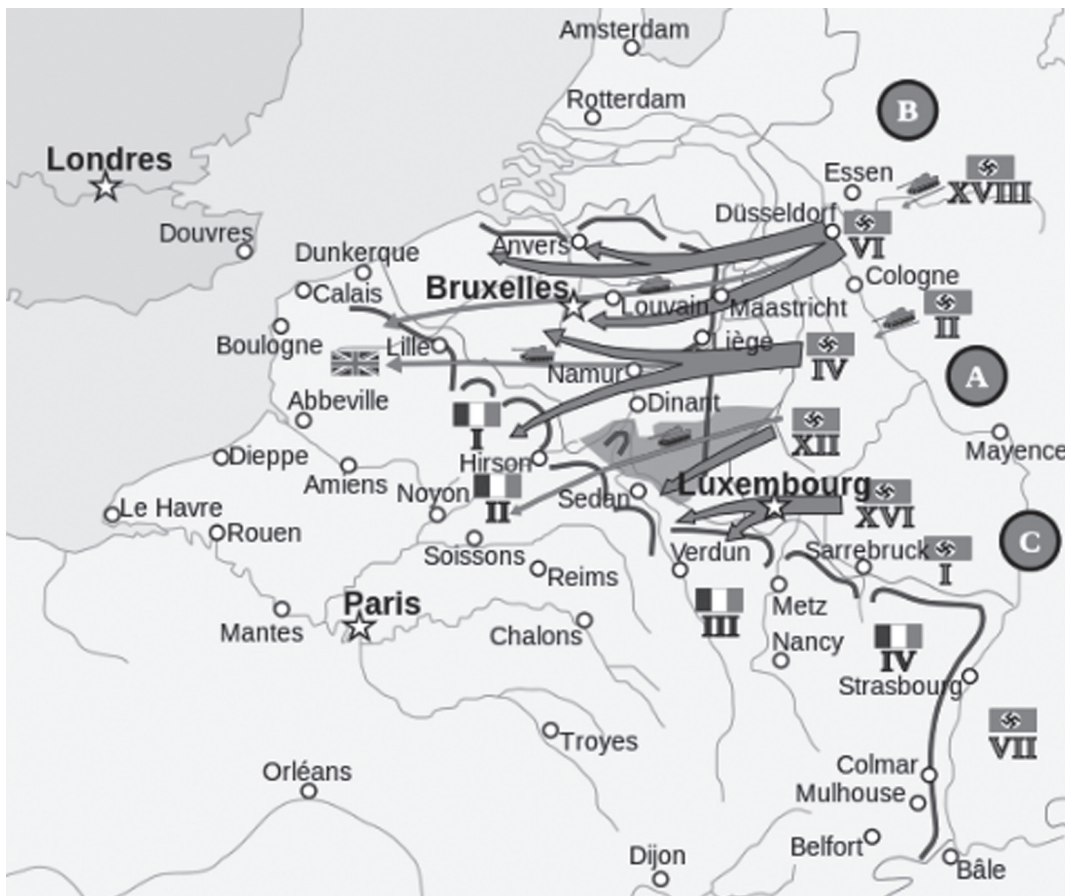
Pe 27 ianuarie, von Manstein a fost eliberat din funcția de șef al Statului Major al Grupului de Armate A și a fost numit comandant al unui corp de armată din Prusia la Stettin. Mutarea fusese făcută la inițiativa lui Halder, care dorea să îi reducă influența lui von Manstein. Subordonații lui von Manstein i-au adus cazul la cunoștință lui Hitler. Independent de propunerea lui von Manstein, Hitler sugerase un atac la Sedan, dar fusese convins de către apropiați că este un plan prea riscant. Pe 2 februarie, planul lui von Manstein i-a fost supus atenției lui Hitler. Acesta din urmă i-a convocat pe von Manstein, pe șeful de personal al trupelor terestre, generalul Rudolf Schmundt, și pe șeful de operații al OKW, Alfred Jodl. După ce l-a ascultat pe von Manstein fără să întrerupă vor-

bitorul și fără să se lanseze în monologuri, el a acceptat toate argumentele generalului. A doua zi chiar, el a ordonat ca toate planurile pentru invadarea Țărilor de Jos și Franței să fie modificate în conformitate cu ideile lui von Manstein. Dacă Hitler considerase un atac pentru străpungerea frontului la Sedaj doar ca o manevră tactică, von Manstein considera că o asemenea acțiune avea să asigure o victorie rapidă și puțin costisitoare. Planul lui avea în vedere o înaintare rapidă spre Canalul Mânecii și încercuirea armatelor aliate în Belgia care, în cazul unei execuții perfecte, putea să aibă urmări strategice extrem de favorabile pentru Germania¹⁷.

Halder nu avea nicio intenție să se îndeparteze de doctrina tradițională germană și să permită o străpungere strategică efectuată de șapte divizii de blindate ale Grupului de

Armate A. Spre nemulțumirea lui Guderian, acest atac al tacurilor a fost la început complet eliminat din noul plan *Aufmarschanweisung N°4, Fall Gelb*, terminat pe 24 februarie. Până în cele din urmă, Halder și-a schimbat în mod radical opiniile. Halder a fost vehement criticat, cel puțin la fel de dur cum fuseseră atacurile sale din trecut la adresa lui von Manstein. Cei mai mulți ofițeri superiori germani erau șocați de plan pe care îl numeau „groparul forțelor *Panzer*”.

Chiar și când îndrăznețul plan a fost modificat pentru ca să corespundă metodelor convenționale, el a provocat o furtună de proteste printre generalii germani. Ei considerau că este absolut iresponsabil să concentrezi forțe într-o poziție unde nu puteau fi aprovizionați cu ușurință și în cantități suficiente, în condițiile

Planul tactic Fall Gelb

în care căile de comunicație puteau fi întrerupte cu ușurință de către francezi. Dacă franco-britanicii ar fi reacționat altfel decât prognoza planul, ofensiva germană se putea transforma într-o catastrofă de proporții. Toate obiecțiunile generalilor au fost respinse de Hitler, care considera că Germania este într-o poziție strategică fără speranță, iar cea mai neînsemnată șansă de victorie contrabalansa o înfrângere certă implicată de inacțiune.

VII. Conducătorii politici și militari și evidențierea rolului elementelor externe, de mediu – timp, anotimp, stare a vremii, precum și al întâmplării

De partea Axei, Hitler coordona tot ceea ce însemna atât militar cât și politic. Bineînțeles, după expunerea și aprobarea planurilor, responsabili de acțiuni erau generalii săi, militari cu o pregătire fabuloasă și, în majoritatea situațiilor, sclipitori.

Grupul de Armată A comandat de Gerd von Rundstedt, Grupul de Armată B comandat de Fedor von Bock, Grupul de Armată C comandat de Wilhelm Ritter von Leeb.

De partea Alianței, funcția de comandant suprem al forțelor terestre franceze la debutul celui de-al Doilea Război Mondial o deținea generalul Maurice Gamelin, considerat un militar cu o mare capacitate intelectuală. Locțiitorul acestuia, și totodată comandantul Frontului de Nord-Est, era generalul Alphonse Joseph Georges. Aceștia au ocupat aceste funcții până la data de 17 mai, când, sub tensiunile unei ofensive furibunde a naziștilor, Paul Reynaud (prim-ministrul Franței în perioada respective) îi demite pe cei doi, numindu-l comandant pe Maxime Weygand, acesta din urmă făcându-se celebru pentru deciziile întârziate de a efectua contraatacurile.

VIII. Evidențierea aspectelor de etică a operațiilor militare/războiului

Teoria etică a războiului susține, într-o variantă a sa (Hegel, Nietzsche), că războiul este

necesar pentru purificarea morală a societății, iar în altă variantă (G. Ferero), că este produsul imperfecțiunii spirituale și morale a civilizației.

Experiența militarismului prusac a folosit deseori teoria etica pentru a justifica pregătirea și declanșarea războaielor agresive. În acest sens, Helmuth von Moltke scria: „Pacea eternă e un vis și nici măcar un vis frumos, iar războiul face parte din ordinea eternă a lumii. Prin el se afirmă cele mai nobile virtuți ale oamenilor: curaj și renunțare, credință și sacrificiul vieții. Fără război, lumea s-ar înnămoli în materialism”.

După cum afirma în Mein Kampf, Hitler nutrea speranța schimbării societății germane și dezvoltarea unei altfel de atitudini, dominantă, ghidată de putere. Astfel, prin rezultatele războiului, căuta dovedirea prin fapte, prin câștigarea bătăliilor, prin extinderea teritoriilor, a faptului că societatea germană este net superioară, și își convingea poporul că acela este modul optimizat de a privi lucrurile.

O altă modalitate de a defini războiul este și cea psihologică. Întemeietorul acestei orientări, Gabriel Tarde, considera că lumea socială se reduce la trei fenomene tipice: de repetiție, de opoziție și de adaptare, iar formele principale ale opoziției ar fi concurența și războiul.

Definirea corectă a războiului ca fenomen social necesită înțelegerea și dezvăluirea esenței sale politice, a relației dintre război și politică. În cunoscuta sa lucrare „Despre război”, teoreticianul german Carl von Clausewitz scria „războiul nu este numai un act politic, ci un adevărat instrument politic, o continuare a relațiilor politice, o realizare a acestora cu alte mijloace. Ceea ce mai rămâne specific războiului se referă doar la natura specifică a mijloacelor sale. Arta militară poate pretinde în general, iar înaltul comandament în fiecare caz aparte, ca direcțiile și intențiile politicii să nu intre în contradicție cu aceste mijloace, și această pretenție, într-adevăr, nu este unică; dar oricât de puternic reacționează războiul, în anumite cazuri, asupra intențiilor politice, această reacție trebuie gândită întotdeauna

doar ca o modificare a lor, căci intenția politică este scopul, războiul este mijlocul și niciodată nu poate fi gândit fără scop”.

Definiția clausewitziană reliefează pregnant raportul dialectic dintre scop și mijloc de război, evoluția acestui raport exprimând însăși evoluția esenței fenomenului război în diferite condiții istorice.

Analiza raportului dintre scop și mijloc permite înțelegerea și explicarea corectă a esenței războiului ca fenomen politico-militar. De altfel, enunțul „continuarea politicii cu alte mijloace” nu epuizează conținutul unui fenomen atât de complex.

În prezent, războiul este definit ca o confruntare violentă în care sunt angajate componentele activității sociale: politică, economică, diplomatică, ideologică, psiho-morală, informațională, elementul definitoriu principal fiind confruntarea militară – lupta armată – ca instrument al promovării intereselor statului¹⁸.

Dincolo de toate acestea, vorbind de etica războiului, decizia statului german de a iniția ce-a de-a doua conflagrație mondială s-a bazat pe o dorință de răzbunare a unui om, care, rănit în orgoliu de niște decizii ale Tratatului de la Versailles și simțind, prin apartenența la statul înfrânt, o stare de înjosire, a încălcat multe din principiile morale ale operațiilor militare, dovedind lipsa integrității, obiectivității, egalității de tratament (prin toate mișcărilor antisemite), transparenței, acesta din urmă fiind inevitabil de încălcat în contextul în care, pe timpul ducerii acțiunilor de luptă, a căutat în permanență surprinderea inamicului, atât prin decizie cât mai ales prin apariții curajoase și incursiuni fulgărătoare (*Blitzkrieg*-uri).

IX. Consecințe politico-militare/condiții de pace

Urmări

Franța a fost împărțită în zona de ocupație germană în nord și vest și „zona liberă” din sud. Ambele zone se aflau la nivel oficial sub autoritatea noului stat francez, care a devenit

mai târziu cunoscut ca „Regimul de la Vichy” și care îl avea în frunte pe mareșalul Pétain. Charles de Gaulle, care fusese numit subsecretar al apărării naționale cu sediul la Londra de către Reynaud, a ținut discursul istoric din 18 iunie în care a refuzat să recunoască regimul de Vichy și a anunțat începerea formării *Forces Françaises Libres*.

În acest timp, britanicii aveau dubii foarte mari că asigurările amiralului François Darlan conform cărora flota franceză de la Toulon avea să rămână sub control francez, așa cum prevedea textul armistițiului. Londra se temea că germanii aveau să preia controlul acestor vase aflate în porturile militare de sub controlul Regimului de la Vichy din sudul Franței și Africa de Nord și aveau să le folosească pentru invadarea Angliei (Operația Leul de Mare). Royal Navy a organizat la o lună de la capitulare atacul de la Mers-el-Kébir împotriva forțelor navale franceze staționate în Africa. Comitetul Șefilor Statelor Majore avea să declare în mai 1940 că, în cazul colapsului Franței, „nu putem să gândim că putem continua războiul cu vreo șansă de succes” fără „sprijinul total economic și financiar” al SUA. Solicitățile pentru ajutor american ale lui Churchill au dus la semnarea înțelegerii cunoscute ca „Destroyers-for-Bases deal”, care avea să fie primul act al colaborării anglo-americane din timpul războiului.

Ocupația diferitelor zone a continuat până în noiembrie 1942, când aliații au lansat Operația Torța – debarcările din Africa de nord-vest. Pentru asigurare protecției sudului Franței, germanii au inițiat Operația Anton și au ocupat și teritoriul aflat sub controlul Regimului de la Vichy. În iunie 1944, aliații occidentali au declanșat Operația Overlord. A urmat o debarcare de mai mică amploare pe coasta mediteraneană a Franței, Operația Dragoon. Fiind amenințate să fie izolate în centrul și vestul Franței, trupele germane au început să se retragă spre Reich (bazele de submarine puternic fortificate de pe coasta atlantică a Franței au rămas sub controlul german până în momentul capitulării). Pe 24 august 1944, Parisul

a fost eliberat, iar până în septembrie, cea mai mare parte a țării intrase sub controlul aliaților.

Până în momentul eliberării, aproximativ 580.000 de francezi și-au pierdut viața ca rezultat al războiului. Dintre aceștia, 40.000 au fost uciși de bombardamentele aliate din primele 48 de ore ale Operației Overlord. Dintre victimele militare, 92.000 au murit în 1939-1940, iar 58.000 au murit în perioada 1940-1945, fiind în principal luptători ai Forțelor Franceze Libere. În Alsacia-Lorena, mulți cetățeni francezi s-au înrolat în armata germană (cei mai mulți dintre ei au fost forțați să facă acest lucru) și cam 40.000 dintre ei au căzut în lupte. Numărul victimelor din rândurile civililor s-a ridicat la 150.000 de oameni (60.000 victime ale raidurilor aeriene, 60.000 din rândurile Rezistenței și 30.000 victime ale forțelor germane de ocupație). Totalul prizonierilor și deportaților s-a ridicat la aproximativ 1.900.000 de oameni. Dintre aceștia, 240.000 au murit în prizonierat. Se estimează că aproximativ 40.000 de prizonieri de război, 100.000 de deportați pe baze rasiale, 60.000 de prizonieri politici și alți 40.000 din diferite alte categorii au murit în lagărele de muncă naziste.

Reacția populației în Germania

Hitler a estimat mai înainte de începerea războiului că Germania va pierde până la un milion de soldați în luptele din Franța. În realitate, într-o campanie de doar șase săptămâni, Germania a pierdut doar 27.000 de soldați morți, 18.400 dispăruți în misiune, iar 111.000 de militari au fost răniți. Prin comparație, Imperiul German a pierdut aproape de trei ori mai mulți oameni în Bătălia de la Verdun din timpul primei conflagrații mondiale. Victoria rapidă și neașteptată din Franța a creat un val de euforie în rândul populației germane și mare elan al sentimentelor războinice. Popularitatea naziștilor și a lui Hitler în particular a atins apogeul în timpul celebrărilor de pe 6 iulie 1940 legate de capitularea Franței.

„Dacă mai era posibilă o creștere a senti-

mentelor pentru Adolf Hitler, aceasta a devenit realitate în zilele reînțarcerii la Berlin” nota un raport privind starea de spirit a populației din teritoriu. Un alt raport sublinia că „În fața unei asemenea măreții, toate meschinăriile și nemulțumirile au dispărut”. Chiar și oponentii regimului au găsit că este dificil să reziste sentimentului victorios. Muncitorii din fabricile de armament au făcut presiuni să fie recrutați în armată. Populația considera că victoria finală era după colț. Doar Anglia mai le stătea în cale. A existat o veritabilă febră a războiului în rândul populației pentru probabil singurul moment în timpul celui de-al Treilea Reich.”

Când Adolf Hitler a primit cererea guvernului francez pentru negocierea unui armistițiu, Führerul a ales pădurea de lângă Compiègne ca loc de desfășurare a discuțiilor. În același loc fusese semnat și armistițiul din 1918 care a pus capăt Primului Război Mondial într-un mod umilitor pentru Imperiul German.

Vagonul de cale ferată în care a fost semnat armistițiul din 1918 a fost adus din muzeul în care era găzduit și a fost plasat exact în același punct ca în urmă cu 22 de ani. Hitler s-a așezat pe același loc ocupat în 1918 de mareșalul Ferdinand Foch. După ce a ascultat citirea preambulului, Hitler a părăsit vagonul într-un gest disprețuitor și a lăsat negocierile pe seama șefului OKW-ului, generalul Wilhelm Keitel.

Pierderi

Puterile Axei

Pierderile totale germane sunt greu de determinat. Cifrele general acceptate în acest moment sunt de 27.047 morți, 111.034 răniți și 18.384 dispăruți în acțiune. Numărul total al celor morți s-ar putea ridica la 49.000, la cifrele inițiale adăugându-se numărul celor răpuși de boli, a răniților care au decedat în cele din urmă sau a dispăruților care au fost confirmați ca morți în cele din urmă.

Bătălia Franței a dus la pierderea a aproximativ 36% din numărul total al aparatelor de zbor. 1428 avioane au fost distruse (1.129 în

luptă, 299 în accidente), iar 488 dintre ele au fost avariate (225 în luptă, 263 în accidente). Pierderile din rândurile personalului *Luftwaffe* s-au ridicat la 6.653 de oameni, din care 4.417 membri ai echipajelor. Dintre aceștia din urmă, 1.129 au fost uciși, iar 1.930 au fost luați prizonieri sau au fost declarați dispăruți în luptă. Un mare număr dintre prizonierii de război au fost eliberați din lagărele franceze după capitulare.

Italia a pierdut 1.247 soldați morți sau dispăruți și 2.361 răniți. În plus, italienii au înregistrat peste 2.000 de cazuri de militari care au suferit degerături în Alpii Francezi.

Aliații

Franța

În conformitate cu informațiile deținute de „Service historique de la défense”, Franța a pierdut 85.310 morți (inclusiv 5.400 magrebieni), 12.000 dispăruți, 120.000 răniți și 1.540.000 de prizonieri de război (inclusiv 67.400 magrebieni). Unele dintre ultimele cercetări ale francezilor plasează numărul morților între 55.000 și 85.000. În august 1940, 1.540.000 de prizonieri francezi au fost mutați în Germania, unde aproximativ 940.000 au rămas până în 1945, când au fost eliberați de forțele aliate. Cel puțin 3.000 senegalezi au fost executați după ce au căzut prizonieri. În timpul prizonieratului, 24.600 de francezi au murit. 71.000 de prizonieri francezi au reușit să evadeze. 200.000 de prizonieri francezi au fost eliberați de autoritățile germane după semnarea mai multor înțelegeri între guvernele de la Vichy și Berlin. Mai multe sute de mii de prizonieri au fost eliberați pe motive de boală. Aviația militară franceză a pierdut 1.274 de aparate de zbor.

Regatul Unit

Britanicii au pierdut 68.111 morți, răniți sau prizonieri (dintre care aproape 10.000 de morți, inclusiv cei pieriți în dezastrul vasului *Lancastria*). Britanicii au mai pierdut aproximativ 64.000 vehicule distruse sau abandonate

și 2.472 tunuri sau abandonate. RAF a pierdut în perioada 10 mai 22 iunie 931 de avioane și 1.526 de oameni. Marina Regală a pierdut 243 de vase în timpul Operației *Dynamo* ca urmare a bombardamentelor *Luftwaffe*.

Belgia

Belgienii au pierdut 6.093 militari uciși și răniți și 200.000 de prizonieri de război. Aproximativ 500 de militari au fost dați dispăruți, iar 2.000 de prizonieri de război au murit în lagărele germane.

Polonia

Polonezii au pierdut aproximativ 6.000 de oameni morți și răniți. Aproximativ 12.000 de militari (Divizia a 2-a de infanterie) a fost internată în Elveția pentru întreaga durată a războiului.

Olanda

Pe parcursul celor patru zile de campanie, au fost uciși aproximativ 2.300 de militari olandezi, au fost răniți alți 7.000 de militari, iar peste 3.000 de civili neerlandezi au murit, de asemenea. Armata invadatoare a suferit următoarele pierderi: 2.200 de morți și 7.000 de răniți. În plus, 1.300 de militari germani capturați de neerlandezi în timpul campaniei, cei mai mulți în zona Hagăi, au fost trimiși în Marea Britanie și au rămas prizonieri pentru tot restul războiului.

Regina *Wilhelmina* și guvernul neerlandez au reușit să fugă din Țările de Jos înainte de capitularea armatei și au format un guvern în exil¹⁹.

Concluzii

Sumarizarea principiilor, metodelor, strategiei și tacticii care au dus la victorie/infrângere și evidențierea caracterului lor de actualitate pentru arta militară contemporană

Cu o bună pregătire și preocupare permanentă pentru înzestrare, optimizare a procesului de planificare, perfecționare a echipa-

mentelor de luptă și bineînțeles accelerarea producției unei tehnici de luptă excepționale, toate acestea sub o îndrumare a unui personal excepțional de bine ancorat în realitate și în arta de a lupta, statul german a reușit în anul 1940 să șteargă orice realizare a Franței până la acel moment. Un plan revizuit și actualizat din luna octombrie 1939 până în februarie 1940, când Hitler a emis ordinul spre Înaltul Comandament al Forțelor de Apărare, perfecționat ulterior prin intervenția unor generali cu mare greutate, precum Rundstedt, Guderian și Goeering, a generat un rezultat nemaipomenit.

Raportat la vremurile actuale, putem vorbi de o formă optimizată a ducerii luptei de arme întrunite. *Blitzkrieg*-ul s-a dovedit a fi o perfectă coordonare a aviației cu rapiditatea tancurilor și, beneficiind și de mobilitatea și flexibilitatea trupelor de infanterie și artilerie, statul german a predat o lecție fabuloasă de artă militară, ce ne determină să afirmăm cu tărie că pe lângă tehnologizarea tuturor acțiunilor, este foarte importantă strategia, arta de a interveni la momentul oportun, arta de a reuși să înțelegem când anumite condiții ne sunt favorabile pentru fiecare tip de operație și de a specula vulnerabilitățile adversarului, indiferent de dominanța pe care acesta s-a bazat la un moment dat.

NOTE

¹ Tyner, James A. (3 martie 2009). *War, Violence, and Population: Making the Body Count*. The Guilford Press; 1st edition, p. 49.

² Istoria lumii în date de Florin Constantiniu (dir.) și Grosser Atlas zur Weltgeschichte de Hans Erich Stier (dir), ed. Westermann 1975, pp.154-158.

³ Carl von Clausewitz, *Despre război*.

⁴ Frieser, Karl-Heinz. *Mitul Blitzkrieg-ului – Campania Wermacht-ului în Vest 1940*, pag.57-58.

⁵ Hitler, Adolf. *Mein Kampf* (în limba română), editura Pacifică, București, 1993.

⁶ Al Doilea Război Mondial. Ghid ilustrat complet, editura Litera, 2018.

⁷ Doug Dildy, *Fall Gelb (1), Panzer breakthrough in the West 1940*, Osprey Publishing (January 1, 2014).

⁸ Evans, Martin Marix, *The Fall of France: Act of Daring*, Osprey Publishing, Oxford. 2000.

⁹ <http://www.lonesentry.com/manuals/88mm-antiaircraft-gun/88mm-antiaircraft-gun-introduction.html>

¹⁰ Frieser, Karl-Heinz. *The Blitzkrieg Legend*. Naval Institute Press, 2005.

¹¹ Jackson, Julian T., *The Fall of France: The Nazi Invasion of 1940*, Oxford UP, 2003.

¹² Bond, Brian (1990). *Britain, France and Belgium, 1939-1940*. London: Brassy's.

¹³ Buckley, John (1998). *Air Power in the Age of Total War*, UCL Press.

¹⁴ Romanych, M. and Rupp, M. *Maginot Line 1940: Battles on the French Frontier*. Osprey, Oxford. 2010.

¹⁵ Shepperd. Allan. *France 1940 – Blitzkrieg in the West*, Campaign series, Osprey Military, London 1990.

¹⁶ Frieser, Karl-Heinz. *The Blitzkrieg Legend*. Naval Institute Press, 2005.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Lt.col.lect.univ.drd. Ionel Barbulescu, *Razboiul si lupta armata, Continutul si fizionomia generala a luptei armate*, articol (https://www.armyacademy.ro/reviste/2_2001/c3.html).

¹⁹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Țările_de_Jos_în_al_Doilea_Război_Mondial#Capitularea_olandeză.

SERVIR VICHY APRÈS NOVEMBRE 1942: L'AMBIGUÏTÉ DE LA MARINE (NOVEMBRE 1942 – ÉTÉ 1944)

Capitaine (Terre) MORGANE BAREY *

Abstract

After the defeat of the French Army in June 1940, Marshall Philippe Pétain, head of the new French government – renamed “État français” in place of the Third Republic- expects that all the military forces become the spearhead of its politic of Révolution nationale, progressively sets in order. A new role is granted to officers, now the leading role of national recovery and regeneration. The dissolution of the French armistice forces imposed by the German on the 27th of November 1942 puts temporarily an end to these expectations. Yet, soon, armed forces work on their rebirth in order to serve again the Vichy regime, especially the French Navy. One year long, French admiralty usher in rebuilding its forces, entirely dedicated to the regime and Marshal Pétain, and finally leading to the reopening of the Naval Academy on the 4th of January 1944. This realization comes to a sudden end on the 14th of August 1944, when the entire academy joins the French resistance and take part in the liberation’s operations. Even though its military operations are extremely limited, the former vichysto Navy quickly emphasizes this action, misrepresenting at the same time the reality of this realization.

Mots clés: *officiers, régime de Vichy, École navale, résistance*

En juin 1940, l'armée française est défaite et profondément humiliée. Réduite à sa plus simple expression à la suite des conventions d'armistices qui lui sont imposées par les Allemands et les Italiens les 22 et 24 juin, elle s'articule désormais autour d'une armée dite «de transition» de 100 000 hommes – dont 8 000 officiers – et est privée de tout armement moderne, à l'image de ce qui avait été imposé aux forces allemandes en 1918. Ces forces armées,

bientôt renommées «armée d'armistice», se voient procurer avec l'instauration de l'État français (11 juillet 1940) une nouvelle mission : devenir l'un des piliers du redressement moral auprès d'un pays abattu par le récent désastre. L'armée d'armistice devient ainsi progressivement un outil politique à la main du nouveau régime à défaut d'un outil militaire. Chef du nouveau gouvernement, le maréchal Pétain entend en effet que les forces armées, et no-

* Académie militaire de Saint-Cyr Coëtquidan.

tamment ses cadres, deviennent des éléments actifs dans la société française et les fers de lance de sa politique de Révolution nationale. Présentée comme un «redressement intellectuel et moral», cette dernière constitue à la fois un corps de doctrine et un horizon de l'action publique¹. Elle rencontre un écho profond parmi les officiers, dont la formation prône depuis les années 1930 un ensemble de valeurs qui reposent sur une vision organiciste de la société, l'importance des corps intermédiaires et des élites traditionnelles, ou encore une organisation corporatiste, autant de sujets de prédilection de la Révolution nationale. Appelée à soutenir avec zèle le régime, une «armée nouvelle» est ainsi mise sur pied dès l'été 1940 avec pour mission principale de porter haut les préceptes de l'État Français: haute valeur morale, obéissance totale au régime, soumission à l'autorité du Maréchal et régénération du pays entier.

Ce projet tourne toutefois court. En représailles du débarquement Anglo-Américain en Afrique Française du Nord les 8 et 9 novembre 1942 et du sabordage de la flotte française dans le port de Toulon le 27 novembre, les Allemands décrètent la dissolution de cette armée le soir même, tandis que les écoles en charge de former les officiers de l'armée d'armistice sont contraintes de fermer leurs portes. Pourtant, la disparition de cette «armée de parade²» selon les mots de l'historien Robert Paxton, s'il suspend temporairement ses missions, ne sonne pas glas de l'armée d'armistice vichyste. Dans sa thèse sur l'armée de l'air de Vichy, l'historienne Claude d'Abzac-Épezy, prend contrepied d'une image d'Épinal qui fait du 27 novembre 1942 la date du basculement de l'ensemble de l'armée française à la cause alliée³. Cette date marquerait ainsi officiellement la fin de l'armée de l'armistice, permettant de construire et alimenter l'image d'une armée de Vichy dissoute en métropole, tandis qu'une nouvelle armée française renaîtrait en Afrique du Nord et reprendrait le combat contre les Allemands. Claude d'Abzac-Épezy met en lu-

mière comment la plupart des histoires de l'armée française développent cette vision des choses, « simple et rassurante pour l'esprit car, selon ce schéma, la continuité est assurée, la division des forces françaises, engendrée par la sécession de l'Afrique du Nord, est escamotée et il n'y a jamais qu'une seule « vraie » armée française à la fois⁴».

Car, dès les lendemains du sabordage, l'État français pose les bases d'une véritable nouvelle «armée nouvelle» portée par ses officiers, qui renaît des vestiges de l'armée dissoute. Cette refonte est l'occasion pour le régime de Vichy de redéfinir les missions qui lui sont allouées comme de réformer en profondeur le corps de ses officiers, notamment au sein la Marine française qui ambitionne dès les lendemains du sabordage de se reconstruire pour mieux servir l'État français. Ces efforts, poursuivis tout au long de l'année 1943, aboutissent le 4 janvier 1944 à la réouverture d'une École navale, dont la mission est de former les officiers de marine de l'ordre nouveau, avant que les efforts portés ne soient définitivement avortés avec le passage de l'établissement à la résistance.

Solder l'armée d'armistice

Le 27 novembre 1942 au soir, les Allemands ont échoué à prendre intacte la flotte française stationnée à Toulon, les autorités maritimes ayant fait le choix du sabordage. Hitler ordonne alors de dissoudre l'armée d'armistice, composée selon lui de «généraux et amiraux félons⁵». Le régime de Vichy est contraint de se séparer des hommes qui servaient jusqu'alors sous ses drapeaux. Malgré le dégagement à venir, les autorités militaires n'entendent pas se séparer si facilement de leurs effectifs. Les directives, notes et discours du commandement martèlent la nécessité de rester soudés, rappellent la fidélité impérative au Maréchal et invitent cadres et hommes de troupes à toujours promouvoir la Révolution nationale.

Pour autant, il n'est pas question de conserver l'intégralité des cadres. Si l'été 1940 avait

permis de réduire les effectifs par un recentrage sur les officiers issus du «grand corps» (les écoles militaires de formation initiale), la dissolution de l'armée d'armistice doit inversement amener à ne garder que les «meilleurs éléments». Seuls ces «élites» doivent bénéficier d'un reclassement temporaire car ils sont considérés, à partir de janvier 1943, comme nécessaires à l'organisation de l'armée future⁶. Ce vœu pieux recoupe en réalité une toute autre ambition: s'assurer que ces cadres ne se tourneront pas vers la «dissidence» – à savoir les mouvements de résistance comme les forces de la France Combattante. Le régime entend dès lors maintenir une emprise forte sur ses officiers tandis que déjà il pose les bases d'une renaissance de ses forces armées. Car depuis le sabordage de leur flotte, les autorités de la Marine n'ont eu de cesse de travailler à leur renaissance. Cette résurrection trouve sa justification après les annonces de Hitler, qui, au soir du 27 novembre, déclare veiller «*en temps voulu à la recreation d'une armée aveuglément fidèle au maréchal Pétain*»⁷. Cette concession constitue en fait une réponse pragmatique des Allemands face à un problème. Devant le refus de faire travailler des techniciens pour mettre les armes françaises à disposition de la Wehrmacht, le Führer accorde au régime de Vichy «une fiction de souveraineté sur une armée symbolique»⁸.

En février 1943, le principe de défense aérienne, qui doit constituer le premier élément de cette nouvelle armée, est acté. Le 16 mars suivant, le transfert des 27 000 soldats de l'armée de terre vers l'Intérieur est validé, que viennent encore renforcer les volontaires de la Milice, créée le 30 janvier 1943. Enfin, le 10 avril, une troupe gouvernementale, connue par la suite sous le nom de «Premier régiment de France» est autorisée. Exclusivement composé de personnel, armement et uniforme français, il est pensé afin de maintenir vivantes les valeurs militaires du pays. Enfin, le renversement de Mussolini le 25 juillet 1943, suivi de l'armistice

italienne de Cassibile le 3 septembre, entament un tournant dans les négociations militaires entre Vichy et Berlin. La fin de la présence italienne à Toulon, la perte de contrôle progressive des Allemands sur la Méditerranée occidentale favorisent l'aboutissement des négociations sur la restitution des navires sabordés: le 30 novembre 1943, le principe d'une «Flotte symbolique» est acté; une escadre française croisant sous les couleurs nationales est acceptée par les Allemands. Ce projet de longue date, porté et encouragé par l'État-major de la marine dans le cadre d'une victoire définitive de l'Axe, envisage qu'une partie des unités de l'ancienne flotte sabordée soit restituée afin de former cette nouvelle escadre. Toutefois, cet accord ne concerne pas les bâtiments lourds, tels que les croiseurs *Colbert*, *Foch*, *Dupleix* et *Algérie*, démolis par l'Allemagne. De même, la *Kriegsmarine* s'arroge le droit, conformément aux conventions d'armistice, d'utiliser pour la durée de la guerre les bâtiments jugés nécessaires à la défense de la côte méridionale de la France pour la surveillance du littoral et le dragage des mines. Dernière contrainte enfin, les autorités françaises devront prendre les mesures idoines pour éviter que les bâtiments ne tombent entre les mains de l'ennemi.

En avril 1944, après de longues tractations, une nouvelle marine de Vichy est donc officiellement recréée, fictive à plus d'un titre. Liée à la fin des combats et à la victoire de l'Axe, elle table sur un succès allemand contre les Alliés dont les troupes françaises seraient partie prenante. Outre ce paradoxe, cette flotte est largement obsolète, les unités rétrocédées dépassées. Si, en tant que tels, les cuirassés *Strasbourg* et *Dunkerque* constituent encore des unités de valeur en 1944, car rapides et puissants, ils manquent de moyens de détection modernes (radar, ASDIC), de défense contre avions (DCA) et d'artillerie lourde, et ne sont plus adaptés dans le cadre d'une guerre tridimensionnelle: aérienne, maritime et sous-marine. Au-delà du geste, l'accord sur

la reconstitution de la flotte française permet toutefois aux autorités vichystes de justifier la permanence de l'institution et d'en souligner l'unité. Depuis décembre 1942 l'amiral Abrial, ministre de la Marine, annonçait en effet que «les officiers ayant gardé un emploi doivent considérer comme un honneur de rester aux ordres de leurs chefs afin de conserver à la vie maritime de la France ce qui lui reste de souffle. Leur mentalité ne doit pas être celle de fossoyeurs de la Marine et de liquidateurs résignés d'un passé glorieux, mais, au contraire, celle d'hommes qui conservent l'espoir et qui, en occupant jusqu'au bout une position, même démantelée, travaillent pour l'avenir⁹».

À l'occasion de sa renaissance, la Marine entend que ses officiers portent à nouveau haut les couleurs de l'État français. Plusieurs études sur le corps des officiers de marine sont réalisées au début de l'année 1944 afin de dégager les grandes lignes de la politique future. Toutes soulignent l'absence de remous engendrés par la guerre au sein d'une institution, jugée épargnée tant par les combats de mai-juin 1940 que par le sabordage. Jamais évoqué directement, ce dernier est englobé sous le qualificatif flou «d'événements de novembre 1942¹⁰». L'étude générale du 15 janvier 1944 note ainsi que «à quelques exceptions près, par sa cohésion, son esprit de discipline, son dévouement, et grâce à la confiance réciproque que des années de travail en commun avaient établi entre chefs et subordonnés, le corps des officiers a pu traverser sans heurts graves les épreuves de ces dernières années¹¹». Il n'est aucunement fait mention de la crise que traverse l'armée française, de la France libre ni même des forces combattantes. Ce rapport reflète le déni dans lequel se maintient la marine vichyste – qui refuse de reconnaître les dissensions qui la traversent –, tandis que ces propos confirment *a contrario* l'importance de restaurer les institutions concourant à sa stabilité et sa permanence.

Direction le Lot-et-Garonne

C'est ainsi que le 18 août 1943, une requête pour rouvrir l'École navale, l'école qui forme les officiers de Marine, est transmise à la commission allemande d'armistice. Conscientes du tournant favorable qui s'opère, les autorités entendent ainsi «fournir les jeunes cadres de la Marine de demain si celle-ci doit renaître¹²». Pour éviter toute réticences que cette réouverture pourrait susciter, le commandement précise que si l'organisation générale de l'école restera la même qu'avant sa fermeture, les programmes seront néanmoins modifiés: les cours d'armes pour l'artillerie et les torpilles seront entièrement supprimés. L'enseignement sera exclusivement tourné vers les matières maritimes : éducation maritime générale, architecture navale, manœuvre, navigation théorique et pratique, météorologie, astronomie, électricité, optique, etc.

Après plusieurs propositions, le choix du site se porte finalement sur Clairac, selon un accord entre les autorités vichystes et d'occupation, en raison du calme de la région et de l'isolement d'une ville éloignée de tout gros centre urbain, mais qui bénéficie de nombreuses infrastructures. Le 9 septembre 1943, la commission d'armistice allemande donne finalement son accord pour la réouverture de l'École navale¹³.

Seule école de formation initiale à être autorisée, ce rétablissement permet à l'amirauté d'affirmer que la marine française n'a pas disparu avec ses navires à la suite du sabordage, tout en soulignant la permanence et le maintien de l'institution. La portée de cette réouverture, toute retentissante qu'elle soit, ne doit toutefois pas occulter les contraintes qui président à sa recreation. En choisissant de s'implanter à Clairac, le régime de Vichy opte pour une marine déconnectée des besoins des combats : l'emplacement est éloigné de tout plan d'eau d'envergure et les élèves-officiers contraints à des manœuvres mineures sur le Lot. La formation, strictement maritime en

accord avec l'engagement fait auprès des autorités d'occupation, ne correspond pas aux besoins réels d'une marine de guerre. Coupée des réalités des courants maritimes, des vents, des spécificités géologiques des côtes, la navigation fluviale diffère profondément d'un cabotage en pleine mer. Pour les commissions allemande et italienne d'armistice, toute résurgence de la Marine française se trouve écartée. Des cautions supplémentaires sont imposées. Le Secrétariat d'État à la marine doit promettre que le personnel de l'école ne se livrera pas à des menées antiallemandes, tandis que l'inspection de contrôle et les mandataires de la *Kriegsmarine* conservent un droit de regard plein et entier sur le fonctionnement de l'école¹⁴. Enfin l'armement individuel et collectif est absent de la dotation de l'École.

Servir Vichy toujours

L'engagement fort, voire jusqu'au-boutiste, de certains marins dans leur dévotion à la cause de la Révolution nationale ainsi que leur soutien indéfectible au gouvernement du Maréchal¹⁵, expliquent le tournant pris par l'École navale à sa réouverture. Car pour la direction du personnel militaire de la flotte, le début de l'année 1944 se présente comme un moment particulièrement propice pour lancer de grandes réformes. «Le bouleversement consécutif aux événements de novembre 1942, en suspendant le recrutement à la base, en rejetant (momentanément ou définitivement) en dehors de la marine de nombreux officiers placés en congés d'armistice a, du moins, l'avantage de présenter des conditions favorables à la mise sur pied, si elles paraissent nécessaires, de méthodes entièrement nouvelles¹⁶ ». La dissolution de l'armée d'armistice aurait, pour les autorités, découragé les officiers de marine les moins motivés au profit des plus fervents, et la formation n'est à ce titre traversée d'aucune réforme drastique. «L'épreuve de la guerre et de l'après-guerre a permis de constater que la formation des officiers répondait en gros au

but recherché» remarque encore la direction du personnel militaire¹⁷.

Plus que les compétences maritimes et militaires, réduites à la portion congrue, ce sont davantage les compétences de meneur d'hommes qui sont activement recherchées. L'amiral Barnouin – ancien commandant de l'École navale de 1937 à 1939 et membre de la commission en charge d'assurer la renaissance de la Marine – explique ainsi qu'«il va de soi que la formation du caractère, ou si l'on veut la formation virile, élément essentiel de la valeur générale d'un officier devra être autant que possible améliorée à l'école¹⁸». Cette notion de virilité retrouvée, au cœur du projet de Révolution nationale, est essentielle : les futurs cadres constituent le creuset de la régénérescence de la France ; tandis que dans l'armée, cette virilité se double d'une dimension guerrière, associée aux valeurs patriotiques, à l'idée d'honneur et à l'idéal de la chevalerie. L'idée majeure est donc de former le futur chef de l'État français, dévoué au régime.

Si les ambitions qui accompagnent la réouverture de l'École navale sont grandes, le passage au maquis de l'établissement à l'été marque toutefois le coup d'arrêt des velléités vichystes.

L'École navale au maquis

Le 14 août 1944, veille du départ en permissions des élèves pour la trêve estivale, le capitaine de vaisseau Lacaille-Desse – commandant l'établissement – convoque à 17 heures l'ensemble des officiers d'encadrement. Il leur annonce la décision prise de rallier les Forces Françaises de l'Intérieur (FFI) – la résistance intérieure française – et de se constituer en « Bataillon École navale ». À 17h30, les élèves en sont informés et à 23h10, élèves, personnels et équipages se mettent en route «par une marche de nuit¹⁹» d'une quarantaine de kilomètres²⁰. Les premières tensions apparaissent rapidement entre FFI et marins. «Dès le début nous avons fait bande à part dans le maquis,

parce que nous n'étions pas biffin comme les autres, parce que les autres voulaient se battre tandis que nous cherchions les châteaux et les bonnes résidences où nous nous entraînions tièdement à la guerre au milieu des joies du Campigny²¹», écrit l'élève Jean Esmein («promotion EN 42», rappelé en janvier 1944 lors de la réouverture de l'école) dans une de ses lettres. Au cœur des crispations se trouve la question de l'armement. En effet, l'école n'emporte aucune arme lors de son départ. Face à cette situation, le matériel nécessaire à l'armement du bataillon est alors assuré par la demi-brigade de l'Armagnac – l'unité FFI effectivement ralliée. Or souffrant du manque de moyens, les unités résistantes sont peu enclines à partager un armement difficilement obtenu.

L'École navale maquisarde peine de surcroît à s'illustrer dans les combats. Cette inaction pèse lourdement sur le moral des élèves-officiers. «Beaucoup d'entre nous auraient voulu être seuls et dire prestement adieu à cette administration rétive²²» note encore l'élève Jean Esmein. Si lors des premiers jours dans le «maquis» des exercices d'infanterie sont mis sur pied – emploi du terrain, utilisation du fusil-mitrailleur anglais, et quelques exercices de nuit²³ –, ils disparaissent rapidement. Le départ du bataillon le 11 septembre 1944 pour Le Pian-Médoc (Gironde), chargé d'assurer la protection rapprochée de Bordeaux contre un retour éventuel des Allemands de la pointe de Grave, ne constitue qu'un court sursaut d'activités, rapidement raillé.

Nous ne faisons à peu près rien de sérieux que de manger. [...] Ma mitrailleuse marche bien, je vous assure, quoique ce soit une arme faite de bric et de broc. [...] Et je vous promets bien que si j'ai à m'en servir (par quel miraculeux hasard !) je saurai bien le faire et jusqu'au bout. [...] Nous nous sommes organisés en point d'appui cerclé, c'est sage. Nous songeons à nous défendre et à reprendre Bordeaux, c'est très sage. Mais nous n'avons rien à défendre parce que nous sommes à 80 km des

Allemands et nous n'avons plus qu'à contrôler les allées en tenues suspectes²⁴.

Sur les 162 jours d'existence du bataillon de l'École navale, l'étude du journal de marche et des opérations (JMO) révèle en effet 43 mentions «rien de particulier» ou même «rien à signaler». L'ennui, caractéristique forte du visage militaire²⁵, se fait ici pleinement ressentir. Si ces commentaires soulignent davantage l'absence de mouvements d'hommes, d'armes ou de pertes que le manque d'actions, dans les faits le JMO mentionne explicitement l'absence de combats. Ainsi, entre le 28 septembre et le 4 octobre, date du départ de la région bordelaise, le commandement effectue des démarches auprès de la 18e région et de la demi-brigade d'Armagnac pour «faire cesser la séparation du Bataillon École navale avec celle-ci et la situation inintéressante dans laquelle il se trouve dans les environs de Bordeaux²⁶».

Enfin, début octobre, dans une lettre adressée au Ministre de la Marine, Lacaille-Desse condamne à demi-mot l'expérience résistante. En estimant nécessaire «de ne pas couper par une trop longue interruption les études des aspirants et [de] les mettre bientôt en contact avec la mer²⁷», il souligne ainsi le passage davantage conjoncturel et fortuit au maquis que la volonté de prendre part aux opérations de libération du territoire. Le Bataillon École navale est finalement dissout le 20 janvier 1945 et rendu à la Marine²⁸.

Une postérité injustifiée?

Arbre résistant cachant une forêt attentiste, le passage de l'École navale au maquis est rapidement salué et félicité par les autorités maritimes. En janvier 1945, le commandant de la demi-brigade d'Armagnac est chargé de remettre trois croix de guerre à la marine « en signe d'adieu»: une pour l'état-major de l'école, la seconde pour l'équipage, et la dernière pour les élèves-officiers²⁹. Cette remise de décoration fait l'effet d'un camouflet. L'élève désigné récipiendaire de cette décoration au titre des

élèves de l'école ne se présente d'ailleurs pas à la prise d'armes où il devait recevoir sa croix de guerre. Dans une lettre rédigée alors qu'il est quinze jours aux arrêts pour insubordination et manque «d'esprit militaire», il s'explique.

L'École Navale Métropolitaine, berceau des officiers de la Marine française, a besoin pour rehausser son prestige aux yeux du public et à ceux du Ministre, de 3 décorés, à défaut d'un peu d'honneur. Recréer la renommée de la Marine par tous les moyens, même les moins honnêtes.

[...] J'en avais gros sur le cœur et j'aurais certainement tout dit au commandant s'il n'était parti si vite. À savoir, cette propagande en faveur de la Marine FFI de Royan, et en particulier en faveur de l'École navale, était de la dernière bassesse, après l'activité dont nous avons fait preuve, et indigne. D'ailleurs, dès que nous embarquerons, tout le monde connaîtra cette vaste fumisterie dont nous sommes les acteurs depuis 5 mois, et qui va se terminer par la remise de 3 décorations³⁰.

Selon son auteur, ces remises de décoration visent davantage à matérialiser un engagement qui fait cruellement défaut à la Marine, et par cette occasion de conforter l'institution dans son impression d'action. Ayant difficilement rompu avec Vichy, le passage au maquis – salué et amplifié – permet d'occulter cet attachement indéfectible. Rapidement, le discours officiel en fait un véritable acte de résistance, permettant de réécrire l'histoire de l'institution.

Au moment du débarquement de Normandie, l'École navale était commandée par le capitaine de vaisseau Lacaille Desse dont les liaisons avec l'Amirauté française à Vichy ne tardèrent pas à se montrer de plus en plus précaires à mesure que les événements se déroulaient. Résolu à se rallier aux Forces alliées dès que les circonstances le permettraient, en conformité d'ailleurs avec les instructions que le contre-amiral Bléhaut, secrétaire d'État à la Marine, avait fait tenir secrètement à toutes les autorités maritimes de France occupée, le commandant Lacaille

Desse réunit tous ses officiers le 14 août et leur fit part de son intention de prendre le maquis avec toute l'École navale [...] ³¹.

Une confusion volontaire s'opère entre les faits et la relecture des événements à la lumière de la victoire. L'historienne Odile Girardin-Thiébaud souligne le rôle bien plus contesté du contre-amiral Bléhaut auprès de Vichy. Fidèle parmi les fidèles au régime, que penser de l'affirmation selon laquelle il aurait donné un «ordre secret» de rallier les Alliés alors qu'il accompagne le maréchal Pétain dans sa retraite allemande de Sigmaringen³²? Cette vision apaisée du conflit tend à légitimer la conduite des amiraux restés fidèles: la marine de Vichy devient cette parenthèse dans l'histoire globale maritime, caractérisée par un attentisme avant de reprendre activement les combats aux côtés de Alliés, et inspire une lecture apaisée du conflit³³. Souligner la dimension résistante, bien que symbolique, à travers l'attribution de croix de guerre entretient cette illusion.

Si le 27 novembre 1942 marque officiellement la dissolution de l'armée d'armistice, cet événement n'est pourtant nullement synonyme de la suppression des forces vichystes. La fin de cette année s'accompagne pour l'État français d'une volonté de remettre sur pied une nouvelle «armée nouvelle», dont la fidélité absolue au Maréchal devient la mission essentielle. Annonçant travailler pour la renaissance d'une marine défaite et humiliée, la réouverture de l'École navale s'inscrit pleinement dans cette logique. Toutefois, le basculement de l'établissement dans son entier à la résistance intérieure à l'été 1944 marque le coup d'arrêt définitif du projet de refonte des forces armées porté par le régime de Vichy. Bientôt glorifié par l'institution maritime, ce passage n'en n'est pas moins fortuit tant il permet de passer sous silence la dévotion de certains amiraux à la cause vichyste. A l'heure de la fusion effective de l'ensemble des armées françaises (vichystes et résistantes) il s'agit désormais de faire taire les dissensions et de participer à la mise sur

ped, à nouveau, d'une « armée nouvelle », pensée comme l'émanation de la Nation, syncrétisme des expériences tentées durant le conflit.

NOTES

¹ ROUSSO Henri, *Le régime de Vichy*, Paris, PUF, 2012, p. 25.

² PAXTON Robert O., *L'armée de Vichy. Le corps des officiers français 1940-1944*, Tallandier, 2004, 585 p. (1ère éd., *Parads and Politics at Vichy. The French Officer Corps under Marshal Pétain*, Princeton (New Jersey), Princeton University Press, 1966).

³ ABZAC-ÉPEZY Claude, *L'Armée de l'air de Vichy, 1940-1944*, Service Historique de l'Armée de l'Air, Vincennes, 1997, 780 p.

⁴ *Idem.*

⁵ *La France militaire*, 28 novembre 1942, cité par PAXTON Robert, *L'armée de Vichy, op. cit.*, p. 420.

⁶ Note au sujet du sort futur des cadres de l'armée dissoute, Commandement en chef des forces militaires, État-major de liaison, Section organisation, Vichy, 5 janvier 1943, Archives Nationales de Pierrefitte-sur-Seine (désormais AN) 2 AG 602.

⁷ PAXTON Robert, *L'armée de Vichy, op. cit.*, p. 420.

⁸ ABZAC-ÉPEZY Claude, *L'Armée de l'air de Vichy, 1940-1944, op. cit.*, p. 423.

⁹ Directive aux officiers, Secrétariat d'État à la marine, Cabinet, n° 366 CAB.O., Vichy, 25 décembre 1942, Service Historique de la Défense, Marine Vincennes (désormais SHD MV) TTA 3.

¹⁰ Étude générale sur la situation du corps des officiers de marine, n° 2 E/PM.Org, Direction du personnel militaire de la flotte, Bureau de l'organisation générale, Vichy, 15 janvier 1944, SHD MV 41 CC 06.

¹¹ *Idem.*

¹² Note pour la Commission Allemande d'Armistice (Groupe Marine), Délégation française auprès de la commission d'armistice, Sous-commission Marine, n° 45.298/FM, Wiesbaden, 18 août 1943, AN, AJ 41 1278.

¹³ Seekadetten and Maschineningenieur Schule, Deutsche Waffenstillstandskommission, Wiesbaden, 9 September 1943, AN, AJ 41 1278.

¹⁴ Réouverture de l'École Navale, Direction du personnel Militaire de la Flotte, Organisation

générale, n°3610 PM1, Vichy, 14 septembre 1943, SHD MV 40 CC 41.

¹⁵ Voir à ce sujet GIRARDIN-THIBEAUD Odile, *Des amiraux au service de Vichy (1940-1944)*, Paris, Nouveau Monde éditions, 2016, 447 p.

¹⁶ Étude générale sur la situation du corps des officiers de marine, n° 2 E/PM.Org, Direction du personnel militaire de la flotte, Bureau de l'organisation générale, Vichy, 15 janvier 1944, SHD MV 41 CC 06.

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ Note de Monsieur le vice-amiral Barnouin sur des questions relatives à l'École Navale et aux corps des officiers de Marine, Paris, 14 avril 1944, SHD MV 41 CC 06

¹⁹ Lettre de Jean Esmein, ancien élève-officier de l'École navale, promotion 42, rappelé à Clairac en 1944, sans date. Courtoisie de l'auteur.

²⁰ Journal de marche et des opérations (JMO) de l'École navale, 14 août 1944, SHD MV TTH 8.

²¹ Lettre de Jean Esmein, sans date.

²² *Idem.*

²³ JMO de l'École navale, 15-17 août 1944, SHD MV TTH 8.

²⁴ Lettre de Jean Esmein du 30 septembre 1944 à ses parents.

²⁵ FORCADE Olivier, «Le temps militaire à l'époque contemporaine : pratiques et représentations», *Bibliothèque de l'École des Chartes*, vol. 157, n° 2, 1999, p. 480.

²⁶ JMO de l'École navale, 28 septembre au 4 octobre 1944, SHD MV TTH 8.

²⁷ Situation de l'École navale, École navale, commandant, n° 31, Crazannes, 16 octobre 1944, SHD MV TTH 8.

²⁸ Ordre particulier n° 12, Forces françaises de l'Ouest, État-Major, 3e bureau, n° 133 EM/3, 17 janvier 1945, SHD MV TTH 8.

²⁹ Lettre d'Aurèle Meunier à Jean Esmein, Château de Crazannes, 9 janvier 1945. Courtoisie de la famille.

³⁰ *Idem.*

³¹ Anonyme, «Le bataillon École navale sur les champs de bataille du Sud-Ouest», s.d., SHD MV TTH 8.

³² GIRARDIN-THIEBAUD Odile, *Des amiraux au service de Vichy (1940-1944), op. cit.*

³³ MOTTE Martin, MARTINANT DE PRENEUF Jean, «L'écriture de l'histoire navale française», *Revue historique des armées* [En ligne], n° 257, 2009.

LA ROUMANIE ET L'ESPAGNE: LES DÉFIS D'UN NOUVEAU DÉBUT LORS DES TROUBLANTES ANNÉES '60

ELENA CRISTINA BRĂGEA *

Abstract

This study aims to examine the structural elements that defined the political and diplomatic relations between the Romanian and Spanish states after 1965. The internal transformations of the Franco regime led to a strategic change in Spanish foreign policy, which resonated with the new articulations of Romanian diplomacy in the 1960s. Despite the ideological fractures between the two regimes, the new orientations of the Romanian and Spanish foreign policy define the appropriate framework for the resumption of bilateral dialogue, articulated by various diplomatic interests and political difficulties.

***Keywords:** Franco, diplomatic relations, Communist Party of Spain, trade agreement, La Pirenaica*

L'effondrement du pouvoir franquiste et la nécessité d'une nouvelle stratégie de politique étrangère

Simultanément à l'installation au pouvoir de Nicolae Ceaușescu dans la République Populaire de Roumanie¹, la situation sociale, politique et économique de l'Espagne se révèle particulièrement sensible, mettant en évidence une possible décomposition des structures fascistes². Marqué par une succession d'événements internes, l'affaiblissement du régime est doublé par une détérioration de la situation internationale de l'Espagne. Le corollaire po-

litique de ces transformations trouve son expression dans la configuration d'une ligne de politique étrangère audacieuse du gouvernement de Madrid.

La dimension interne des mutations des années 1960 a comme ressort la nécessité de libéralisation des politiques du régime de Franco, celle-ci étant doublée par la détérioration de la situation économique du pays. Les desiderata de la population espagnole trouvent une expression dans les manifestations des masses comme dans l'essor des forces d'opposition qui s'unifient pour construire les bases d'une alliance antifranquiste. Cette métamorphose des

* Chercheur scientifique, Institut d'Études Politiques de Défense et d'Histoire Militaire, Roumanie.

forces politiques révéla un préambule du processus de transition pacifique vers un nouveau régime politique après la mort de Franco³.

De ce fait, la détérioration de la situation interne est reflétée par la multiplication des mouvements de masse des ouvriers et des étudiants⁴ ayant comme résultat la dissolution des syndicats fascistes et la création des syndicats libres⁵. De son côté, le régime présente des fissures dans ses structures les plus intimes, car les principaux partisans du régime, comme les différentes fractions de l'Armée et de l'Église catholique ou bien les fonctionnaires du régime adoptent des positions de plus en plus progressistes⁶. L'affaiblissement interne du régime est également reflété au niveau institutionnel. Le Parlement, la police, les tribunaux et notamment l'Armée prennent part ou soutient des actions contraires aux intérêts du régime, à titre d'exemple la révocation du caractère illégal de la grève⁷, l'indulgence face aux réunions et manifestations publiques ou l'impunité des actes d'avisement du régime⁸.

D'autre côté, la déstabilisation du régime franquiste trouve son ressort dans les politiques économiques du gouvernement qui entraînent le glissement de l'Espagne dans une situation économique de plus en plus problématique. L'année 1959 est marquée par une grave crise, le pays étant dans l'incapacité d'acquitter ses obligations internationales. Suite à ce moment, l'Espagne s'élance dans un « empressement sans bornes pour une amélioration des performances économiques »⁹. Un important soutien financier vient du Fonds Monétaire International. Les États-Unis ont une contribution dans le secteur touristique, l'Espagne bénéficiant dans cette période d'un afflux de touristes d'environ 14 millions, ce qui lui apporte plus d'un milliard de dollars¹⁰. En effet, le tourisme joue le rôle principal dans le développement de l'Espagne étant considéré « l'industrie primaire de la nation »¹¹. D'autre part, l'économie est aidée par l'émigration d'un large nombre d'ouvriers espagnols dans les pays membres du Marché

Commun. Ils contribuent avec plus de 300 millions de dollars annuellement au redressement économique du pays¹², ce qui fait de l'émigration l'un des plus importants éléments du développement économique de l'Espagne, à côté du tourisme et des investissements étrangers¹³. Néanmoins, cet essor n'est pas exploité dans une direction adéquate et l'industrie reste dans une première étape peu développée, voir inefficace. Cette situation défavorable se reflète dans l'incapacité de l'Espagne de rivaliser avec les autres pays présents sur le marché internationale à cause des prix de production très élevés. En conséquence, les exportations espagnoles connaissent un fort déclin, ce qui rend difficile à couvrir le déficit commercial du pays. En outre, l'échec de l'industrie espagnole de réduire les coûts de production afin de devenir une économie viable pour le Marché Commun, suscite d'amples convulsions nationales. Dans cet esprit, la grande bourgeoisie espagnole commence à percevoir le régime de Franco comme un obstacle dans l'établissement et le développement des relations économiques avec les pays de l'Europe Occidentale¹⁴.

Dans le même temps, les tensions internationales commencent à accabler le régime franquiste. La question du Gibraltar entraîne des disputes avec la Grande Bretagne et affecte considérablement la position interne du dirigeant espagnol, Franco n'aboutissant plus à trouver de soutien ni sur le plan interne, ni sur celui externe. Un autre problème est le différend avec le Maroc, dont la pierre angulaire est représentée par les demandes des éléments extrémistes marocains de cession immédiate du Sahara espagnole au Maroc, doublée par la décolonisation des villes Ceuta et Melilla¹⁵. Les tensions connaissent un éclatement sur l'arrière-plan des attentats organisés par les forces extrémistes contre le roi marocain Hassan II, apprécié pour le tact, la modération et l'attitude moins précipitée dont il fait preuve par rapport aux litiges avec l'Espagne¹⁶. De ce fait, l'enlèvement du roi est perçu à Madrid comme un

moment critique dans la dynamique du conflit. Autre une détérioration de l'image du gouvernement franquiste, l'action externe de Madrid entraîne des difficultés dans les relations avec les États-Unis, obligés par ses coalitions traditionnelles à soutenir ses alliés¹⁷ – la Grande Bretagne et le Maroc. Ces éléments surprennent l'affaiblissement du pouvoir exercé par le régime franquiste, aussi comme la nécessité de construction d'une direction ferme d'action dans la sphère de la politique étrangère.

Par conséquent, la crise économique, doublée par une crise dans la sphère des relations internationales déterminent une centration des actions politiques et diplomatiques autour de deux lignes directrices. Dans une première instance, l'Espagne manifeste un grand intérêt pour un accord avec le Marché Commun. En même temps, l'orientation vers l'espace socialiste et le désir d'établir des relations avec les pays appartenant à cette sphère deviennent de plus en plus visibles. Mais quelle est la raison derrière cette double articulation de la politique étrangère de l'Espagne? Est-ce qu'on peut identifier dans cette orientation bivalente et même contradictoire une stratégie bien définie du gouvernement de Madrid? Ou c'est plutôt un acte d'opportunisme et d'imprudence de la diplomatie franquiste?

La question de l'acceptation de l'Espagne au sein du Marché approfondit les contradictions entre ses membres et soulève des disputes au niveau politique, dans la mesure où les forces démocratiques¹⁸ s'opposent à l'inclusion de l'Espagne tant que Franco est au pouvoir. Cette situation entraîne des difficultés dans l'orientation économique de l'Espagne qui, confrontée avec la diminution des investissements privés et du taux de change, cherche un marché pour ses produits. Dans ce contexte, l'intérêt de la bourgeoisie espagnole par rapport au Marché Commun réside dans le solde des exportations espagnoles, dont 60 % arrive dans les pays membres du Marché Commun¹⁹. Toutes

ces difficultés entraînent l'intérêt de la bourgeoisie espagnole d'avoir un gouvernement qui ne constitue pas un obstacle pour le développement économique et l'entrée du pays dans le Marché Commun. Par conséquent, l'échec de la politique franquiste entraîne des tendances «évolutionnistes» de la bourgeoisie espagnole²⁰.

L'échec du régime franquiste d'obtenir l'accès de l'Espagne dans le Marché Commun est doublé par une autre défaite de la politique de juxtaposition aux institutions occidentales – l'entrée dans l'Organisation du Traité de l'Atlantique Nord (OTAN). Sur le fondement des insuccès consécutifs visant le Marché Commun, Franco fait appel à l'intervention américaine pour rétablir son image détériorée. Mais quelles sont les bases de cette démarche? Est-ce que le dirigeant espagnol a des fondements solides pour demander une intervention américaine en faveur du régime franquiste? D'abord, l'Espagne présente une importance stratégique pour les États-Unis en raison de l'existence des bases militaires américaines sur le territoire espagnol²¹. En outre, l'Espagne, comme la Grèce, est considéré «un pays qui constitue une base pour la politique de domination américaine»²². De ce fait, la raison de l'orientation de Franco vers l'appui des États-Unis est justifiée par le positionnement de son pays dans la sphère d'intérêt de la politique américaine.

En conséquence, Castiella, ministre des Affaires étrangères de Franco, entreprend une visite aux États-Unis afin d'obtenir le soutien américain aux points nodaux de la politique étrangère espagnole²³. Le ministre fait appel à la médiation américaine pour faciliter l'accès de l'Espagne aux institutions occidentales, au Marché Commun et à l'OTAN, et demande une intervention dans un sensible différend anglo-espagnol, en exigeant la restitution du Gibraltar à l'Espagne²⁴. Cependant, la démarche espagnole ne bénéficie pas de la compréhension et du soutien américain. Cette réponse négative va jouer un rôle important dans

l'affaiblissement de la position et du pouvoir de Franco et va déterminer un nombre important de forces bourgeoises à entrer dans l'opposition. Ainsi, l'Espagne, pays géographiquement situé dans la sphère occidentale et doté d'un gouvernement bourgeois, se voit exclu d'un parcours au sein des institutions euro-atlantiques²⁵. En fin de compte, cette attitude a été perçue à l'intérieur du pays comme la faute directe de Franco, à l'égard duquel les pays occidentaux ont fait preuve d'une politique de discrimination²⁶.

Une nouvelle orientation de la politique étrangère franquiste: «la séduction» de l'Est

Suite à ces insuccès de la politique franquiste et de l'érosion de plus en plus accentuée du pouvoir de Franco²⁷, le gouvernement de Madrid se propose une réorientation de sa politique étrangère. Un premier axe d'action est l'identification des marchés alternatifs pour placer ses produits. Dans ce sens, l'espace socialiste semble une option viable, car il propose non seulement un débouché pour les produits espagnols, mais constitue un instrument qui puisse se révéler extrêmement utile pour la stratégie politique étrangère du régime franquiste. Dans cet esprit, le gouvernement de Madrid fait des efforts notables pour créer un cadre approprié pour établir des rapports avec les pays socialistes. Le commerce avec l'Est connaît une expansion notable, notamment dans la période 1964-1965²⁸. Pourtant, en dépit de cette réussite, l'Espagne enregistre un déficit de la balance commerciale en raison du niveau plus élevé des importations des biens des pays socialistes sur le marché espagnole qu'à celui des exportations des marchandises espagnoles. En outre, plus de 60 % des exportations espagnoles continuent d'avoir comme destination les pays occidentaux, ce qui fait qu'une orientation plus accentuée du commerce espagnol vers l'Est risque d'entraîner un effet défavorable des rapports avec les premiers.

Par conséquent, l'ouverture vers l'espace socialiste de la politique commerciale fran-

quiste présente deux inconvénients: d'une part une balance commerciale désavantageuse pour l'Espagne et favorable aux pays socialistes et d'autre part le risque de contrarier les partenaires occidentaux et de perdre les bénéfices financiers de ces rapports. Pour ces raisons, nous pouvons présumer que les avantages de nature économique ne constituent pas la principale raison de cette orientation du commerce espagnol vers l'espace socialiste. La réponse peut être identifiée dans la stratégie d'établissement des relations diplomatiques avec les pays socialistes, lancée par le gouvernement franquiste en parallèle avec les démarches économiques. De ce fait, la stratégie d'encadrer ou de doubler la politique économique par une diplomatie audacieuse cache des intérêts beaucoup plus profonds. En conséquence, la stratégie d'orientation de la politique étrangère espagnole vers l'Est semble justifiée par la perspective qu'un intérêt augmenté pour l'espace socialiste peut déterminer l'adoucissement de l'attitude des pays occidentaux en plan politique et diplomatique. Plus précisément, le gouvernement de Madrid espère créer par la normalisation des relations avec les pays socialistes un instrument qui puisse faciliter l'association de l'Espagne au Marché Commun européen.

L'approche du gouvernement espagnol par rapport à l'espace socialiste est soutenue par l'existence du précédent grec²⁹, qui puisse servir comme inspiration pour la politique étrangère de Madrid. Confrontée avec l'attitude hostile des pays membres du Marché Commun, la Grèce oriente sa sphère d'intérêt vers le développement des relations avec les pays socialistes. La compréhension des risques d'une telle politique entraîne la modification de l'attitude des Occidentales face à la Grèce, acceptée finalement à s'associer au Marché Commun³⁰. En conséquence, la politique espagnole de déplacement de son espace d'intérêt de l'Ouest vers l'Est communiste s'érige dans une stratégie de «chantage» politique des pays occidentaux afin

d'obtenir des concessions pour l'association de l'Espagne au Marché Commun³¹.

Dans le cadre de cette nouvelle direction de la politique étrangère franquiste, les contacts diplomatiques avec le gouvernement de Bucarest sont réévalués. Établies en 1881, les relations diplomatiques entre la Roumanie et l'Espagne³² se détériorent suite à l'instauration du communisme en Roumanie et du franquisme en Espagne. Cette évolution négative se concrétise le 4 avril 1946 quand le gouvernement de Bucarest décide la rupture des relations diplomatiques avec le gouvernement de Franco. En plus, quelques jours plus tard, le 22 mai, il reconnaît le gouvernement espagnol en exil, avec lequel on établit des relations diplomatiques et dont un représentant est accrédité à Bucarest jusqu'en 1949³³.

Dans un contexte international caractérisé par une métamorphose continue, superposé aux changements internes de la Roumanie et de l'Espagne, la sinuosité des relations entre ces deux pays se présente comme un effet naturel. Pour environ deux décennies, sous la direction de Gheorghe Gheorghiu-Dej, le dialogue diplomatique entre Bucarest et Madrid est supprimé. En contrepartie, la direction roumaine développe des rapports avec les communistes espagnols³⁴. L'ossature des relations du Parti Ouvrier Roumain avec le Parti Communiste d'Espagne, fondée sur «l'amitié et la solidarité socialiste»³⁵, est fortifiée par des intérêts particuliers. À titre d'exemple, l'autorisation donnée par les autorités roumaines à l'établissement de la poste *Radio España Independiente* à Bucarest, le principal instrument de propagande des communistes espagnoles dans la période du régime franquiste. L'existence de la poste sur le territoire roumain devient la question nodale des rapports bilatéraux entre le régime franquiste de Madrid et celui communiste de Bucarest. En effet, c'est l'élément essentiel qui s'interpose au rétablissement des relations diplomatiques des deux pays jusqu'au changement de régime en Espagne³⁶.

Vers une récupération des relations diplomatiques

L'arrivée au pouvoir de Nicolae Ceaușescu entraîne une nouvelle dynamique dans la sphère des relations étrangères dans l'esprit des principes énoncés par la «*Déclaration d'avril 1964*»³⁷. Ce document est considéré le couronnement du désir de Bucarest de sortir de l'obéissance soviétique et l'acte de l'indépendance politique roumaine³⁸. Les premiers signes de la nouvelle orientation roumaine sont donnés par la position du représentant roumain au Conseil d'Assistance Économique Mutuelle, Alexandru Bârlădeanu, face aux théories de Nikita Khrouchtchev de construire un ensemble économique supra-Étatique³⁹. Suite à l'adoption de ce document, la politique étrangère roumaine se réjouit d'une série de succès notables qui crayonnent l'image du «*décennie d'or de la diplomatie roumaine*», comme est considérée la période des années 1970. En outre, en juillet 1967, Ceaușescu soutient une allocution sur la politique étrangère roumaine⁴⁰ par laquelle il reprend les principes énoncés dans la Déclaration d'avril 1964⁴¹. Cette reprise des lignes directrices dans les relations internationales peut être interprétée comme un acte de renforcement de la pérennité du programme énoncé en 1964. Dans cet esprit sont signées des conventions pour élever les missions diplomatiques au rang d'ambassades avec les États-Unis, la Norvège, la Suède et le Japon⁴². Dans ce contexte, après une période de 21 années, le hiatus diplomatique entre la Roumanie et l'Espagne prend fin. Le 5 janvier 1967 est signé à Paris «*l'Accord entre la République Socialiste de Roumanie et l'État espagnol concernant la création, sous une base de réciprocité, de représentations consulaires et commerciales à Bucarest et à Madrid*»⁴³.

La nature des relations établies par l'accord de 1967 n'est pas diplomatique, ce qui donne une importance juridique assez réduite aux nouveaux rapports bilatéraux. De plus, le niveau d'échanges commerciaux entre l'Espagne

et la République Socialiste de Roumanie reste à ce moment-là assez réduit, ce qui indique que la raison de cette démarche n'est pas de nature économique⁴⁴. À plus forte raison, l'Espagne de Franco ne présente pas des affiliations idéologiques avec le gouvernement de Bucarest. Au contraire, ce sont justement les implications de l'incompatibilité doctrinale qui causent la rupture diplomatique des deux pays en 1946⁴⁵. Enfin, un élément précieux qui se superpose aux coordonnés politiques, économiques et idéologiques présentes dans l'axe d'analyse s'articule autour des relations personnelles des acteurs politiques. Plus précisément, les rapports cordiaux du dirigeant roumain Nicolae Ceaușescu avec Santiago Carrillo, le secrétaire général du Parti Communiste d'Espagne (PCE), semble représenter un facteur essentiel d'édification de la position antifranquiste de Bucarest⁴⁶.

Dans le contexte de l'affaiblissement du pouvoir de Franco et des échecs successifs de ses politiques, le gouvernement de Madrid conçoit une nouvelle stratégie de politique étrangère. Ainsi, il s'élançait dans une ample activité d'établissement des relations économiques et, si possible, diplomatiques avec l'espace socialiste. Dans un effort de combattre cette démarche et d'accélérer l'érosion du régime de Franco, Carrillo fait appel à la solidarité socialiste et notamment à son amitié avec Ceaușescu pour demander une position ferme du gouvernement roumain⁴⁷. Néanmoins, les demandes des communistes espagnols d'éviter tout acte de rapprochement du régime franquiste sont ignorées à Bucarest⁴⁸.

Parmi les intérêts politiques du gouvernement roumain en Espagne s'inscrit l'existence d'un important nombre «d'éléments fascistes»

La rencontre entre le président Nicolae Ceaușescu et Santiago Carrillo, secrétaire général du Parti Communiste d'Espagne, où se sont déroulés les travaux de la Conférence des partis communistes et travaillistes d'Europe (28-30 juin 1976).

Source: «Fototeca online a comunismului românesc », cota 126/1976

appartenant à l'organisation *La Garde de Fer* et notamment la présence de son dirigeant Horia Sima en Espagne⁴⁹. De ce fait, l'acte d'ouverture d'une agence consulaire à Madrid offre une accessibilité élargie dans l'espace d'action de cette organisation et fournissent les instruments nécessaires pour limiter son activité, voir l'éliminer⁵⁰. De plus, un niveau officiel des relations bilatérales impose une réceptivité accentuée face aux problèmes, besoins ou doléances du gouvernement roumain. A Bucarest, l'ouverture de l'agence consulaire est donc perçue comme un instrument utile à changer l'attitude des autorités franquistes par rapport aux éléments fascistes d'origine roumaine présents sur le territoire de l'Espagne.

Suite à la signature de l'accord de 1967 et la création des représentations dans les deux capitales, mais notamment après l'arrivée au gouvernement espagnol d'un groupe d'orientation « *Opus Dei* », les demandes espagnoles de normalisation des relations bilatérales s'intensifient⁵¹. Un premier volet des relations bilatérales qui s'édifie dans ce contexte est celui économique. La balance commerciale entre la R.S.R. et l'Espagne franquiste connaît des évolutions positives et détermine le renouvellement de l'accord commercial. Suite aux amples négociations qui se déroulent à Madrid en mars 1971⁵², un nouvel accord commercial est signé pour la période 1971-1975. L'accord inclut aussi des clauses générales concernant la navigation maritime et fluviale, la navigation aérienne, le transport routier et la coopération économique et technico-scientifique entre les deux pays. Conformément aux dispositions de l'accord, à partir du 1er janvier 1973, les deux pays décident à utiliser le système de paiement en devises libres⁵³. Un aspect extrêmement important des relations économiques est présenté par le fait que la Roumanie bénéficie, dans le cadre des échanges commerciaux avec l'Espagne, de la clause de la nation la plus favorisée⁵⁴. Dans le même esprit de la coopération bilatérale, les entreprises roumaines sont présentes aux

expositions et foires internationales organisées en Espagne. À son tour, l'Espagne est présente à la première Foire Internationale de Bucarest⁵⁵.

Un autre volet de construction des relations bilatérales s'articule autour de la sphère culturelle, artistique, technique et scientifique. En dépit de l'absence d'un accord culturel, l'ouverture des représentations dans les deux capitales mène au développement des échanges culturels. Les agences de presse EFE et *Agerpres* signent un accord concernant l'échange de services⁵⁶. Dans le domaine du tourisme, le gouvernement de Bucarest lance de 1972 la proposition de l'ouverture d'un bureau d'informations touristiques, mais l'initiative reste sans réponse de la part du gouvernement franquiste⁵⁷. Dans la sphère des rapports juridiques, sont signées des conventions phytosanitaires et sanitaire-vétérinaires⁵⁸.

Au niveau politique et diplomatique, les missions des deux États réalisent régulièrement une information réciproque dans les problèmes de la sécurité et de la coopération européenne, du désengagement militaire et du désarmement en Europe. En outre, entre les représentants des deux pays existe une bonne coopération dans le cadre de l'O.N.U. et des autres organisations internationales⁵⁹. Dans cet esprit, l'Espagne soutient la demande d'adhésion de la R.S.R. à des institutions financières internationales⁶⁰ comme le Fonds Monétaire International (F.M.I.) et la Banque Internationale pour la Reconstruction et le Développement (B.I.R.D.)⁶¹. Des contacts et des échanges d'opinion ont lieu à l'occasion des diverses réunions et conférences internationales. En avril 1973, à l'invitation de la partie espagnole, sont organisées à Bucarest des consultations entre les deux ministères des Affaires étrangères, occasion qui favorise une observation de l'état des relations bilatérales et des discussions concernant les questions internationales d'intérêt commun⁶².

Malgré un développement évident des relations bilatérales durant cette période,

les relations étroites entre les partis communistes roumain et espagnol déterminent une attitude réservée, parfois hostile, des autorités espagnoles envers la partie roumaine. Les nombreuses visites en R.S.R. des dirigeants communistes espagnoles Dolores Ibárruri et Santiago Carrillo, suivies par les communiqués communes des deux partis⁶³, déterminent des protestations du gouvernement franquiste auprès du ministère roumain des Affaires étrangères et de la direction de la Représentation Consulaire et Commerciale de la R.S.R. à Madrid. Les bonnes relations qui lient les deux partis communistes sont considérées la principale cause de l'inertie des relations au niveau d'État entre l'Espagne et la R.S.R.⁶⁴. En outre, elles sont perçues comme une ingérence dans les affaires internes espagnoles. Devant ces critiques, la position roumaine vient à confirmer la poursuite des principes énoncés par la Déclaration d'avril 1964: dans la vertu de son indépendance et de sa souveraineté, le Parti Communiste Roumain est libre à développer des relations avec tout parti il considère utile. Dans notre conception, il faut faire une différence entre les relations au niveau d'État et les relations entre les partis, même si notre parti est aussi parti de gouvernement. Ces dernières ne peuvent pas être considérées une ingérence dans les affaires internes de l'Espagne. Elles ne peuvent pas et ne doivent pas importuner le développement des relations dans des domaines d'intérêt réciproque. Dans le cadre juridique actuel des relations, ce serait utile que les deux partis s'efforcent davantage afin d'obtenir une meilleure valorisation des possibilités réelles de diversification des échanges dans les domaines économique, culturel, scientifique et touristique⁶⁵.

Une autre question névralgique dans les rapports Madrid-Bucarest est articulée par la *Radio España Independiente*⁶⁶. Connue surtout comme *La Pirenaica*, la radio est créée à l'initiative de Dolores Ibárruri, présidente d'honneur du PCE, et commence à émettre

depuis Moscou, le 22 juillet 1941. Dans le contexte de l'instauration de la censure par le gouvernement de Franco et du monopole sur les informations⁶⁷ confié à la *Radio Nacional de España*⁶⁸, *La Pirenaica* devient l'unique source d'information qui échappe au contrôle et à la politique franquiste de censure. À partir de 5 janvier 1955, la station s'installe à Bucarest d'où elle continue son activité d'information et de propagande sous la direction de Ramon Mendelsona, membre du Bureau Politique du PCE⁶⁹. Pour les communistes espagnols, son importance réside dans le rôle «d'unique voix de ceux vaincus»⁷⁰, jusqu'à la fin du régime franquiste. C'est justement ce dernier aspect qui définit l'importance de la *Radio España Independiente*. Par conséquent, la disponibilité du gouvernement de Bucarest à soutenir l'activité de la station installée sur le territoire roumain et surtout l'autonomie accordée aux Espagnols dans leur activité sont des éléments qui attirent leur respect et leur reconnaissance pour le régime de Bucarest⁷¹. Toutes choses considérées, la situation créée autour de *La Pirenaica* s'érige dans un facteur qui donne consistance aux relations des partis communistes roumain et espagnol, mais qui représente un obstacle à la structuration d'un dialogue au niveau étatique entre la Roumanie et l'Espagne, et par conséquent, à la reprise des relations diplomatiques.

Remarques conclusives

Suivant les nouveaux ressorts intimes de politique étrangère, la diplomatie roumaine s'élançait dans la dernière partie des années '60 dans une série d'actions qui attire la sympathie et le soutien de l'Occident. L'année 1967 représente un moment important dans cette démarche, étant marquée par la création des relations diplomatiques à niveau d'ambassade avec la République Fédérale d'Allemagne⁷², la position originelle adoptée face aux événements du Moyen-Orient par le refus de définir l'Israël comme État agresseur et la désignation du ministre roumain des Affaires étrangères, Corne-

liu Mănescu, en tant que président de la XXIIème session de l'Assemblée Générale de l'ONU.

Dans cette dynamique du champ des relations internationales, le hiatus diplomatique qui marque depuis vingt-et-un ans les relations roumaines-espagnoles prend fin. Le 5 janvier 1967 est signé à Paris un accord entre la République Socialiste de Roumanie et l'État espagnol pour la création de représentations consulaires et commerciales à Bucarest et à Madrid⁷³. Cet acte surprend les perspectives de la nouvelle orientation manifestée par la politique étrangère roumaine. En outre, il représente l'ossature d'une structure complexe dont le résultat est la relance du dialogue diplomatique roumain-espagnol.

Considérant la désarticulation du régime franquiste reflétée dans la situation économique difficile de l'Espagne, dans les différends internationaux du pays ou bien les défaites pour rejoindre les structures internationales telles que le Marché Commune ou l'OTAN, le gouvernement de Madrid oriente ses objectifs de politique étrangère vers l'Est. Cette métamorphose diplomatique du gouvernement franquiste visant le rapprochement de l'espace communiste croise les intérêts de politique étrangère du gouvernement roumain. Pour le régime de Bucarest, la décision de faire un pas important vers l'Espagne franquiste n'était pas fondée sur des raisons économiques ou stratégiques immédiates, mais elle réside dans l'orientation de la politique étrangère roumaine à cette époque. En ce sens, la diplomatie roumaine s'efforce d'établir des contacts avec un nombre significatif d'États, afin d'édifier un système de coopération alternatif à celui communiste. L'Espagne, malgré le régime dictatorial et son « isolement » international, représente un pilier nécessaire au sein du réseau envisagé, permettant à la Roumanie d'affaiblir sa dépendance vis-à-vis de son propre champ d'affiliation idéologique et, en même temps, d'exercer plus facilement un contrôle sur l'émigration roumaine d'Espagne.

NOTES

¹ La République Populaire de Roumanie (R.P.R.) est le nom officiel de l'État roumain dans la période d'après l'abdication du Roi Michel Ier, le 30 décembre 1947, jusqu'au moment de l'adoption d'une nouvelle constitution qui proclame la République Socialiste de Roumanie (R.S.R.), le 21 août 1965.

² Arhivele Naționale ale României (dorénavant ANR), Fond Comitetul Central al Partidului Comunist Român (dorénavant CC al PCR), Secția Relații Externe, dosar 6/1966, ff. 5-15.

³ Javier TUSELL, *Spain : from Dictatorship to Democracy 1939 to the present*, Blackwell Publishing, New Jersey, 2007, p. 188.

⁴ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 38/1967, ff. 4-8.

⁵ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 6/1966, ff. 5-7.

⁶ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 6/1966, ff. 8-9.

⁷ Le Parlement fasciste décide de supprimer l'article du Code Pénal qui considère la grève comme subversion.

⁸ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 6/1966, f. 8.

⁹ J. TUSELL, *Spain...*, p. 189.

¹⁰ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 6/1966, f. 11.

¹¹ J. TUSELL, *Spain...*, p. 189.

¹² ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 6/1966, f. 11.

¹³ J. TUSELL, *Spain...*, p. 189.

¹⁴ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 38/1967, f. 41.

¹⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (dorénavant AMAE), Fond 20/B, 1972, Spania, dosar 2208, f. 10.

¹⁶ AMAE, Fond 20/B, 1972, Spania, dosar 2208, f. 10.

¹⁷ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 38/1967, f. 41.

¹⁸ Les sociaux-démocrates, les petits partis bourgeois et surtout le parti de gouvernement des Pays-Bas.

¹⁹ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 6/1966, f. 12.

²⁰ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 12/1968, f. 10.

²¹ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 38/1967, ff. 20-21.

²² ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 38/1967, ff. 17-21.

²³ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 12/1968, f. 10.

²⁴ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 38/1967, f. 41.

²⁵ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 12/1968, f. 10.

²⁶ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 12/1968, f. 10.

²⁷ AMAE, Fond 210, 1974, Spania, dosar 4478, ff. 98-164.

²⁸ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 12/1968, f. 13.

²⁹ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 12/1968, f. 10.

³⁰ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 6/1966, f. 13.

³¹ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 38/1967, ff. 14-15.

³² AMAE, Fond 220, 1974, Spania-R.S.R., dosar 4505, f. 1.

³³ AMAE, Fond 220, 1974, Spania-R.S.R., dosar 4505, f. 1.

³⁴ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1964), dosar 2/S, ff. 1-64.

³⁵ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 38/1967, f. 40.

³⁶ AMAE, Fond 220, 1973, Spania-R.S.R., dosar 3600, f. 39.

³⁷ Dans la Plénaire élargie du Comité Central du Parti Ouvrier Roumain de 15-22 avril 1964 a été adoptée la «Déclaration concernant la position du Comité Central du Parti Ouvrier Roumain dans les problèmes du mouvement communiste et ouvrier internationale».

³⁸ Lavinia BETEA, *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Polirom, Iași, 2001, pp. 130-131.

³⁹ Surprenant l'importance de la Déclaration dans l'évolution de la diplomatie roumaine des années 1960 et 1970, Corneliu Mănescu, à l'époque ministre des Affaires étrangères, remarquait: «Quand ils [les principes, n.n.] ont été déclarés publiquement pour la première fois, ils représentaient un changement impressionnant au niveau de la politique du pays. (...) La Déclaration de 1964 représente les conclusions des divergences du mouvement communiste international et la position assumée par la Roumanie dans ce contexte. C'est là que vous pouvez trouver la ligne politique de la Roumanie dans les rapports avec tous les États du

monde». Lavinia BETEA, *I se spunea Machiavelli: Ștefan Andrei în dialog cu Lavinia Betea*, Ed. Ade-vărul, București, 2011, p. 201.

⁴⁰ «La présentation concernant la politique étrangère du parti et du gouvernement» est soutenue dans le cadre de la session de la Grande Assemblée Nationale de 24-26 juillet 1967.

⁴¹ L. BETEA, *Convorbiri neterminate...*, p. 186.

⁴² L. BETEA, *Convorbiri neterminate...*, p. 130.

⁴³ AMAE, Fond 220, 1973, Spania-R.S.R., dosar 3600, f. 23.

⁴⁴ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 38/1967, ff. 41-45.

⁴⁵ AMAE, Fond 220, 1974, Spania-R.S.R., dosar 4505, f. 1.

⁴⁶ Le dirigeant du PCE fait d'amples informations concernant la situation de l'Espagne sous le régime de Franco ses visites dans la République Socialiste de Roumanie (ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 33/1966, ff. 2-7).

⁴⁷ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 6/1966, ff. 6-13.

⁴⁸ L'aspect le plus sensible du rapprochement diplomatique Bucarest-Madrid est l'absence de toute consultation avec le Parti Communiste d'Espagne concernant la démarche envisagée par le gouvernement roumain. Finalement, les communistes espagnols apprennent de la signature de l'accord bilatéral dans une conjoncture extrêmement ingrate par le moyen d'une nouvelle parue dans le journal français *Le Monde* (ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 38/1967, f. 40).

⁴⁹ Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (dorénavant ACNSAS), dosar D012368, vol. 48, f. 30 ; ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 38/1967, f. 156.

⁵⁰ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 38/1967, f. 36.

⁵¹ AMAE, Fond 220, 1973, Spania-R.S.R., dosar 3600, f. 1.

⁵² AMAE, Fond 220, 1973, Spania-R.S.R., dosar 3600, f. 4.

⁵³ AMAE, Fond 220, 1973, Spania-R.S.R., dosar 3600, f. 5.

⁵⁴ AMAE, Fond 220, 1973, Spania-R.S.R., dosar 3600, f. 2.

⁵⁵ AMAE, Fond 220, 1973, Spania-R.S.R., dosar 3600, f. 5.

⁵⁶ Néanmoins, des articles défavorables à l'adresse de la Roumanie, notamment concernant la situation interne apparaissent dans les journaux espa-

gnols. Selon les notes informatives arrivées de l'Espagne au ministère roumain des Affaires étrangères, les articles « hostiles » sont signés particulièrement par les membres de l'émigration roumaine (AMAE, Fond 220, 1974, Spania-R.S.R., dosar 4505, f. 3).

⁵⁷ AMAE, Fond 220, 1974, Spania-R.S.R., dosar 4505, f. 3.

⁵⁸ AMAE, Fond 220, 1974, Spania-R.S.R., dosar 4505, f. 4.

⁵⁹ ANR-Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 93/1972, f. 2.

⁶⁰ Le 15 décembre 1972, la R.S.R. adhère à deux institutions financières internationales qui font partie des structures de l'ONU-FMI et BIRD.

⁶¹ AMAE, Fond 20/ B, 1972, Spania, dosar 2208, f. 1.

⁶² AMAE, Fond 220, 1974, Spania-R.S.R., dosar 4505, f. 2.

⁶³ ANR-Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 73/1971, ff. 1-26.

⁶⁴ ANR-Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 93/ 1972, pp. 25-29 ; AMAE, Fond 220, 1973, Spania-R.S.R., dosar 3600, f. 4.

⁶⁵ AMAE, Fond 220, 1973, Spania-R.S.R., dosar 3600, ff. 4-5.

⁶⁶ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 66/1969, f. 14 ; AMAE, Fond 220, 1973, Spania-R.S.R., dosar 3600, f. 5.

⁶⁷ Le 9 octobre 1939, Franco impose la censure aux stations privées et confie à la *Radio Nacional de España* l'exclusivité de l'information.

⁶⁸ Organisme public regroupant plusieurs radios espagnoles ; créée le 18 janvier 1937 à Salamanque par les nationalistes. Le 14 juin 1937, la RNE devient la source de la radio nationaliste, fonction détenue en préalable par Radio Castilla, basée à Burgos.

⁶⁹ L. BETEĂ, *I se spune Machiavelli...*, p. 235.

⁷⁰ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 66/1969, f. 13.

⁷¹ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 6/1966, f. 3.

⁷² ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 24/1970, f. 5.

⁷³ AMAE, Fond 220, 1973, Spania-R.S.R., dosar 3600, f. 23.

DEVELOPING NATO'S CAPACITY TO PROVIDE COLLECTIVE DEFENCE. SUSTAINABILITY ELEMENTS AND RAPID REACTION POTENTIAL IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING THE FLEXIBLE RESPONSE STRATEGY

DRAGOȘ ILINCA *

Abstract

About two decades after the signing of the Washington Treaty, through which the North Atlantic Treaty Organization (NATO) came into being, the reference strategic framework for the efforts to ensure the security and defence of member states has undergone substantial transformations. These were reflected in the adoption, at the end of 1967, of a new Strategic Concept, which had as its main element the development of the potential for crisis response on coordinates of flexibility, through the superior exploitation of NATO's potential. The implementation of this approach overlapped with a series of events having a profound impact on the security equation during the Cold War. One of the implementation formulas for Flexible Response Strategy would be applied in NATO's defence system including the development of innovative instruments and procedures. It focused both on the aspects of supporting allied forces and on strengthening the level of interoperability between them in order to meet higher requirements. The creation of an intensive training program (REFORGER), simultaneously with the expansion of the support potential through the repositioning of equipment (POMCUS) are steps that have contributed to the maturation of the NATO planning process. For the entire duration of the Cold War, these instruments have been constantly used and improved, with beneficial effects in terms of strengthening political and military cohesion between Member States, while providing more coherence in ensuring an effective deterrence posture.

Keywords: NATO, SACEUR, CENTAG, NORTHAG, BAOR, REFORGER, POMCUS, Cold War, Flexible Response, force level, repositioning

Context

On 13-14 December 1967, the first meeting of the North Atlantic Council was held in the

new headquarters of the North Atlantic Alliance established in Brussels following France's decision to leave NATO's integrated military

* Head of Military History Studies Program, Institute for Political Studies of Defence and Military History.

structure. For almost half a century, this place will be the strategic decision-making centre on the development of the collective defence system developed through NATO, in accordance with the principles and provisions of the North Atlantic Treaty (Washington, April 4, 1949). The practical value of the symbolism of the aforementioned meeting must be seen from the perspective of the importance of the decisions adopted on this occasion, which will have a particular significance for the different levels of the process of transformation and adaptation of NATO to the security environment fully marked by the Cold War. In this regard, the debates initiated at the beginning of the decade by the US President John F. Kennedy (1961-1963) aimed at adapting NATO's strategic framework on coordinates of flexibility, oriented towards the use of an extensive inventory of possibilities aimed at ensuring deterrence and defence according to the type and nature of aggression, have been reconfirmed.

The process of revising NATO's strategic concept went through the decisive steps between 1966 and 1967, accelerated after France's decision to leave the Allied integrated military structure (March 10, 1966). In December 1966, based on the recommendations of the Military Committee, the first in-depth discussion was held, at the level of the Chiefs of Staff of the Member States, on the future strategy of NATO. The dominant note concerned the flexible approach to the process of developing contingency plans for each region. This option was politically validated at the meeting of the Defence Planning Committee on 9-11 May 1967 by promoting new guidelines for the reviewing the strategic framework required by NATO's work. The new paradigm was aimed at adapting NATO's ability to generate the response to aggression through greater flexibility¹. The new strategic concept, adopted on December 12, 1967, was based on two pillars – flexibility and escalation, both conceived on coordinates of gradual approach to NATO's response for-

mulas in case of aggression. Within this paradigm, deterrence was the initial component of NATO's strategy to prevent aggressive action against member states from taking place. The constitutive elements of deterrence were: the determination of the Member States to act together against any form of aggression; the existence of NATO's effective response capability regardless of the level of aggression; flexibility, in the sense of preventing the aggressor from accurately anticipating NATO's specific form of response and thus inducing him to induce the prospect of a level of risk that is difficult to take in launching a hostile action or aggression.

In the event of the failure of the deterrent strategy, the concrete response formulas envisaged included three modalities, structured according to the form and intensity of a potential aggression. Thus, *direct defence* aimed to achieve victory at the level that the aggressor chooses to engage in the action against NATO. Flexibility, regardless of the place, duration and level of aggression, was the fundamental element, claiming for the ground forces the advanced defence capability and for the other categories of forces the development of the adequate defence potential. The second type of military response was aimed at *deliberate escalation*, conceived as a set of measures and actions that would allow the intensification of the operational pace and lead to an increase in the aggressor's effort (e.g. the opening of new fronts, the expansion of naval actions, the use of prohibition actions and capabilities, demonstration actions to prepare the use of nuclear capabilities). The last form of response advanced through the new strategic concept concerned *the general nuclear response*, conceived as a last resort and envisaged as a reaction to a nuclear attack by the Soviet Union².

The adoption of a new strategic framework at NATO level came on a complex political background that fully marked the evolution of the organization, especially in the first decades of operation. Practically, during this

period, at the level of the North Atlantic Alliance, a series of events such as the Suez Crisis (1956), the Cuban Missile Crisis (1962) and, last but not least, France's decision to leave the integrated military structure of NATO, made known their effects. All this revealed the existence of difficulties in accommodating common positions at alliance level, with differences of opinion also being noted in the context of the debates on the adoption of the flexible response. In this context, mention may be made of the debates on the integration of nuclear capacities at the level of operational planning, which would record sharp divergences between the Member States which ultimately led to the abandonment of projects for the creation of specialized entities³. East-West relations were also a point of inter-allied debate on which the perceptions of the Member States proved to be insufficiently harmonized. Along with these, the Berlin crises of 1958 and 1961 can be regarded as the moments of maximum intensity of the Cold War that led to the aggravation of the security situation in Central Europe. The complexity of the discussions on East-West relations was also accentuated by the acceleration of the technological competition between the two blocs, a trend massively declined also on the military component. All these developments have created the critical mass to initiate a comprehensive process of analysing how developments in the security environment influence NATO's strategic governance framework. Starting from the premise of NATO's central role in Europe's security, on December 16, 1966, under the coordination of Pierre Harmel, former Belgian Foreign Minister (1911-2009), was launched the reflection process that will lead to the adoption, a year later, of the so-called "Harmel Report" which will contribute decisively to the revitalization of NATO's functioning as well as to the synchronizing of this organization to the dynamics of the security environment.

Commitments in Europe

After the end of the war, the Allied military presence in Western Europe would concentrate in Germany, with the level of US and British forces being in the order of millions of troops deployed in various locations. In the months following the surrender of Germany, the Allied presence would be reorganized on the coordinates established at the Potsdam Conference (July 17 – August 2, 1945) and translated into practice by the "Occupation Statute of Germany"⁴, concluded on April 10, 1949. Thus, the territory of Germany was divided into four zones of occupation, placed under the responsibility of Great Britain (North-West), France (South-West), the USA (South), the USSR (East). The same system was applied to the establishment of Berlin occupation zones. Since 1947, the American, British and French areas have united into a single entity on the basis of which, on 23 May 1949, the Federal Republic of Germany will be formed. The degradation of the security situation and the outbreak of the Cold War will transform the line of demarcation between the Western and Soviet areas into the main area of contact between the two parties.

The Allied military presence in Germany will go through successive stages of transformation corresponding to the political developments and operational developments generated by the Cold War. Clearly, US forces had the largest share in all allied contingents deployed in Europe. Basically, at the end of the war, their number amounted to over 3 mil. soldiers in different areas of Europe, of which more than half were in Germany⁵. After the creation of NATO on April 4, 1949, and the nomination, on April 2, 1951, of General Dwight Eisenhower (1890–1969) as SACEUR, US President Harry Truman (1884–1972) authorized the placing under his command of US forces in Europe. The decision was communicated by the Secretary of State, Dean Acheson (1893-1971), at the meeting⁶ of the North Atlantic

Council on 18 December 1950. At the same time, SACEUR will also serve as commander of the European Command of US Forces (US EUCOM), created in 1952, in Heidelberg, as part of the American effort to support European security. Most of the US forces stationed in Germany were integrated into the structure of Army Group Centre (CENTAG), which had under its subordination, until 1980, 4 army corps, two of which were made up by the US. Thus, in the mid-60s, the US troops deployed in Europe (land and air) amounted to about 280,000 troops, of which over 80% were in Germany.

The British forces of Army Group 21, under the command of Marshal Bernard Montgomery (1887–1976), would be organized within the framework of the British Army of the Rhine (BAOR) with its headquarters at Bad Oeynhausen and, from 1954, at Rheindahlen. After the activation, in 1951, of the integrated military structure of NATO, British forces within BAOR passed under the command of the Supreme Command Allied Forces in Europe (SACEUR) thus representing the core of the Northern Army Group (NORTHAG). In 1957, BAOR troops amounted to about 70,000 troops, the number⁷ of which gradually decreased in the following years, so that in the mid-60s they would reach 55,000.

In parallel with the process of adapting NATO's strategy to the coordinate of flexibility, operational developments in the area of responsibility of the North Atlantic Alliance would be influenced by the implications of the Vietnam War. Thus, on January 1, 1966, the US engagement in Vietnam involved around 185,000 troops. The intensity of the operations as well as the strategy adopted by the US at this stage of the conflict was reflected in the repeated requests of the commander of the US forces, General William Westmoreland (1914-2005), for sustained increase in the troops deployed in South Vietnam. On these coordinates, the new ceiling agreed upon by the Johnson Ad-

ministration (1963-1969) was around 525,000 troops,⁸ a level expected to be reached by early 1968. It would be consolidated by the end of 1967, reaching about 550,000 troops, without significantly affecting the level of reserve forces on US soil⁹. The impact of these developments would also have an impact in terms of ensuring the availability of US forces stationed in Western Europe. For Washington, keeping American engagement within NATO at an appropriate level to ensure deterrence and the North Atlantic Alliance's response options.

Relatively similar difficulties were also experienced by the United Kingdom in managing its own military presence in Germany and, subsequently, in its associated costs. Following the March 1966 elections, Labour managed to maintain the government led by Harold Wilson (1916-1995) which allowed the program of rationalizing military spending by about £2 billion to continue (corresponding to a drop from 7.3% to 6.5% of GDP). Maintaining the upward trend in military spending was seen as affecting Britain's prospects for economic development and was likely to encumber the financial resources needed for other sectors¹⁰. The British assessments of the possibilities of reducing expenditure were made by reference to the priority given by London to the role of NATO in ensuring the security of the member states but also to the new requirements generated by the implementation of the doctrine of flexible response. From the British perspective, these were mainly reflected in the increasing need for conventional forces. On these coordinates, the British government indicated a willingness to maintain the level of forces in Europe, while identifying cost-sharing options with the German side¹¹.

It is also worth mentioning that the financial aspects related to the British and American allied presences on German territory were also regulated by means of a separate framework concluded between 1961 and 1964, known as the "Offset Agreements". Through them, part

of the costs associated with supporting the quotas of the two states were borne by Germany, through multiple instruments such as: loans; acquisitions of military equipment and equipment; civil nature; development support. The way in which these agreements were implemented was one of the major points of divergence between the three states, the level of compensation by Germany being perceived as not entirely in line with the expectations of the US and the United Kingdom. The first agreement, which applied from 1962 to 1964, generated differences in interpretation due to its general nature, which would change in the case of the second agreement, concluded in July 1964. Concrete thresholds of the amounts that were envisaged for compensation were included at the level of the latter¹².

Tripartite negotiations

An important moment in the debate of the future Allied presence on German soil was the third visit of Chancellor Ludwig Erhard (1963-1966) to the USA (26-27 September 1966). The potential reduction of American and British personnel, coupled with the problem of Ger-

man contribution to compensation for the expenses of the two states, were the main items on the agenda of the discussions. The results of the visit, as summarized in the Joint Declaration by President Lyndon Johnson and Chancellor Erhard, indicated the decision to open trilateral negotiations (United States – United Kingdom – Germany) on the level of Allied forces as well as the financial aspects associated with their presence¹³. Although Erhard's political career would end a few weeks away, with his resignation prompted by the withdrawal¹⁴ of political support from the German Christian Democrats, the tripartite negotiations on the two issues would be assumed at the level of the future German political leadership. Formal negotiations between the three Member States will start in October 1966, continuing with varying levels of intensity over the next six months. During this period, six rounds of formal discussions will be held, supported by the work of specialized working groups¹⁵. During these negotiations, NATO has consistently participated, both through representatives of the international staff and SACEUR, as well as through Secretary General Manlio Brosio.

The substance of the problems was complicated, in addition to the aspects related to the pressure of the Vietnam War, through the effects created by the withdrawal of France from the integrated military structure, but also by the insufficient level of commitment of the European allies in support of the NATO position. These coordinates would be outlined by the US in preparation for the ministerial meeting at the level of the Defence Planning Committee – DPC to be held on December 6, 1966. Thus, during the visit of the NATO Secretary General to Washington (November 16-18, 1966), the messages sent by the high-level representatives of the Johnson Administration strongly stressed the need to increase the contribution of the European allies, all the more necessary in the conditions of the pressure that the US military engagement in Vietnam continued to ex-

US President Lyndon B. Johnson

ert. At the same time, there was an emphasis on the need to deepen cohesion between the political and military levels within NATO, including from the perspective of financial aspects¹⁶.

All of these issues will be the subject of an analysis requested by President Johnson in the opening of dialogue negotiations. The coordinator of this process will be John McCloy (1895-1989)¹⁷, a personality having a central role in the management of the security situation in Europe after the Second World War and, subsequently, of the American policy in the NATO context. He was also appointed to participate in the tripartite negotiating rounds. The conclusions of the evaluation were centred on highlighting NATO's strategic importance for both Europe's security and the US. From this perspective, the recommendations made by the group of experts under McCloy's leadership were aimed at avoiding a significant reduction, for the time being, of US forces in Europe, given the fragile balance achieved in relation to the military apparatus developed by the USSR on the other side of the Rhine as well as the still modest level of contribution of the European allies. Without ruling out the possibility of reducing the US commitment, the analysis indicated the need for additional infrastructure and equipment investments to reduce the time needed to send additional quotas should the situation require it. That analysis also indicated the need to find a compromise solution on the financial/offset aspects that would meet British and American expectations, while stressing the temporary difficulty of the subject in the context of the political re-settlements in Bonn after Erhard's resignation¹⁸.

Against this background, the benchmarks assumed by President Johnson for the conduct of the trilateral negotiations were aimed at maintaining the issue of the level of forces in Germany in the NATO context, fully aware of the importance of this issue for the entire position of the North Atlantic Alliance. In

this regard, a defining importance was given to the Allied consensus, emphasizing the White House's determination not to endanger the "security of the Alliance". Thus, President Johnson emphasized that "It is my view that any agreement on the level of forces that you will agree to in the trilateral talks must be evaluated and confirmed in NATO, to ensure that these decisions have broad Allied support"¹⁹. At the same time, the mandate of the American negotiating team was firm in emphasizing the importance of resolving financial issues, with direct reference to strengthening the contribution of European allies, including Germany, to the defence system developed within NATO. These benchmarks, combined with that of the full autonomy of the Bonn authorities for the development of endowment programs, in line with the commitments made as a NATO member state, will represent the principles that the US will promote throughout the negotiations²⁰.

From the point of view of the Department of Defence, the issue of the level of forces in Europe, and especially in Germany, was intended to be addressed by adapting the system of operational planning, in order to ensure the coherence and continuity of the American presence. Thus, it was intended to compensate for the decrease in personnel through a much more pronounced emphasis on strengthening the level of operability and training of the forces deployed in Western Europe. Thus, the implementation of the concept of *dual-basing* (double location), both at the level of the ground forces and at the level of the air force, aimed at maintaining cores of adequate level (the most suitable at brigade level) through which to ensure the rotation of the personnel within a superior structure (division) between the USA and Europe. The same approach was aimed at the use of US air capabilities deployed in Europe, the rotational option being chosen in the idea of constantly having a core of forces and capabilities on the basis of which to

achieve the augmentation of the force structure to a higher level. Based on these coordinates, the US Department of Defence (DoD) was considering applying the rotation system to the brigades of the US 24th Division, stationed on July 1, 1958, in Augsburg. The rotation intervals envisaged were 6 months, with the entire division to carry out annual exercises in Germany while the time interval associated with the return of the herds in case of need was up to 30 days. From the perspective of air capabilities, the DoD option was to maintain around 50 tactical aircraft in Germany, the air capacity consolidation time, if necessary, to be achieved in no more than 7 days²¹.

The outcome of the negotiations was to be materialized, on April 21, 1967, by an agreement between the three states in which the reduction of British and American forces was doubled by the implementation of a rotation system. One of the basic principles of the agreement was to keep the forces withdrawn by the two states in Europe at the disposal of SACEUR, which could be used in the NATO context as needed. From the perspective of the US commitment to Europe, the agreement was within the parameters of the DoD proposal, being agreed to reduce the forces in Germany (24th Division) to a maximum level of 35,000 troops. Basically, the level envisaged was 28,000 troops, representing two brigades from the said division that were to be withdrawn to the US starting in 1968. The rotation system involved maintaining, at all times, a core of forces corresponding to one brigade and, subsequently, rotating the other two components every 6 months. It was also envisaged that each year the three brigades would carry out an exercise in Germany involving the entire structure of the 24th Division.

In order to ensure the speed of reaction, the US commitment was aimed at ensuring the necessary conditions so that the two withdrawn brigades could be relocated to Germany within 30 days, highlighting the American interest

in reducing this range as much as possible. The same system was to be applied to the US deployed air force, the level of reduction being lower than the initial proposal, with about half of the three squadrons (120 aircraft) remaining permanently in Germany. Thus, 95 aircraft and related personnel were to be withdrawn to the USA, and could be requested by SACEUR to be re-deployed if necessary. As with the 24th Division brigades, the US pledged to maintain an adequate reaction level, initially set at 10 days, which would fall by half. As for the British commitment, the agreement was aimed at withdrawing a brigade (about 5,000 troops) to Britain in the first quarter of 1968, which would be kept at the disposal of SACEUR. At the same time, the possibility of withdrawing, in the same interval, a number of helicopters (1 squadron) was also advanced. At the same time, the financial aspects of expenditure compensation were agreed through a financial co-operation mechanism involving both bilateral levels of military cooperation, credit facilities between the three states, as well as their banking entities²².

According to the parameters established to ensure an adequate interaction at allied level on the results of the trilateral discussions, on May 2, 1967, the permanent representatives of the USA, Great Britain and the Federal Republic of Germany made formal arrangements to inform the Defence Planning Committee on the results of the recorded. Given the major importance of the force reduction measures for the consistency of NATO's deterrence, the commitments of the US and the United Kingdom to the fact that none of the measures agreed to reduce the commitments will be carried out without them meeting the agreed criteria for ensuring the ability to react quickly to the relocated elements. At the same time, the US informed about the decision to leave on the territory of Germany, the equipment and facilities necessary for the reception of forces in rotation so as to ensure their rapid integration²³ during the period of relocation.

Prepositioning (POMCUS) and training (REFORGER)

In addition to the political issues of major importance in the context of that period, the debate on the reduction of US and UK forces in Europe generated substantial effects on how NATO would address the issue of logistical support for flank forces, with a focus on equipment pre-positioning. This concept was not an operational priority in the early years of NATO's operation, the dominant approach being cantered on the exclusive role of member states in providing support in theatre and, functionally, on individual support capabilities. The situation began to change significantly in the context created by the Berlin Crisis of 1961. The experience of this event has shown very clearly that the possibility of rapid reinforcement of contingents in Europe in the face of hostile actions of the USSR and the Warsaw Treaty was reduced due to the absence of adequate infrastructure in the deployment areas that would allow the rapid integration of forces at the operational pace dictated by the security situation.

From this perspective, the need for equipment prepositioned in the advanced perimeters became a necessity for maintaining an adequate operational pace. Equally, the option of creating sufficient stocks for the initial stage of an operation also came to meet the demands generated by the US global commitment, all the more pressing in the context of the successive crises generated during this period of the Cold War. Thus, in 1961, the chiefs of staff of the US military approved the establishment of a program for the prepositioning of military equipment and technique known by the acronym POMCUS (*Prepositioned Overseas Materiel Configured to Unit Sets*). Its priority was to provide the necessary equipment for the US forces stationed in Europe, gradually, the prepositioning system created through POMCUS being gradually connected to the NATO planning system as well. The level envisaged was aimed at securing the stocks of equipment that

was difficult to transport in specially created facilities (with humidity control systems) that would ensure²⁴ the necessary conditions for 2 divisions and 10 support units also known as the "2+10" package. The perimeter chosen for the implementation of this measure targeted, at this stage, seven locations west of the Rhine – Mannheim, Karlsruhe, Kaiserslautern, Pirmasens, Gemmersheim, Idar – Oberstein and Worms (in the area of responsibility of CENTAG). Subsequently, POMCUS locations were expanded²⁵ to the Netherlands and Belgium, by the end of the 80s the conditions were completed to ensure the necessary equipment for six divisions and support units²⁶. This decision was validated by the US association with the Long-Term Defence Program, adopted by NATO in May 1977.

The implications of the reduction in the level of US forces in Germany, according to the 1967 agreement, were directly reflected on the structuring and amplitude of the POMCUS program, which was extended to correspond to the rotation plan associated with the brigades of the 24th Division. Thus, the facilities in Germany also took over the equipment that entered the two withdrawn brigades, the necessary stocks being consolidated so as to allow their rapid integration but also to correspond to the strategy of the flexible response. Last but not least, the development of the POMCUS program must also be seen as an additional form of ensuring the consistency of the US commitment to the defence of Europe. Eloquent is the fact that its various stages of expansion corresponded to the moments of maximum intensity between the two political-military blocs, each time the POMCUS capacity being strengthened to support an additional level of forces.

The usefulness of POMCUS will be validated all the more so in the context of the implementation of the rotation program, according to the tripartite agreement of 1967, being an essential tool for the conduct of annual exer-

cises involving the entire staff of the 24th Division. Thus, during 1968, the concept of the new training tool known by the acronym REFORGER (Redeployment of Forces from Germany) was developed. In addition to the political aspects associated with reassuring the US commitment to support Europe's security, REFORGER came to strengthen NATO's deterrent posture by providing adequate visibility to the potential of strengthening the level of Allied forces in Europe. In this respect, testing the functionality of the force relocation system was one of the main objectives of the REFORGER exercises. The revolutionary events in Prague in the spring of 1968, followed by the brutal repression of Soviet troops (August 1968) imbued an additional impetus to the process of optimizing the ability to resettle forces. Events in Prague dominated the agenda of the North Atlantic Council talks held in Brussels on 15-16 November 1968. A particular emphasis was placed²⁷ on the need to improve the potential to ensure reinstatement for flank areas as well as on strengthening the local forces of the states in these regions. In this context, The Secretary of State for Defence, Clifford, reiterated the US commitment

to meet the requirements for the availability of forces, on the coordinates of the Trilateral Agreement on The Reduction of Force Levels.

On the same occasion, it was established the conduct²⁸ of the first REFORGER type exercise in Germany (Grafenwohr), between January and February 1969. It will be deployed with the participation of US forces deployed in Europe, along with British and German forces. Subsequently, the configuration of the engaged forces would gradually transform, both through the participation of Canada (since 1971) and by extending the area of action to Belgium and the Netherlands where the POMCUS facilities were involved. The strategic nature of this exercise was also strengthened, in line with the developments of the Cold War, the exercises of the 80s when the scenarios of the exercises also addressed the issue of nuclear deterrence while maintaining the focus on ensuring conventional defence in Europe.

Also, the scenarios used have gradually increased in complexity, along with the verification of the reception – equipment – assembly – deployment procedures, being tested the potential for support in the theatre, both at the level of the ground forces and at the level of the

US troops standing in formation before embarking for the exercise REFORGER 1, 1969

Exercise REFORGER 82 – Marktheidenfeld

air force. Clearly, testing the ability to provide a rapid response to crisis situations that could break out under cold war conditions included a substantial component on the strategic transport of troops. In the early years, the engaged air capabilities targeted exclusively the military component, gradually being extended to the use of the potential of civil aviation. On these coordinates, the DPC Decision of December 1982 on the Rapid Reinforcement Plan for Europe, which was based on a broad approach to how to ensure transport capacities, including through the integration of maritime facilities, is also placed on these coordinates. In this context, keeping transatlantic supply and communication lines open will be the main objective. The attention paid to this issue, also reflected in the REFORGER scenarios, will be increased after Canada's decision, adopted in 1987, to re-orient its commitment in Europe (CAST Brigade)²⁹ to the central perimeter of the NATO defence system. All these developments will be found in the way of planning and conducting the REFORGER exercises, with direct re-

flection on the constant increase of the level of stocks in the POMCUS facilities. The level envisaged as a result of successive increases of forces for Europe, adopted by the US during the Cold War, have increased the level of ambition of such exercises as well as in terms of the capacity of pre-positioned stocks.

Conclusions

The adoption of the flexible response strategy was one of the highlights of NATO's evolution during the Cold War, the effects of which covered a wide range of levels. The implementation of this strategy has also generated specific formulas that have manifested NATO's ability to manage security challenges and, equally, to ensure the security of member states. In this context, the issues of equipment prepositioning and integrated preparedness have been key elements of how NATO has adapted to developments in the security environment. Both dimensions must also be seen from the perspective of contributing to strengthening NATO's deterrence posture,

with the development of the two levels making a considerable contribution to the deepening of interoperability between Member States as well as to the ability to design the force at strategic distances.

Under these auspices, the implementation of NATO's new strategy has generated additional forms of reassurance of US commitment to supporting Europe's security and the defence of NATO member states. As the trilateral negotiations indicated, the priority of the US's efforts to adapt the level of forces was aimed at avoiding any dysfunctions in ensuring NATO's adequate and rapid response to the aggressive intentions of the USSR. In this key, POMCUS and REFORGER should be regarded as being dedicated to the interest of the US strategy in ensuring the security of the European allies. The context in which POMCUS and REFORGER appeared corresponds to a particular moment of pressure on the capacity to support simultaneous operational commitments, doubled by some financial difficulties associated with these steps. Overcoming this moment, however, did not lead to the abandonment of the two instruments, being aware of their importance for strengthening NATO's position on the flanks.

It cannot be ruled out from the question that POMCUS and REFORGER were of an absolute novelty character for the way NATO operates in the first decades after its establishment. From this perspective, one can dwell on the favourable impact that their implementation has had for the maturation of the allied planning system. The direct implications were found both in the objectives of force assumed by the member states and in the development of the perspective of defence planning at allied level in the long and medium term. For the entire Cold War period, the two instruments were the main milestones envisaged and were constantly being improved even with considerable implications in terms of the necessary resources. Maintaining the level of operation-

ality required for the Allied forces has been closely linked to the two components that have gradually become constituent elements of the baggage of procedures and operational typologies that NATO can use to ensure the security and defence of member states.

NOTE

¹ Decision of the Defence Planning Committee in ministerial session of 11 May 1967 - DPC/D (67)23, *NATO Strategy Documents 1949-1969*, NATO, Brussels, 1997, p.342.

² Final version of the NATO Strategic Concept adopted in December 1967 (*Overall Strategic Concept for the North Atlantic Treaty Organization Area*), MC14/3 (published January 16, 1968) in *NATO Strategy Documents 1949-1969*, NATO, Brussels, p.358.

³ More details on the divergence between France and the US on this subject in Nicolas Badalassi, Frédéric Gloriant, *France, Germany, and Nuclear Deterrence: Quarrels and Convergences during Cold War and Beyond*, Brehahn Books, 2022.

⁴ Official Gazette of the Allied High Commission for Germany. 23.09.1949, 1, p.13-15

⁵ Earl, F.Ziemcke, *The US Army in the Occupation of Germany, 1944-1946*, Center of Military History United States Army, Washington DC, 1990, p.320

⁶ Lord Ismay, *NATO. The First Five Years, 1949-1954*, Bruxelles, 1972, p.35

⁷ Congressional Record, Vol.113, Part. I, United States Government Printing Office, Washington, 1967, p.1001

⁸ George L. MacGarrigle, *Taking the Offensive: October 1966 to October 1967*, Center of Military History, United States Army, Washington DC, 1998, p.223

⁹ Walter S. Poole, *The Joint Chiefs of Staff and National Policy 1965-1968*, Office of Joint History Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff Washington, DC, 2012, p.14

¹⁰ Secretary of State for Defence Memorandum on the *Defence Review and Financial Estimates for 1966*, doc. C(66)33/CAB129-124-c-33, 11.02.1966, p.221-222 (National Archives UK).

¹¹ *Ibid.*, p. 229.

¹² Terry Macintyre, *Anglo-German relations during the Labor Governments 1964-70. NATO strategy, détente and European integration*, Manchester University Press, Manchester – New York, 2007.

¹³ *Public Papers of the Presidents of the United States – Lyndon Johnson*, United States Govern-

ment Printing Office, Washington, 1967, vol.II (July 1 – December 31, 1966), p.486.

¹⁴ Thomas Alan Schwarz, *Lyndon Johnson and Europe. In the Shadow of Vietnam*, Harvard University Press, Cambridge – Massachusetts, 2003, p.132

¹⁵ The Working Party on the Capabilities of the Warsaw Treaty, the Working Party on NATO Capabilities, the Working Group on the Effects of the Balance of Payments.

¹⁶ Circular telegram from the Department of State to embassies in NATO capitals, Washington, November 18, 1966 (87996), in *Foreign Relations of the United States, 1964-1968, vol. XIII, Western Europe Region*, pp. 495-496.

¹⁷ A lawyer by profession, John McCloy was the main US representative (High Commissioner) involved in rebuilding Germany after World War II. Regardless of his political choices, he was one of the main advisers to US presidents, from Roosevelt (1933-1945) to Johnson (1963-1969). He also served as president of the World Bank (1947-1949).

¹⁸ John J.McCloy's Letter to President Johnson, Washington, November 21, 1966, in *Foreign Relations of the United States, 1964-1968, vol. XIII, Western Europe Region*, p.498. It is worth mentioning that the analysis concerned only ground forces.

¹⁹ Johnson to McCloy, Washington, 1 March 1967 in *Foreign Relations of the United States, 1964-1968, vol. XIII, Western Europe Region*, doc.238.

²⁰ State Department telegram to the US Embassy in Bonn (153411), Washington, March 11, 1967, in *Foreign Relations of the United States, 1964-1968, vol. XIII, Western Europe Region*, p.548.

²¹ Walter S. Poole, p.104

²² Final report of the trilateral negotiations, in *FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES, 1964-1968, VOLUME XIII, WESTERN EUROPE REGION*, p.563-570

²³ Statement by Ambassador Cleveland to the Defence Planning Committee, Bruxelles, 2 May 1967, in Memorandum for Director, International Military Staff (LOM97/67), NATO Archives.

²⁴ Walter Hahn, Hans Joachim Maître, *Paying the Premium: A Military Insurance Policy for Peace and Freedom*, Greenwood Press, Westport, 1993, p.161

²⁵ TRANSLOG – Journal of Military Transportation Management, vol.15, 12, p.6, 1984

²⁶ Robert Harkavy, *Bases Abroad. The Global Foreign Military Presence*, SIPRI, Oxford University Press, 1989, p.311

²⁷ <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c681115a.htm>, retrieved 21 February 2023.

²⁸ Military Review. Professional Journal of the US Army, Fort Leavenworth, Kansas, January, 1970, vol. I, No.1, p.89-90

²⁹ From this moment on, the exercises will bear the title of REFORGER-CAST.

140 ANI DE LA ÎNFIINȚAREA DIVIZIEI 7 INFANTERIE „ROMAN” (1883-2023)

SORIN GRUMUȘ*

Abstract

The command of the 7th Infantry Division was established in the Roman garrison on March 16, 1883, in accordance with the provisions of Law no. 1677 of June 8, 1882 on the organization of army commands and the Law on Military Administration of January 31, 1883. The 7th Infantry Division participated in all the military campaigns carried out by the Romanian army starting with the Second Balkan War (1913), the War for Reunification of Romania (1916-1919) and the Second World War (1941-1945). A large elite unit of the Romanian army, also called the “Iron Division” in the Second World War, the 7th “Roman” Infantry Division was abusively disbanded by the Soviet army on November 30, 1944. Worth noting is the fact that numerous units and officers subordinate to the 7th Infantry Division, thanks to the acts of heroism proven on the battlefield, received the highest military war decoration, the Order of Michael the Brave. In its 140 years of existence, the following officers who worked in the structures of this great unit became Ministers of War: General Alexandru Anghelescu, Brigadier General Gheorghe Manu, Brigadier General Nicolae Dabija, Division General Ion Rășcanu, General of the army corps Nicolae Samsonovici, general of division Traian Moșoiu and general of division Mircescu Ludovic. In the same period of time, the following officers who worked in the structures of this large unit served as the heads of the Grand Headquarters: Major General Constantin Prezan, General Adjutant Ion Istrati, Major General Alexandru Lupescu and General brigade Dumitru Iliescu.

Keywords: *division, general, war, army, officer, infantry*

Comandamentul Diviziei 7 Infanterie s-a înființat în garnizoana Roman la data de 16 martie 1883, în conformitate cu prevederile Legii nr. 1677 din 8 iunie 1882 asupra orga-

* Plt.adj.pr., Baza 95 Aeriană Bacău.

Comandamentul Diviziei 7 Infanterie „Roman”

nizării comandamentelor armatei și a *Legii asupra administrației militare* din data de 31 ianuarie 1883.

Ordinea de bătaie a Diviziei 7 Infanterie „Roman” la data înființării era următoarea¹:

Comandantul diviziei: general Pilat Constantin;

Șef de stat major: maior Costescu Neculai;

Șef secție administrativă:

– adjutant clasa I Dona Constantin Spiridon;

– adjutant clasa a II-a Alexandrescu Gheorghie.

Subalterni: adjutant clasa a III-a Negruzi Russo Neculai;

Șef de birou: căpitan Antonescu Gheorghie;

Medic șef : medic Corivan T.

Compunerea Diviziei 7 Infanterie:

1. Brigada 13 Dorobanți „Huși”, comandată de colonel Boteanu Gheorghie, formată din următoarele regimente:

– Regimentul 25 Dorobanți „Vaslui”;

– Regimentul 26 „Huși”.

2. Brigada 14 Dorobanți „Iași”, comandată de colonel Borănescu Grigore, formată din următoarele regimente:

– Regimentul 14 Dorobanți „Roman”, comandat de locotenent-colonel Leon Alexandru;

– Regimentul 13 Dorobanți „Iași”;

– Regimentul 7 Călărași din Brigada 4 Cavalerie „Iași”;

– Regimentul 8 Călărași „Roman”, comandat de locotenent-colonel Peretz Alexandru;

– Regimentul 4 Artilerie „Roman”, comandat de colonel Costiescu Anton.

În baza Înaltului Decret 829 din 1883, bateria a 4-a teritorială din Roman s-a încadrat la Regimentul 4 Artilerie care avea reședința la Iași, iar în baza Î.D. nr. 770 din 6 martie 1883, Regimentul 7 Linie a intrat în subordinea Diviziei 7 Infanterie.

Un eveniment important l-a constituit vizita efectuată în garnizoana Roman, în anul 1885, de către M.S. regele Carol I, însoțit de ministrul de război, generalul Ștefan Fălcoianu, și de ministrul de interne, generalul Constantin Barozzi. Aceștia au fost întâmpinați pe peronul gării din Roman de către o baterie pedestră din Regimentul 4 Artilerie însoțită de muzica militară și drapel. Escorta de onoare a fost constituită din bateria călărească a Regimentului 4 Artilerie, în timp ce garda de onoare a drapelu-

lui a fost asigurată de ostașii companiei a 11-a din Regimentul 14 Dorobanți. Ambele unități au participat la Războiul de Independență al României și erau subordonate Diviziei 7 Infanterie. A doua zi, regele Carol I a inspectat Regimentului 4 Artilerie, după care a continuat deplasarea către Iași.

În baza Înalțului Decret nr. 566/1889, s-a hotărât o nouă împărțire teritorială, acest lucru având drept consecință preluarea în subordinea Diviziei 7 Infanterie din punct de vedere militar a județului Bârlad, precum și o parte din județul Tecuci. În anul 1889, Brigada 13 Infanterie din compunerea Diviziei 7 Infanterie și-a stabilit reședința la Bârlad, având în subordinea sa Regimentul 12 Dorobanți „Bârlad” și Regimentul 25 Dorobanți „Vaslui”. În același an, Regimentul 26 „Huși” a ieșit din subordinea Diviziei 7 Infanterie și i s-a stabilit reședința în garnizoana Craiova. În cursul anului 1889, Regimentul 7 Linie și Batalionul 4 Vânători, singurele unități cu trupe permanente din organica Diviziei 7 Infanterie, au concentrat 4 contingente, la care s-au prezentat doar jumătate dintre cei concentrați.

Prin Înalțul Decret 2329/1891, regimentele de linie s-au desființat și s-au contopit cu re-

gimentele de dorobanți. În consecință, patrimoniul și efectivele Regimentului 7 Linie „Iași” s-au împărțit între Regimentul 12 Dorobanți „Bârlad”, Regimentul 13 Dorobanți „Iași”, Regimentul 14 Dorobanți „Roman” și Regimentul 25 Dorobanți „Vaslui”. Drapelul și arhiva Regimentului 7 Linie „Iași” au fost preluate de Regimentul 25 Dorobanți „Vaslui”. În baza aceluiași Înalț Decret, regimentele de infanterie și-au schimbat denumirile după cum urmează²:

1. Regimentul 12 Dorobanți în Regimentul „Cantemir” nr. 12;
2. Regimentul 13 Dorobanți în Regimentul „Ștefan cel Mare” nr. 13;
3. Regimentul 14 Dorobanți în Regimentul „Roman” nr. 14;
4. Regimentul 25 Dorobanți în Regimentul „Racova” nr. 25.

Manevrele regale din toamna anului 1898 au fost de mare amploare și au fost executate în comun cu Divizia 6 Infanterie în garnizoana Roman. Manevrele regale au fost deschise de către regele României, Carol I, în prezența unor delegați militari străini și a unui numeros public.

Cu prilejul sărbătoririi a 25 de ani de la dobândirea Independenței de Stat a României,

Manevrele de la Roman

la data de 9 mai 1902, a avut loc la Palatul Cotroceni ceremonia de înmânare de către regele Carol I a noilor drapele către 43 de regimente care au participat la Războiul de Independență. Din garnizoana Roman, au primit noile drapele trei regimente: Regimentul 14 Dorobanți, Regimentul 4 Artilerie și Regimentul 8 Călărași, primele două din subordinea Diviziei 7 Infanterie.

Manevrele regale din toamna anului 1911 s-au desfășurat în perioada 20-26 septembrie 1911 în zona localității Hălăucești. La aceste manevre regale au participat unități și subunități din subordinea Corpului 3 și a Corpului 4 Armată. Tema manevrelor regale, de mare amploare, desfășurate între 22-24 septembrie 1911, la care a participat și elita aviației militare, apare consemnată în Registrul istoric al Diviziei 7 Infanterie:

[...] Armata inamică (albastră) își adună grosul forțelor în Valea Bârladului, la Vaslui și spre Sud; o parte din forțe în Valea Siretului, la Nord de Bacău. Armata noastră (roșie) înaintează spre Sud cu grosul forțelor prin Valea

Jijia și pe Șoseaua Mihăileni-Botoșani-Hârlău-Podu Iloaiei. Corpul IV Armată staționează în seara de 21 septembrie cu Divizia 7 Infanterie în Valea Siretului și cu Divizia 8 Infanterie și Divizia 2 Cavalerie în Valea Moldovei. Grosul armatei noastre având intențiunea a ataca peste Prut grosul forțelor inamice, va ataca mâine dimineață (22 septembrie) din direcția Hârlău-Podu Iloaiei-Vaslui. Corpul IV Armată împreună cu Divizia 2 Roșiori are sarcina să respingă forțele inamice din Valea Siretului și apoi să se îndrepte prin Roman spre Vaslui pentru a ataca flancul stâng și grosul trupelor inamice.

Comandant al Diviziei 7 Infanterie, marea unitate cu sediul la Roman, era la acea dată generalul adjutant Constantin Prezan, viitor mareșal al României. Divizia 7 Infanterie a participat la aceste manevre regale cu un efectiv de 256 ofițeri și 7755 trupă. Marile manevre militare din toamna anului 1911 s-au desfășurat în garnizoana Roman în baza „Ordinului No. 5770 relativ la manevrele mari din 1911”, emis de Statul Major General al Armatei, publicat sub formă de broșură la Tipografia

Compania a IV-a sanitară în gara Roman (4 iulie 1913)

„Universală” din București, în anul 1911. Conform prevederilor *Ordinului*, directorul manevrelor a fost prințul Ferdinand, secondat de generalul de divizie Vasile Zottu, șeful Statului Major General și colonelul Dumitru Iliescu, șeful cancelariei³.

La data intrării României în cel de-al Doilea Război Balcanic, Divizia 7 Infanterie se afla în subordinea Corpului 4 Armată. Marea unitate romășcană era comandată de generalul adjutant Constantin Prezan, iar șef de stat major era locotenent-colonelul Mihail Schina.

Aflată în bivuac în Zimnicea, Diviziei 7 Infanterie i se comunică Înalțul Ordin nr. 1050 din 17 august 1913 al M.S. regelui Carol I⁴:

„Majestatea sa Regele a venit în ziua de 16 august din București, la Zimnicea pentru a saluta Divizia 7 Infanterie la reîntoarcerea ei în țară. Timpul neprielnic nu i-a permis să vadă decât o parte din trupe și l-a împiedicat să le viziteze în bivuacul lor. Majestatea Sa m-a însărcinat să transmit trupelor regretele sale că nu a putut pe deplin să-și satisfacă această înaltă dorință. Acest ordin se va citi trupelor la apelul general”.

COMANDANTUL DIVIZIEI 7 – A
GENERAL ADJ. PREZAN

La intrarea României în Primul Război Mondial, Divizia 7 Infanterie „Roman” era comandată de generalul Ion Istrati și se afla în subordinea Corpului 4 Armată din Armata de Nord. Divizia 7 Infanterie avea în componere următoarele mari unități și unități subordonate:

1. Brigada 13 Infanterie, comandant: colonel Velicu Petru;

a) Regimentul 15 „Războieni”, format din 3 batalioane, comandant: locotenent-colonel Pirici Th.;

b) Regimentul 27 „Bacău”, format din 3 batalioane, comandant: locotenent-colonel Niculescu G.;

2. Brigada 14 Infanterie, comandant: colonel Boian Octav;

a) Regimentul „Roman” nr. 14 format din 4 batalioane, comandant: locotenent-colonel Damian Petcu;

b) Regimentul „Suceava” nr. 16, comandant: colonel Stambulescu Gheorghe;

c) Regimentul 4 Vânători, format din 2 batalioane, comandant: locotenent-colonel Gherculescu Gheorghe;

3. Brigada 7 Artilerie, comandant: colonel Petrescu Teodor;

a) Regimentul 4 Artilerie, format din 2 divizioane și 6 baterii, comandant: locotenent-colonel Tulea Carol;

b) Regimentul 8 Obuziere, comandant: locotenent-colonel Cardoș Dumitru;

4. Compania 2 Pionieri, comandant: căpitan Ghiorghiu Vasile;

5. Secția telegrafie, comandată de sublocotenent Rădulescu Gheorghe;

6. Secția de proiectoare, comandată de sublocotenent Odobescu Ioan;

7. Escadronul ștafetă din Regimentul 7 Călărași, comandat de căpitan Perițeanu;

8. Divizionul Coloană Muniții, comandat de căpitan Panopol V.;

9. Ambulanța Diviziei, comandată de maior doctor Țintă Odobești;

10. Coloana I Subzistență, comandată de locotenent Bosniev Paraschiv;

11. Secția camionete, compusă din 15 camionete, comandată de locotenent de rezervă Ilie Gheorghe;

12. Bateria 4 din Regimentul 1 Artilerie Munte calibru 53 mm.

La intrarea României în Primul Război Mondial, forța combativă a Diviziei 7 Infanterie în batalioane, conform planului de mobilizare și a forței combative reale, se prezenta astfel⁵:

Compunerea după planul de mobilizare:

– 20 de batalioane;

– Număr de mitraliere – 32 piese;

– Număr de baterii – 15;

– 1 escadron.

Compunerea reală:

- 21 de batalioane;
- Număr de mitraliere – 32 piese;
- Număr de baterii – 16;
- 1 escadron.

Conform planului de mobilizare al armatei române, în subordinea Diviziei 7 Infanterie se afla și Brigada 37 Infanterie compusă din Regimentul 69 Infanterie și Regimentul 77 Infanterie.

În prejma intrării României în Războiul pentru Întregirea României, Comandamentul Corpului 4 Armată a fost mutat de la Iași la Roman. La comanda Corpului 4 Armată se afla generalul Constantin Prezan, în timp ce funcția de comandant al Diviziei 7 Infanterie „Roman” era îndeplinită de generalul de brigadă Ion Istrati. Șef de stat major al Armatei de Nord era colonelul Iacob Zadik, fost comandant al Regimentului 8 Artilerie „Roman”. Misiunea de luptă a Armatei de Nord, care își stabilise comandamentul la Bacău odată cu intrarea României în Primul Război Mondial, era aceea de a trece Carpații Moldovei și de a înainta în Transilvania de la Est la Vest.

Divizia 7 Infanterie ocupa un dispozitiv de luptă în planul strategic adoptat de Armata de Nord în zona Leontinești-Moinești-Comănești-Dărmănești⁶. Regimentul 8 Călărași „Roman” din Brigada 4 Călărași ocupa un dispozitiv de luptă în zona Vânători (Sud-Est Piatra). Divizia 7 Infanterie forma trupele de acoperire și a parcurs în prima zi a războiului (15 august 1916) pasurile intermediare, luând prizonieri 7 ofițeri și 734 soldați din rândul inamicului. Conform ordinului Corpului 4 Armată din unitățile subordonate Diviziei 7 Infanterie s-au constituit două grupuri: „Grupul Uz” și „Grupul Ghimeș”. „Grupul Uz” era comandat de colonelul Velicu Petru, comandantul Brigăzii 13 Infanterie, și avea punctul de comandă în localitatea Dărmănești. „Grupul Ghimeș” era comandat de colonelul Boian Octav, comandantul Brigăzii 14 Infanterie, și avea punctul de comandă dislocat în localitatea Preluci.

La data de 24 aprilie 1917, regele Ferdinand împreună cu generalul Alexandru Averescu au inspectat trupele Diviziei 7 Infanterie. Acesta din urmă consemnează în memorii⁷: „[...] *Amers apoi la Divizia a 7-a cantonată la Valea-Seacă. Regimentul 14 a defilat pe ploaie. Aspect mediocru*”.

În timpul luptelor purtate de către unitățile din subordinea Divizia 7 Infanterie pentru cucerirea Coșnei și Cireșoaiei, și-au pierdut viața un număr mare de ostași⁸.

La a doua mobilizare a armatei române din 10 noiembrie 1918, cele dintâi unități mobilizate au fost cele din Moldova care alcătuiau Corpul 4 Armată, printre acestea fiind și marea unitate cu sediul la Roman, Divizia 7 Infanterie. Primele mari unități care vor trece Carpații au fost Divizia 7 Infanterie și Divizia 1 Vânători, prima pe la Prisăcani-Tulgheș și a doua pe la Palanca-Ghimeș.

Participant direct la această operațiune militară, marele istoric și om politic Gheorghe I. Brătianu, combatant în Regimentul 4 Artilerie „Roman”, unitate din subordinea Diviziei 7 Infanterie, arăta în lucrarea *File rupte din cartea războiului*:

„*Îmi aduc aminte cum am plecat, chemat a doua oară sub drapel, din curtea cazărării din Roman, într-o seară întunecoasă de iarnă, pentru a ne imbarca în trenul ce pornea spre Piatra Neamț. De acolo, pe valea Bistriței, Divizia 3 urma să treacă în Ardeal. Caii, câți îi aveam, trăgeau din greu tunurile, care abia se urneau din loc prin noroiul desfundat de zăpadă. Ofițerii și soldații mergeau pe jos, lângă cai și chesoane, spre a nu le adăuga o greutate ce nu puteau să o ducă. Astfel, pornea a doua campanie, aceea care ne-a dus ostașii în Munții Apuseni, pe care i-au cucerit, iar pe urmă în câmpiile Ungariei. Ni se părea că, în întunericul nopții, se strecura pe zăpadă o armată de fantome mai degrabă decât o armată care se îndrepta spre izbândă. Trebuia să trecem munții, căci în Ardeal frământarea sporea în fiecare ceas; la 1 Decembrie era să se procla-*

me unirea în Marea Adunare de la Alba Iulia.”

În urma desfășurării lucrărilor Conferinței de pace de la Paris din data de 26 februarie 1919, s-a stabilit crearea unei zone neutre cuprinzând localitățile Arad-Salonta-Oradea-Carei-Satu Mare. La data de 21 martie 1919, puterea în Ungaria a fost preluată de comuniști, care au format Republica Ungară a Sfaturilor condusă de Bela Kun. Noile autorități maghiare au refuzat să accepte soluția stabilită în urma Conferinței de pace de la Paris și în consecință au intensificat acțiunile militare împotriva trupelor române. În aceste condiții, Înaltul Comandament român a stabilit o amplă operație ofensivă care avea scopul de a respinge trupele ungare dincolo de linia neutră stabilită de aliați. În noul dispozitiv ofensiv adoptat de Marele Cartier General român, Divizia 7 Infanterie a fost inclusă în „Grupul de Nord”, alături de Divizia 2 Cavalerie și Divizia 6 Infanterie.

În conformitate cu prevederile Ordinului nr. 43 al Comandamentului Trupelor din Transilvania, Divizia 7 Infanterie a înlocuit în Budapesta, capitala Ungariei, trupele Diviziei 1 Vânători. La data de 8 august 1919, trupele marii unități romășcane au intrat în Budapesta, punctul de comandă al diviziei fiind stabilit la Hotelul „Hungaria”. Misiunea încredințată

marii unități romășcane a constituit-o asigurarea ordinii și siguranței în capitala Ungariei. Documentele de arhivă și imaginile iconografice dovedesc faptul că unitățile din componerea Diviziei 7 Infanterie au sprijinit cu alimente și au asigurat servicii medicale populației civile din zona de responsabilitate.

În perioada interbelică, conform ordinii de bătaie a forțelor armate în timp de pace în anul 1927, Divizia 7 Infanterie era subordonată Corpului 4 Armată.

La data de 22 iunie 1941, s-a mobilizat Marele Cartier General, organizat pe două eșaloane: Eșalonul 1, urmând trupele, a funcționat succesiv la Odobești, Roman, Iași, Chișinău și Tighina, și Eșalonul 2, care a rămas la București cu misiunea de a se ocupa de trupele din interior. La data declanșării mobilizării, Divizia 7 Infanterie, comandată de generalul Olimpiu Stavrat, se afla dislocată în Nordul Bucovinei, în subordinea Armatei a 3-a române alături de mari unități din subordinea Corpului de Munte. Marile unități din subordinea Armatei a 3-a române din cadrul dispozitivului operativ organizat în cadrul Grupului de armate „General Antonescu” erau dispuse în flancul stâng între Seletin și Ripiceni. Misiunea marii unități romășcane era aceea de a interzice pătrunde-

Ofițerii Comandamentului Diviziei 7 (la Hotel Hungaria din Budapesta)

rea forțelor sovietice pe direcțiile Cernăuți – Valea Sucevei și Cernăuți – Gura Humorului și de a asigura concentrarea trupelor româno-germane în vederea trecerii la ofensivă. Forța combativă a Diviziei 7 Infanterie în efective și tehnică de transport consta în 520 ofițeri (din care 227 activi și 293 de rezervă), 376 subofițeri (din care 251 activi și 125 de rezervă), 17.413 trupă, 142 mașini și 1364 trăsură hipo⁹.

În dimineața zilei de 9 iulie 1941, regele Mihai a sosit în gara Zorileni fiind întâmpinat de către Conducătorul Statului, generalul Ion Antonescu. La jumătatea zilei, Divizia 7 Infanterie a primit Ordinul de operații nr. 109 al Armatei a 3-a române, prin care i s-a încredințat misiunea de a asigura liniștea și siguranța în Bucovina eliberată. La data de 11 iulie 1941, Divizia 7 Infanterie a primit ordin de regrupare a unităților subordonate în vederea îmbarcării în trenuri și deplasării către Huși, marea unitate româșcană urmând să intre în subordinea Armatei a 4-a române. În seara zilei de 25 iulie 1941, s-a ordonat trecerea Nistrului de către Armata a 4-a română, Divizia 7 Infanterie aflată în subordinea Corpului 11 Armată german urmând să traverseze râul în zona Tighina. La data de 8 august 1941, Marele Cartier General a emis Directiva operativă nr. 31 prin care s-a ordonat ca Armata a 4-a română să cucerească Odessa printr-o manevră combinată, executată de Corpurile 3 și 5 Armată. Divizia 7 Infanterie subordonată Corpului 3 Armată, care acționa în zona centrală a frontului, a întâmpinat o rezistență puternică din partea trupelor sovietice. Primele trupe române care au pătruns în Odessa au fost patrulele înaintate ale Diviziei 7 Infanterie, la data de 16 octombrie 1941, ora 10,30.

La data de 18 noiembrie 1942, în ajunul mării ofensive sovietice, Divizia 7 Infanterie împreună cu Divizia 11 Infanterie erau subordonate Corpului 1 Armată din compunerea Armatei a 3-a române și aveau misiunea de a face legătura la vest cu Armata a 8-a italiană. Divizia 7 Infanterie ocupa un dispozitiv de

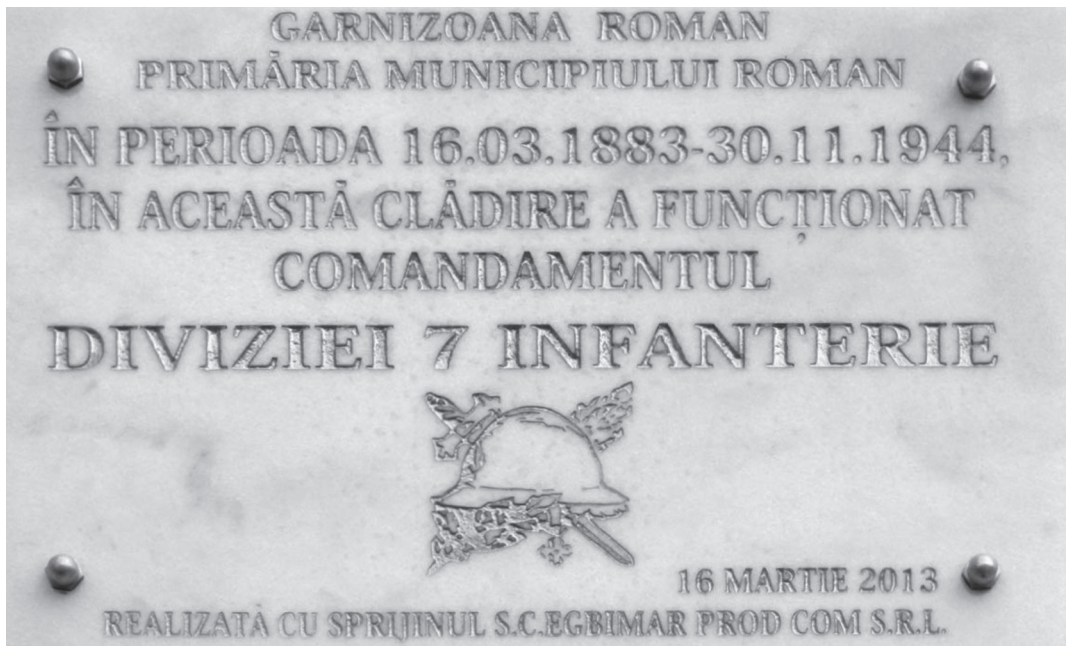
luptă la Gromok și Nisck-Kalininski care se întindea pe un front de 22 km. Divizia 7 Infanterie a rezistat în acest dispozitiv până la data 19 decembrie 1942, când s-a repliat 30 km pe râul Cir.

Situația critică în care se afla la acea dată Divizia 7 Infanterie este consemnată de medicul militar Tudor Nandriș, din Regimentul 8 Artilerie, în lucrarea memorialistică *Jurnal de campanie 1939-1945*¹⁰:

„[...] 23 decembrie 1942. După mai multe zile și nopți petrecute sub cerul liber, în oceanul de zăpadă, la o temperatură de -31 grade, am ajuns într-un sat, Wisinovka, dacă nu mă înșel. În acest sat au fost adunați toți ofițerii Diviziei 7 Infanterie de sub comanda generalului Trestioreanu, la o ședință, care a avut loc în localul școlii primare din acest sat. L-am văzut pe generalul Trestioreanu, înconjurat de Statul Major al Diviziei, stând la o masă lungă, ridicată pe un podium. După ce s-au adunat toți ofițerii, generalul s-a ridicat în picioare și a început să vorbească. Printre altele a spus: În clipa de față, suntem înconjurați din toate părțile de inamic. Nu avem nici o șansă de scăpare decât luptând cu arma în mână și sfărământ cerul care ne înconjoară. Eu singur voi lupta cu arma în mână ca un simplu soldat. În momentul ăsta să uităm de părinți, de soție, de frați, de copii și să pornim lupta [...]”.

Divizia 7 Infanterie a fost trimisă în primăvara anului 1944, la nord de Iași, cu misiunea de a asigura trecerile de peste Prut, de la Sculeni, Bădărăi, Ștefănești și Badragi. Lupte grele au fost purtate de marea unitate româșcană la Bădărăi pe Jijia, între Todireni și Vlădeni, Castelul Roznovanu, Vultur, Stânca, Podu Iloaiei și Lețcani. La data de 25 aprilie 1944, Divizia 7 Infanterie a fost înlocuită cu Divizia 18 Munte și a trecut în rezerva Corpului 4 Armată, în zona Ciurea, Mânjești, Grajduri.

La 15 iunie 1944, Divizia 7 Infanterie a intrat din nou în dispozitivul de luptă, având misiunea de a respinge atacurile inamicului din direcția Iași. În luna iulie 1944, efectivele Divi-

ziei 7 Infanterie au fost inspectate de către generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major, și de mareșalul Ion Antonescu. În preajma mării ofensive sovietice din data de 19 august 1944, Divizia 7 Infanterie era subordonată Corpului 4 Armată român alături de Divizia 5 Cavalerie, Brigada 102 Munte și Divizia 3 Infanterie. După declanșarea ofensivei sovietice la 19 august 1944, unitățile din compunerea Diviziei 7 Infanterie au reușit cu greu să organizeze unele rezistențe sporadice pe malul de sud al Bahluului, între Uricani și Găureni, cu Regimentele 14 și 37 Infanterie și în pădurea Budești cu Regimentul 14 Infanterie.

Pierderile Diviziei 7 Infanterie au fost foarte mari, în două zile de lupte s-au înregistrat 4990 de militari morți, răniți și dispăruți. Retragerea Diviziei 7 Infanterie s-a executat pe direcția Iași-Vaslui-Bârlad, astfel încât, la data de 23 august 1944, resturi ale Diviziei 7 Infanterie se aflau la podul de la Cozmești. Divizia 7 Infanterie a primit ordin de a se deplasa pe traseul Buzău, Potigrafu și Boteni, și de a se regrupa în localitatea Caracal, în vederea reorganizării.

Urmare la Nota nr. 679.327 din 3 septembrie 1944, emisă de Marele Stat Major, se ordonă ca Divizia 7 Infanterie să fie pusă la dispoziția Armatei 1-a, ca rezervă în Banat. Divizia 7 Infanterie-instrucție, comandată de generalul Sava Caracaș, avea un efectiv de 5125 militari și era dislocată în zona Bechet, Craiova, Tia Mare și Vișina Veche. Divizia 7 Infanterie-instrucție a fost înființată la sfârșitul anului 1943 ca dublură a Diviziei 7 Infanterie, având efective reduse și formată în principal din recruți.

În conformitate cu Ordinul de operații nr. 15 și 16 din 5 octombrie 1944, Armata a 4-a română s-a angajat în bătălia pentru eliberarea Clujului. Divizia 7 Infanterie-instrucție era parte a Corpului 6 Armată care urma să execute lovitura principală pe direcția Vișoara-Boju-Apahida. În cursul nopții de 9-10 octombrie 1944, Divizia 7 Infanterie-instrucție a dus luptele cele mai grele dintre toate marile unități din compunerea Corpului 6 Armată la est și la vest de localitatea Ceanu Mare. În prima jumătate a zilei de 10 octombrie, Divizia 7 Infanterie-instrucție s-a grupat în eșalonul doi,

în zona Cojocna, cu intenția de a asigura flancul drept și de a asigura legătura cu Corpul 2 Armată român.

La data de 15 octombrie 1944, Divizia 7 Infanterie-instrucție a încetat misiunea operativă, fiind trecută la dispoziția Marelui Stat Major. Pierderile Diviziei 7 Infanterie-instrucție s-au cifrat la 1206 militari din care 139 morți, 782 răniți, 285 dispăruți și 104 bolnavi evacuați¹¹. Divizia 7 Infanterie a fost desființată prin contopire cu Divizia 6 Infanterie.

În registrul istoric al Diviziei 7 Infanterie avea să se consemneze în mod dramatic, la data de 30 noiembrie 1944: „*Ultima zi când Divizia 7 Infanterie care a scris pagini de glorie în istoria războiului nostru, mai poartă această denumire. Patria Recunoscătoare*”¹².

De remarcat este faptul că în cei 140 ani de funcționare ai Diviziei 7 Infanterie, șapte dintre ofițerii care și-au desfășurat activitatea în structurile acestei mari unități, au devenit miniștri de Război, iar un număr de patru au deținut importanta funcție de șef al Marelui Cartier General al Armatei Române¹³. În semn de respect și recunoștință, la data de 16 martie 2013, a fost dezvelită o placă comemorativă amplasată pe sediul comandamentului Diviziei 7 Infanterie din garnizoana Roman cu prilejul aniversării a 130 de ani de la înființarea marii unități romășcane.

Bibliografie:

Arhivele Militare Române;

Alesandru Duțu, Florica, Dobre, Leonida, Loghin, *Armata română în al doilea război mondial 1941-1945*, Editura Enciclopedică, București, 1999;

Alexandru, Averescu, *Notițe zilnice din război (1916-1918)*, Editura Cultura Națională, București;

Corneliu Stoica, *Zile de foc la porțile orașului Tîrgu Ocna*, Editura Magic Print, Onești, 2017;

„Document. Buletinul Arhivelor Militare” Române;

Gheorghe Romanescu ș.a., *Istoria Infanteriei române*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985;

Sorin Grumuș, *Istoria militară a orașului Roman 1831-1947*, vol. I. Editura EdithGraph, Buzău, 2019;

România în Războiul Mondial 1916-1919, vol. I, capitolele I-VIII, Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, București, 1924;

Tudor Nandriș, *Jurnal de campanie 1939-1945*, Editura „Septentrion”, 2010;

NOTE

¹ AMR, fond 513, dosar nr. 3, f. 1.

² AMR, fond 513, dosar nr. 3, ff. 6-7.

³ AMR, fond 513, dosar nr. 3, f. 19.

⁴ AMR, fond 513, dosar, nr. 3, f. 29.

⁵ Gheorghe Romanescu ș.a., *Istoria Infanteriei române*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 72; „Document. Buletinul Arhivelor Militare” Române, nr. 2 (68) / 2015, p. 51; *România în Războiul Mondial 1916-1919*, vol. I, capitolele I-VIII, Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, București, 1924, p. 5.

⁶ *Ibidem*, p. 165.

⁷ Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război (1916-1918)*, Editura Cultura Națională, București, p. 153.

⁸ Corneliu Stoica, *Zile de foc la porțile orașului Tîrgu Ocna*, Editura Magic Print, Onești, 2017, pp. 54-55.

⁹ AMR, fond 513, dosar 7, f. 44.

¹⁰ Tudor Nandriș, *Jurnal de campanie 1939-1945*, Editura „Septentrion”, 2010.

¹¹ Alesandru Duțu, Florica, Dobre, Leonida, Loghin, *Armata română în al doilea război mondial 1941-1945*, Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 171.

¹² AMR, fond 513, dosar nr. 9, f. 258.

¹³ Sorin Grumuș, *Istoria militară a orașului Roman 1831-1947*, vol. I. Editura EdithGraph, Buzău, 2019.

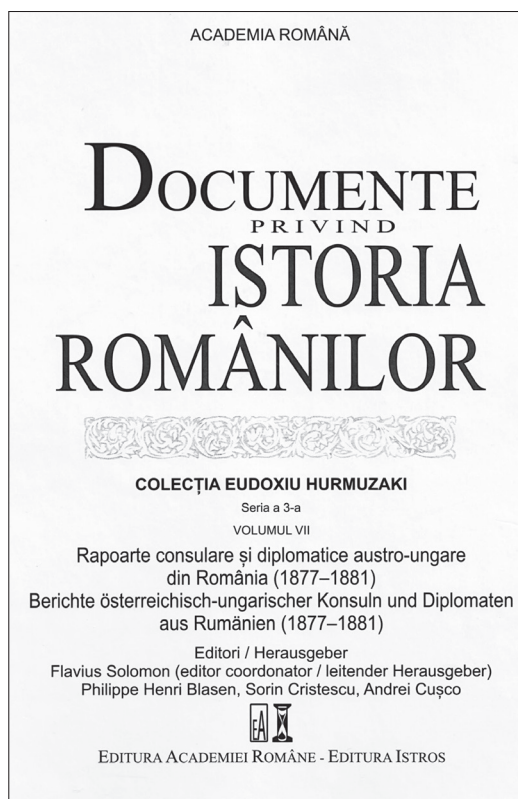

RECENZII

**DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ROMÂNILOR,
COLECȚIA EUDOXIU HURMUZAKI, VOLUMUL VII,
RAPOARTE CONSULARE ȘI DIPLOMATICE
AUSTRO-UNGARE DIN ROMÂNIA 1877-1881
(BERICHTE ÖSTERREICHISH-UNGARISCHER KONSULN
UND DIPLOMATEN AUS RUMÄNIEN 1877-1881),
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, EDITURA ISTROS,
BUCUREȘTI-BRĂILA, 2022, 700 P.**

Sub egida Editurii Academiei Române și a Editurii Istros a Muzeului Brăilei „Carol I” s-a reluat publicarea faimoasei colecții de documente inițiate de Eudoxiu Hurmuzaki (1812-1874), ajunsă la seria a 3-a, coordonată de aca-

demicienii Victor Spinei și Ionel Câdea. În cadrul acestei colecții, la sfârșitul anului trecut, a văzut lumina tiparului volumul VII, intitulat *Rapoarte consulare și diplomatice austro-ungare din România 1877-1881* (Berichte österreichisch-ungarischer Konsuln und Diplomaten aus Rumänien 1877-1881), care reunește un număr de 181 asemenea rapoarte, redactate din ianuarie 1877 până în decembrie 1881.

În nota asupra ediției se precizează că volumul este rezultatul strădaniei unui colectiv de istorici coordonat de dr. Flavius Solomon de la Institutul „A. D. Xenopol” din Iași, dr. Philippe Henri Blasen, care s-a ocupat de transcrierea documentelor în limba germană, dr. Sorin Cristescu, care a realizat traducerea acestor documente în limba română, și dr. Andrei Cușco, care a realizat o parte din notele de subsol și indicele.

Volumul răspunde nevoii de investigare a importantului fond arhivistic de copii dactilografiate de către Michael Auner la dispoziția istoricului Octavian Beu, consilier la ambasada României din Viena la sfârșitul anilor '30, aflate la Arhivele Statului din București și la Secția de Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române. Acest fond cuprinde rapoartele diplomaților austro-ungari acreditați la București în

perioada anilor 1877-1918. O parte din aceste rapoarte au fost valorificate într-o serie de lucrări de istorie modernă semnate de istorici de prestigiu precum Nicolae Iorga, Șerban Rădulescu-Zoner și Gh. N. Căzan. De asemenea dr. Sorin Cristescu a prezentat în cadrul a patru volume apărute în deceniul trecut la Editura Paideia, numai în traducere românească, acele rapoarte care-l priveau exclusiv pe regele Carol I. Aceasta impune cu atât mai mult prezentarea exhaustivă atât în limba în care au fost scrise (germană și franceză) cât și în traducere, a rapoartelor diplomaților Vienei care urmăreau toată viața politică și economică românească.

Volumul se constituie într-o cronică detaliată a evenimentelor care au dus la proclamarea independenței de stat a României la 10 mai 1877, care au marcat participarea armatei române la războiul ruso-otoman din aprilie 1877 până în februarie 1878, și a eforturilor diplomatice care au dus la recunoașterea independenței României de la Congresul de pace de la Berlin (iunie – iulie 1878) până la nota colectivă anglo-franco-germană de recunoaștere de la 20 februarie 1880. Sunt prezentate atât demersurile diplomatice care au dus la proclamarea Regatului Român de către Parlament la 14/26 martie 1881 și ceremonia sfințirii coroanei de oțel a regelui Carol I la 10 mai 1881, cât și tensiunile diplomatice care au apărut între România independentă și Austro-Ungaria spre finele anului 1881. Este remarcabil modul în care diplomații Austro-Ungariei au analizat stările de spirit ale elitei politice și ale poporului român în acest interval de timp; grație acestor documente se pot urmări îndeaproape problemele cu care s-a confruntat statul român într-o perioadă decisivă a afirmării sale pe plan internațional.

Editorii se consideră la începutul unui drum care ar trebui să-i conducă pe parcursul mai multor ani la editarea în aceleași condiții a întregului fond documentar despre care am vorbit, menit să ofere o imagine veridică a vieții politice românești atât pe planul politicii externe cât și pe cel al politicii interne.

SORIN CRISTESCU *

---

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

**LUCIAN VASILE, RĂZBOIUL SPIONILOR:
ACȚIUNILE SECRETE ALE EXILULUI ROMÂNESC
LA ÎNCEPUTUL COMUNISMULUI, EDITURA CORINT,
BUCUREȘTI, 2022, 784 P. + 8 P. COLIȚĂ ILUSTRĂȚII.**

Lucrarea istoricului Lucian Vasile, un autor bine cunoscut publicului interesat de istoria comunismului și de istoria locală prahoveană, ne prezintă o altă fațetă a exilului românesc, a cărui formă de manifestare a fost mult mai largă decât mult comentata organizare politică, măcinată de dezbinare și nesfârșite conflicte. Ipostaza care ni se expune aici este a unor exilați, profesioniști ai structurilor mili-

tare și de informații activi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, care, evadând dintr-o țară ocupată, unde probabil ar fi fost închiși și omorâți, au creat o impresionantă rețea, pusă în slujba ideii că regimul totalitar comunist instaurat în România este unul ilegal și criminal, care putea fi înlăturat într-un context sperat, dar (din fericire, totuși) niciodată realizat: cel al unui al Treilea Război Mondial, disputat între blocurile conduse de Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică.

Serviciul de Informații al Militarilor Români din Exil (SIMRE), așa cum s-a numit rețeaua evocată, a constituit subiectul tezei de doctorat a autorului (susținută la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române în decembrie 2021, sub coordonarea istoricului Mioara Anton), transformată într-o carte care oferă cititorului o lectură captivantă și cursivă, ajutată de o împărțire a textului într-o formă care-l face mai ușor de parcurs (cuprinsul semnaleză patru niveluri de organizare a /sub/titlurilor), ca și de oportuna decizie de a oferi în text și nu în note mențiunile biografice asupra persoanelor studiate.

Cele cinci capitole, păstrând structura tezei din 2021, urmăresc istoria SIMRE de la originile sale până la încetarea activității, în 1957, și impactul său asupra biografiei agenților. În primul capitol („Cum se naște un serviciu secret”), autorul consideră că necesitatea înființării SIMRE a fost recunoscută, la finalul anului 1948, de serviciile occidentale – în

speță cele franceze, cărora, din 1952, li s-au adăugat activ și cele americane – după eșecurile misiunilor unor agenți români trimiși pe teritoriul RPR (p. 37), dintre care tânărul locotenent Liviu Bodolea, ucis în timp ce, întorcându-se din România, încerca să treacă granița în Ungaria (p. 17). Al doilea capitol („Vremea speranțelor”) prezintă activitatea SIMRE în anii 1950-1952 sub conducerea generalului Dumitru Petrescu și a comandorului Mihail Opran (cel mai prominent personaj al cărții, având „spionajul în sânge”, p. 552), excluși la presiunile serviciilor franceze, cu care intraseră într-un conflict deschis (pp. 401-402). Al treilea capitol („Un diplomat la conducerea ofițerilor”) este dedicat activității SIMRE sub Neagu Djuvara, a cărui biografie este completată astfel cu detalii asupra unei perioade din viața sa (1952-1956) pe care a evocat-o selectiv, mai degrabă prin episodul parașutării, în 1953, a unei echipe de trei persoane (grupul „Fiii Patriei”), cu un deznodământ tragic care l-a împovărat până la apusul vieții. Al patrulea capitol („Ultimul zbucium”) arată sfârșitul SIMRE, odată cu moartea ultimului său șef, colonelul Dumitru Neferu, într-un accident de mașină (p. 664), precum și începuturile serviciului privat condus de Mihail Opran. Al cincilea capitol („Mai există viață după spionaj?”) tratează activitatea ulterioară a foștilor agenți ai SIMRE, dintre care cel din urmă supraviețuitor a fost, până în anul 2018, Neagu Djuvara (p. 724), pe care Lucian Vasile l-a intervievat în 2016. Epilogul („La capăt de drum”) redă concluziile autorului, care, ferindu-se de judecăți morale categorice, nu-și ascunde trăirile pe care un istoric le are când caută să înțeleagă oamenii în deplina complexitate a psihologiei lor.

Agenții și colaboratorii SIMRE au parte, în cuprinsul cărții, de prezentări sumare ale vieții și carierei lor dinaintea exilului, munca cercetătorului fiind ușurată, în multe cazuri, de faptul că arhivele CNSAS conțin, adesea, sinteze sau copii cerute de Securitate după dosarele de ofițer care se pot studia, în original, la Arhivele Militare Naționale Române (în care autorul a găsit – publicând între ilustrații – o fotografie a fermecătorului comandor Opran, iubit de femei care i-au devenit colaboratoare devotate sau ocazionale). Faptele se înfățișează într-un mod abil, cititor fiind lăsat să se raporteze la situații care nu-l pot lăsa lipsit de emoție, într-un „război” (al spionilor) inegal, în care cealaltă parte – serviciile românești – a răspuns într-un mod redutabil, speculând slăbiciunile umane ale exilaților care se confruntau cu mari greutăți materiale. Unii neadaptati au fost aduși într-o depresie în care și-au pus capăt zilelor, precum aviatorul Ion Profir (p. 82), alții s-au „repatriat”, neașteptându-se că vor fi arestați și torturați, precum Nechita Obreja (p. 737). Cei racolați și cu joc multiplu afișează tipologii fascinante, dacă ne gândim la căpitanul parașutist Mihail Tanțu care, arestat în 1946, a convins autoritățile de la București să-l trimită ca agent în exil și a conceput propriul plan de măsuri, aplicat de Securitate (p. 32).

Lucian Vasile propune, bazându-se exclusiv pe surse românești (altele – cele ale serviciilor occidentale sau sovietice – rămânând secrete), o narațiune privind evoluția SIMRE în raport cu structurile de informații franceze (și americane), arătând că, dacă echipa Petrescu-Opran a reușit să mențină o independență a organizației (p. 569), Neagu Djuvara a fost ales, probabil, și pentru a semnala scăderea în importanță a militarilor și a inaugura o subordonare completă (p. 458). Delimitarea dintre SIMRE și acțiunile legionarilor din exil este trasată clar, evitându-se orice confuzii. Depășind dificultățile de interpretare a surselor, *Războiul spionilor* se alătură unor contribuții care reușesc să valorifice o parte din volumul masiv de documente păstrate din arhivele fostelor servicii de securitate românești din timpul totalitarismului comunist, folosindu-le, paradoxal, dincolo – și în pofida – scopului și intențiilor cu care au fost create. Oricât de conștiincios a fost autorul, rămân o serie de necunoscute, provenind dintr-o limită obiectivă: de exemplu, misiunile SIMRE reușite, care au rămas un secret pentru Securitate, tind să rămână un mister. Nu știm încă exact cum au decurs relațiile SIMRE cu regele Mihai, având în vedere informațiile uneori

vagi despre câteva întâlniri și contactele avute până la „conflictul de la Paris” din 1952 și ținând cont de faptul că secretarul fostul suveran, generalul Constantin Petre-Lazăr (1896-1980), a fost, cel puțin în relația cu organisme politice ale exilului românesc, aspru criticat de reprezentanții acestora pentru stilul său abrupt, dar putea fi, prin formația sa, un interlocutor valabil pentru probleme militare.

Restricțiile editoriale au impus condensarea tezei de doctorat, dar aspectele tehnice ale rigorii academice (precum o discuție asupra istoriografiei domeniului, prezentarea metodologiei etc.) pot fi înțelese de colegii de breaslă printr-o lectură critică a textului și notelor (în care dosarele CNSAS, enumerate în bibliografie și citate cu numărul filei, fără detalii suplimentare, îi așteaptă pe cei care au ei înșiși interese de cercetare asupra situațiilor și persoanelor studiate de Lucian Vasile). Indicele, cu mici omisiuni (de pildă, regele Mihai, menționat de mai multe ori: pp. 44, 108, 349, 402, 406, 457-458), ușurează lectura cititorului interesat de traseul altfel disparat al anumitor personaje. O listă de abrevieri oferă legenda unor acronime care devin ușor de reținut, de la SSI (Serviciul Special de Informații) sau MNR (Mișcarea Națională de Rezistență), la CIC (Counter Intelligence Corps) sau SDECE (Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage).

Războiul spionilor îl așează pe Lucian Vasile în postura de cel dintâi specialist al nostru în exilul militar românesc, constituindu-se într-un titlu de neocolit celor interesați de istoria românilor la începutul „Războiului Rece”, demonstrând că arhivele CNSAS conțin încă numeroase subiecte care-și așteaptă cercetătorii, cărora li se oferă, deja, baze solide pentru noi direcții și abordări.

TUDOR VIȘAN-MIU *

---

* Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.